

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИСКИ ЧАСОПИС

БРОЈ 3

МАРТ

ГОДИНА XII

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Милинко БУРОВИЋ, Ђуро ЛОНЧАРЕВИЋ, Симо МИКАШИНОВИЋ,
Рудолф ПЕТОВАР, Иван РУКАВИНА, Фрањо ТУЂМАН, Зденко
УЛЕПИЋ, Јефто ШАШИЋ, Милисав НИКИЋ (одговорни уредник)

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД ЈНА

„ВОЈНО ДЕЛО“

БЕОГРАД

1960

СА Д Р Ж А Ј

	Стр.
Пуковник Александар Војиновић: О народном рату — — — — — — — — — —	99
Пуковник Миодраг Китић: Дејство на брдско-планинском земљишту — — — — — — — — — —	111
Потпуковник Дојчин Морача: О међупросторима у одбрани — — — — — — — — — —	123

ИЗ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ РАТА

✓ Пуковник Михаел Мишич: Искуства из употребе артиљерије VII Корпуса НОВ и ПОЈ — — — — —	130
Грујо Новаковић: Устанак на Романији и прве акције — — — — — — — — — —	141

ИЗ РАЗНИХ ДОМЕНА

Мајор Славко Лукић: Да ли је самосталан кодекс војно-кривичних дела прихватљив за наш правни систем — — — — — — — — — —	146
--	-----

ПРИКАЗИ КЊИГА

✓ Генерал-мајор авијације Милија Станишић: „Друга страна рата“ од Бранка Боројевића — — — — —	158
--	-----

PRIKAZI STRANIH KNJIGA I ČASOPISA

Neka gledanja inostranih pisaca na primenu partizanskog načina ratovanja — D. Bil. — — — — — — — — — —	166
Pukovnik Hju O'Farel i potpukovnik Hamed Derou: Dejstvo tenkova u nepovoljnim uslovima — S. M. — — — — —	169
Burmanska Odbranbena akademija za vidove oružanih snaga — — — — — — — — — —	172
Kurt Hese: Odbranbena privreda Savezne Republike Nemačke — — — — — — — — — —	174
— Bibliografija — — — — — — — — — —	178

О НАРОДНОМ РАТУ¹⁾

Од експлозије прве нуклеарне бомбе дели нас само петнаест година, мали период за развој и напредак човечанства, али веома дуг за развој, усавршавање и масовну производњу тог убитачног оружја.

Проналазак атомског оружја (нуклеарног и термонуклеарног) претстављао је само почетни корак у развоју ратних средстава за масовно уништавање.

Данас се већ располаже великим залихама нуклеарног и термонуклеарног оружја. У послератним годинама усавршавана су и лансирана средства (авиони и ракете) којима је могућно тући сваку тачку на земљиној кугли.

Нова разорна оружја и средства за њихово лансирање у потпуности ће изменити физиономију новог оружаног сукоба уколико до њега дође. Будући рат не би више био само судар јединица на фронту — како је то било у Другом светском рату — већ би то био рат који би обухватио сваки кутак противничке територије, а у коме би највише страдали они који имају најмање „заслуга“ за избијање рата, тј. деца, старци, жене и др.

Ратна опасност прети човечанству. Међутим, истина је и то да, насупрот грци у наоружању и ратним припремама великих сила, све више јача и развија се покрет усмерен против ратних сукоба — за очување мира у свету. Свесни чињенице да би будући рат претстављао пропаст човечанства и врћање уназад за стотине, а можда и хиљаде година, напредни људи и мирољубиве земље воде одлучну борбу не само против употребе атомског оружја, већ и против рата уопште.

Борба против рата претставља главни циљ борбе за очување мира. Кад једном избије рат, тешко је контролисати разбуктале страсти и спречити употребу атомских средстава. Довољно је да експлодира једна бомба па да отпочне међусобно уништавање. У борби за мир несумњиво је да многи народи заузимају видно место, а нарочито мали, јер су у прошлости највише осетили страхоте ратних разарања и освајања. Они се налазе у првим редовима те гигантске и праведне борбе. А то је сасвим разумљиво када се има у виду мо-

1) Чланак је део књиге коју аутор припрема за штампу.

гућност нових ратних пустошења и положај у коме би се нашле мале земље пред најездом надмоћних противника.

Зато се и непрекидно води политичка борба, претресају се ове или оне могућности, мобилишу све снаге жељне мира и траже путеви да се избегне рат, а човечанство сачува од катастрофе. Колико ће се у томе успети, показаће будућност. Сви су изгледи да ће успеха бити.

Међутим, маколико била умирујућа, ова констатација не би смела да успављујуће делује на мале народе нити да доведе до тога да се борба за независност сведе само на политичку борбу за очување мира. Истовремено са борбом против рата и искреним настојањем да се он спречи, мали народи морају водити рачуна о заштити своје независности уколико би дошло до напада на њихову земљу. Ово је питање од посебног интереса за оне народе који стоје изван садањих војних блокова и који својим ставом настоје да смире разбуктале страсти и помогну да се избегну ратни сукоби.

Можда помало звучи чудно и парадоксално када се каже да мали и независни народи, истовремено са борбом за мир, морају бити спремни и да оружјем бране своју слободу уколико њихов мир не буде поштован. Али је чињеница да су многи ратови избегнути баш захваљујући спремности појединих земаља да се супротставе агресији, и да, без обзира на жртве, бране своју независност.

Нико не може оптужити мале народе који стоје ван блокова да угрожавају нечији мир уколико се припремају за одбрану своје земље. Напротив, њихова спремност за одбрану у случају напада и непрекидна борба за очување мира претстављају нераздвојну целину. Водити само борбу за мир, а у погледу припрема земље и армије бити пасиван, значи унапред осудити себе на пропаст и омогућити евентуалним агресорима да лако дођу до плена.

Када је реч о малим и независним народима и реалним могућностима њихове одбране у евентуалном, будућем рату, онда увек искрсавају два опречна мишљења: на једној страни (махом код великих сила) се тврди да мали народи морају, у данашњој ери развоја технике и ратних средстава, тражити заштиту од великих сила тј. код једног од постојећих блокова. То неки и чине али се при томе заборавља чињеница да улазак у блок значи уствари потчињавање својих интереса силама које доминирају блоком под чију се заштиту стављају; значи, они постају пиони њиховим политичким, економским и војним комбинацијама. Они више нису слободни народи и не могу самостално да одлучују о својој политици и будућности.

Друго је мишљење да ће мали народи далеко више допринети не само очувању своје независности, већ и мира уопште, ако остану ван блокова и уложе напоре да се избегне рат.

Међутим, неки страни војни теоретичари са сумњом гледају на такву могућност и сматрају да је за мале земље далеко боље ако се вежу за поједине блокове, јер ће ионако, у случају напада, други блок аутоматски постати савезник ове земље. У вези с тим интере-

сантно је размотрити положај у коме се може наћи једна мала ванблоковска земља у евентуалном будућем рату и погледати колико има истине или неистине у таквом тврђењу.

Зависно од светске политичке ситуације, економских услова, посебно од географског положаја, једна мала земља, у случају избијања рата, може се наћи у различитим положајима.

Може се, на пример, десити да се рат води између блокова, а да поједине земље остану неутралне. Таквих је примера било и у Првом и у Другом светском рату (Швајцарска, Шведска и др.), па није искључена могућност да се тако нешто догоди и у будућности.

Међутим, може се десити да неутралност мале земље не буде поштована од стране једног од ратујућих блокова. У том случају други блок ће се највероватније понудити за савезника. Уколико он буде пружио помоћ без икаквих политичких и економских услова, ствар ће бити у реду и мала земља неће бити сама.

Али може се десити да „савезник“ постави такве услове који би уствари значили одрицање од слободе за рачун пружене помоћи. Или може се догодити да се Велике силе, (што је било често у прошлости) погоде на рачун малих и њима покушају да подмире међусобне рачуне. Ако би до тога дошло мала земља би се морала сама бранити.

Из свега овога произилази да се мала неутрална ванблоковска земља, уколико жели да обезбеди своју независност, мора припремити за самостално, независно од великих блокова, вођење рата.

Мирољубива земља и народ никад неће, ако буду нападнути, остати усамљени. Својом доследном мирољубивом политиком и праведним одбранбеним ратом, и једна мала земља обезбеђује себи подршку мирољубивих народа не само ванблоковских земаља, већ и оних чија се земља налази у саставу појединих блокова. То савезништво и несечична подршка без писаних пактова и обавеза, инспирисани искреношћу и напредним стремљењима слободољубивих народа, итекако су важан чинилац у одбрани земљи.

Истовремено са разматрањем положаја у коме се може наћи једна мала земља, искрсава и друго веома важно питање, чији одговор треба да потврди или оповргне тезу о могућности самосталне одбране малих земаља.

Ако се тврди да мала земља, с обзиром на услове и ситуацију, може и треба да се оријентише на самосталну одбрану, онда се мора пронаћи одговор на питање: *како и на који начин мала земља може да са успехом води рат против надмоћних снага агресора?*

Одговор није ни лак ни једноставан. Очигледно је да несразмеран однос у живој сили и ратној техници доводи, на први поглед, у сумњу могућност успешне одбране малих народа. Али то је само тада ако се упоређује однос живе силе и ратне технике и ако би се рат замишљао као сукоб два противника у коме и један и други изводе једновремено све своје снаге и у кратком сукобу траже решење рата. Међутим, ако се тај сукоб посматра као онај у коме ће, поред фактора жива сила и техника, бити вешто искоришћени и фак-

тори земљиште, време и ратна вештина, онда се може наћи позитиван одговор на постављено питање.

С тим у вези неопходно је рашчистити шта суштински значи: далеко надмоћнији непријатељ.

Када се говори о великој надмоћности противника, о малим и великим земљама, о малој и великој армији, увек треба имати у виду да је то релативан појам и да он није исти за сваку земљу и за сваког њеног противника. Два народа исте величине, у поређењу са трећим — малим народом, не морају овоме бити подједнако опасни и не морају претстављати исту вредност на теразијама процене односа снага. У сваком случају доношење закључака о великој надмоћности евентуалног агресора је питање које се не може генерализовати тим пре што у питање односа снага, поред бројне јачине армије и њеног наоружања, улазе морални и борбени квалитети, традиција итд., а они се бројкама никако не могу изразити, а затим земљиште и низ других елемената.

Но, кад мала земља, након свестране процене елемената своје и противникове ситуације, дође до закључка да су његове снаге далеко надмоћније, онда она мора на бази тог закључка потражити онај пут и начин одбране који ће јој пружити могућност успешно вођења рата.

Ово је важно стога јер се против непријатеља различите јачине могу и треба да примене различите концепције вођења рата. Једна се концепција може применити против агресора приближно исте снаге, друга против нешто јачег, а трећа против агресора који располаже далеко надмоћнијим снагама и средствима.

Међутим, ситуација, без обзира на услове у којима се налази мала земља, никад не може бити безизлазна. Исто тако као што су у прошлости многи народи налазили излаз из тешких ситуација и сукоба са далеко надмоћнијим непријатељем, наћи ће се излаз и у будућности. Зато ће проучавање историске прошлости и ратова вођених од стране малих народа против јачег непријатеља нарочито оних у којима су посатигнути успеси, бити од неоцењиве вредности у проналажењу одговора на питање како се борити против далеко јачег агресора.

Ванредно искуство југословенских народа стечено у току Народноослободилачког рата и револуције и искуства стечена у вековној борби југословенских народа против страних завојевача, затим искуства кинеског народа у борби против домаћих и јапанских угњетача, рат Бурме против Јапана, а данас успешна борба алжирског народа, између многих других примера потврђују да је могуће успешно се одупрети надмоћнијем непријатељу. Сва ова искуства, што је нарочито важно, могу бити добра основа за концепције вођења евентуалних, будућих одбранбених ратова малих народа против надмоћнијих агресора.

Вештина је једино зналачки проценити своје и противникове снаге и ситуацију, па према конкретним условима пронаћи одговарајуће решење, користећи при томе позитивна искуства из прошло-

сти. Ово тврђење најбоље ће илустровати примери. Бивша југословенска војска ушла је у рат 1941 године против надмоћнијих снага агресора са доктрином која је углавном била копија доктрине неких великих иностраних армија, па је, захваљујући томе, а и низу других узрока, била тучена за веома кратко време. Међутим, нешто касније, када је отпочео Народнослободилачки рат, наше руководство правилно је проценило непријатеља и наше могућности и сходно њима одабрало одговарајући начин вођења рата. И касније, после стварања дивизија и корпуса, и даље се реалним очима сагледавала стварност. Да се прешло на круто држање фронтова и упорну одбрану, нема сумње да би то потпуно одговарало Немцима, у какву је грешку пала, на пример, српска устаничка војска пред крај Првог српског устанка. Наиме, све док су Срби примењивали тактику која је одговарала њиховим конкретним условима, имали су успеха. Међутим, када су почеле водити рат на начин како су га водили Турци, српске јединице су трпеле пораз за поразом, док коначно Први српски устанак није био угушен, а земља поново окупирана.

Ови изразити примери не говоре само о умешности или способности једног руководства да у одређеном тренутку одабере правилну концепцију рата, већ и о томе да је могућно наћи решење ако је руководство у стању да сагледа стварност. У прилог овог тврђења говори и рат Кине, Бурме, Вијетнама, Индонезије, Кипра. Наравно да овим успесима треба приписати низ погодних политичких околности и услова који су олакшавали борбу, али ипак на првом месту неопходно је истаћи вредност правилно одабране концепције стратегије и тактике која је у потпуности одговарала конкретним условима сваке поједине земље. Код наведених народа избор концепције није био исувише тежак. Сама чињеница да су били угњетени и окупирани од стране моћних агресора унапред их је донекле упутила на начин борбе. Међутим, далеко је теже за једну малу земљу која је слободна и независна одлучити какву концепцију одбране применити

У току процене фактора рата: човек са техником, земљиште и време, као и осталих елемената битних за одлуку о начину вођења рата, увек се појављују и сукобљавају две тежње: једна да се непријатељ задржи или разбије још на граничном фронту и да му се спречи продор у дубину земље и друга, да се одбрана сведе на заштиту онога што је најважније и што је могућно одбрани. Неоспорна је чињеница да је прва врста одбране, бар на први поглед, идеално решење јер најбоље штити народ и економска богатства земље, али да ли је она прихватљива и изводљива кад је у питању мала земља и надмоћан агресор, велико је питање.

У прошлости су многе земље, у тежњи да разбију непријатеља још на граничном фронту и спрече упад на своју територију, усвајале концепцију фронталне одбране и изграђивале снажна утврђења како би ту замисао спровеле у живот. Један од изразитих претставника таквог схватања, пре почетка Другог светског рата, била је Француска. Француска армија усвојила је концепцију ватре и отсудне фронталне одбране и изградила утврђену Мажино линију. Изграђена за

оно време по последњој речи технике, наоружана најсавременијим оружјем, та линија је, с једне стране, претстављала озбиљну баријеру немачком надирању у дубину француске територије, а са друге, била је највећа морална подршка француском народу.

Међутим, све је било узалудно. Немачка армија, захваљујући низу погодних околности, успела је да пробије Мажино линију и принуди Француску на капитулацију. Мажино линија не само што није оправдала наде које су у њу полагане, већ је у извесној мери, заједно са низом других узрока, допринела брзом поразу француске армије.

Сличне резултате показале су и друге линије (Атлантски бедем, Манерхајмова линија и сл.). Њихова утврђења су била беспомоћна пред маневром и ватром противника.

Иако су за њих дате огромне суме новца и уложен неизмеран труд, ове линије су често давале мање резултате но оне што су биле припремљене по систему пољске фортификације.

Но све то још није тако страшно. Највећа несрећа за те нације после пада таквих линија састојала се у моралном слому и моралној капитулацији народа. Људи логично резонују: како можемо задржати најезду противника, на отвореном земљишту, када он није могао бити заустављен челиком и бетоном утврђених линија!

Нација која се није ослањала на снагу свога човека, већ на утврђене линије, морала је после њиховог пада да доживи велике моралне шокове. То се, на пример, није могло десити Спартанцима у давна времена јер они никада нису своје градове опасивали зидовима, мада је то у оно време била нормална појава, већ су одбрану заснивали на снази и одлучности човека.

Судбину Француске доживео је у Другом светском рату низ малих земаља. Истина, многе од њих нису имале утврђене линије, али су зато примениле концепцију о фронталној одбрани земље. Наравно, у томе нису успеле, јер је противник груписао јаке снаге на изабраним правцима, лако пробијао плитке фронтоне и кордонски распоред снага, а затим је масом моторизованих јединица брзо настукао према важним индустријским или административним центрима уз истовремено окружавање и уништавање снага браниоца.

Схватање према коме је далеко надмоћнијем противнику требало пружити отпор фронталном борбом на граничном фронту и спречити му продор у дубину територије било је одраз погрешног резонувања да треба бранити сваку стопу земље. Притом су се губиле из вида последице такве одбране која је у сукобу неједнаких снага неминовно водила губитку живе силе, а са њом и територије. Таква схватања очито нису била у складу са односом снага и развојем ратне технике и наоружања, јер се снаге нападача, чак и кад су постојала утврђења, нису могле задржати на граничном фронту. Ситуација је за браниоца била утолико тежа уколико су све снаге биле распоређене дуж фронта, а врло мале или незнатне оперативне или стратешке резерве по дубини. Но недостатак није био само у погрешним концепцијама које су пропале заједно са пробојем линија и ликвидаци-

рањем фронталног отпора, већ је за све те народе највећа несрећа била у томе што им је фронтални рат закрилио истину да се рат може водити и на други начин.

Поставља се сада питање: ако се у прошлости многе утврђене линије нису могле одржати већ су подлегле класичној ватри, да ли се слична утврђења могу у будућности супротставити снази најновијег класичног, а поготову атомског оружја? Да би одговор на ово питање био јаснији, треба погледати укратко неке карактеристике дејства атомског оружја.

Атомско оружје претставља такву концентрацију ватре која може не само да замени масовну ватру артиљерије и авиобомбардовања класичним бомбама, већ их далеко и превазилази. Дејствујући површински, оно у захвату одређеног пречника, који зависи од јачине тог оружја и висине експлозије, може да нанесе озбиљне губитке живој сили и материјалним средствима. Поред тога, учинак атомског оружја је такав да у захвату зоне дејства при ваздушној експлозији трупе могу, уколико су добро укопане, да избегну велике губитке, али ће нормално, услед дејства накнадне радиоактивности и падавина, бити принуђене да напусте тај положај. При подземној или приземној експлозији све ће трупе у пречнику кратера бити уништене. Тај момент истиче квалитативну разлику између класичне и атомске ватре. Док је за време дејства и најснажнијих концентрација ватре артиљерије и авијације, које су извођене у току Другог светског рата на добро утврђене положаје, постојала могућност не само физичког преживљавања, већ и вођења упорне одбране, дотле у случају приземне или подземне атомске експлозије таква могућност не постоји.

Узимајући у обзир дејство атомског оружја излази да не постоји утврђени положај нити утврђена линија који би се могли супроставити снази његове ватре и спречити противнику продор кроз њих. Ако се овоме додају и друге могућности савлађивања утврђених линија, „прескакањем“ помоћу ваздушног десанта, онда је очигледно да је илузорно не само за мале већ и за велике земље ослонити се на утврђене линије. Тиме се не негира потреба изградње појединих мањих објеката сталне фортификације, на појединим правцима, који ће бити костур положаја утврђених у типу пољске фортификације. Овакви објекти не би добијали оне задатке које су, на пример, Французи стављали пред Мажино линију, већ далеко скромније, али зато реалније и остварљиве. Исто тако је веома отежано постизање у току одбранбених дејстава потребне густине и надмоћности како би се задржало непријатељево наступање. По искуствима из Другог светског рата у нападу је била потребна густина 3 : 1 у корист нападача док се у одбрани рачунало обратно, 1 : 3 у корист браниоца на километар фронта. А како ће бити сутра? Ако су обе стране наоружане атомским оружјем ствар је јасна: обе ће морати да воде рачуна о дејству овог оружја, тј. обе ће бити распооређене децентрализовано. Међутим, мала земља, поготову ако буде водила рат самостално, највероватније неће имати атомско оружје

док ће га агресор имати. У том случају она треба да реши врло тежак проблем. Пошто она не угрожава агресора овим најновијим борбеним средством; он може вршити врло велике концентрације људи и материјала на релативно уском правцу напада, односно правцу главног удара, док то бранилац неће смети на тежишту одбране због опасности од атомског удара. Такође бранилац не би смео ни да се чврсто веже за један положај, јер би лако изгубио живу силу, а самим тим и тај положај.

Према томе бранилац не би смео да примени фронталну позициску одбрану нити одбрану која захтева велико груписање снага и упорну одбрану положаја.

Да ли то можда значи немогућност одбране уопште и уједно правилност тврдње неких „теоретичара“ да је сигурност мале земље обезбеђена само онда ако приђе једном од војних блокова и на тај начин добије подршку у атомском оружју? Ова би теза била тачна, ако би мала земља организовала одбрану базирајући је на старим схватањима. Наиме, све земље у прошлости тежиле су максималној заштити територије, становништва, насеља, економских богатстава и др. Захваљујући првенствено особинама тадашњег наоружања које, супротно дејству атомског оружја, није омогућавало нападачу потпуно уништење живе силе браниоца на појединим положајима, многе земље су, макар и по цену великих жртава, успевале да заштите бар већи део територије и добију рат. Међутим, често се дешавало да у томе нису успеле, а кад су капитулирале непријатељ је у заузетој земљи био једини господар. У његовој позadini није се дејствовало нити је на окупираној територији било снага које би се и даље бориле против њега. Окупатор је несметано живео и неометано пљачкао економска добра и користио становништво и територију за своје ратне циљеве.

Међутим, блиска ратна прошлост показује да је прошло време када заузимањем и окупацијом територије престаје редовно и отпор армије чија је територија заузета. Више за агресора не постоји мирна позадина; окупирана територија постаје наоружано поприште које окупаторима задаје тешке главобоље. Па ни онда када је земља окупирана у целини рат не престаје. Напротив води се несмањеном жестином, организовано и са моћном армијом. Народноослободилачки рат југословенских народа, као и други слични ратови, неоспорно доказују да је упркос окупације и непостојања стабилних фронта могуће водити рат против јаког окупатора и то не само малим групама, већ снажном армијом.

Очигледно је да се мала земља не може успешно одбранити ако се пред њену армију поставе стари циљеви: заштита и одбрана територије без обзира на цену коју треба платити живом силом. Али, ако се измене схватања и промени циљ одбране, заправо ако се постави више посредно, мала земља ће итекако моћи да води успешну одбрану. Наиме, у прошлости је првенствени задатак увек био — одбрана територије. Али је у новим условима више немогуће поставити такав циљ, те га треба променити и у будућем рату поставити

одбрану живе силе као основни и најважнији фактор рата. Звучи то мало чудно и нелогично — бар на први поглед. Где ће се налазити та жива сила и становништво? Шта ће у том случају бити са економским богатствима земље и њеним насељима? То су питања која искрсавају и која увек вуку на старе поставке: да је одбрана земље само онда одбрана ако су заштићене њене територије. Међутим, жеље су једно а реалне могућности друго. Зато је неопходно да се у будућем рату брани оно што је најважније и то се, с обзиром на услове у којима ће се водити рат, може и одбранити. А то може и треба да буде на првом месту оружана жива сила и становништво, па тек онда територија.

Суштинско питање од кога зависи концепција одбране једне мале земље јесте питање односа живе силе, земљишта и времена. Од тога чему ће се дати предност зависи и начин вођења будућег рата. Када се ово тврди не може се оповргнути чињеница да све армије и сви народи сматрају живу силу најважнијим фактором рата. Па ипак, у већини прошлих ратова — изузимајући народноослободилачке-партизанске ратове, најважнији задатак живе силе је био да по сваку цену спречи непријатељу продор у дубину земље. На тај начин је она ипак жртвована за рачун територије. Спречавање противнику заузимања појединих положаја плаћало се често огромним жртвама. Верден у Првом светском рату типичан је пример.

Међутим, сада је ситуација измењена. Атомско оружје тражи нове концепције одбране. Данас је неопходно из основа изменити однос према земљишту и живој сили, односно мора се као најважније поставити чување живе силе. Све док постоји армија, без обзира да ли се мањи или већи део земље, па можда и читава земља, налазе у рукама непријатеља, постоји и могућност да се добије рат и очува независност. И обратно. Оног тренутка кад је жива сила уништена потпуно је за браниоца пропала и територија и могућност да се поврате заузети делови земље, а са њима и коначна слобода.

Југословенска народноослободилачка армија могла је са успехом да води четворогодишњи рат захваљујући између осталог и правилности односа између живе силе и територије. За њу је било најважније чување живе силе која се најефикасније користила не за одбрану већ за офанзивна дејства. У односу на живу силу одбрана територије била је у другом плану. Заправо она се бранила онолико и онда када је то било неопходно. Нашој армији није био циљ круто држање фронта и упорна одбрана положаја. Уколико је тога и било то су били изузеци. С друге стране, не може се рећи да нисмо бранили територију. Напротив, за нас су слободне територије итекако биле важне и ми смо их бранили, али не упорном одбраном положаја већ офанзивним дејствима.

Нешто слично се може применити и у будућности. Многе мале земље могу са успехом водити сличан рат против далеко надмоћнијих снага агресора и завршити га успешно. Истина, тај рат не би изгледао као остали ослободилачки ратови вођени у прошлости, али

би имао с њима извесних подударности и базирао би се на сличним принципима.

По свом карактеру будући рат једног малог народа против далеко надмоћнијег агресора био би праведан-одбранбени рат који се води за очување слободе. Већ сама та чињеница има огроман утицај на мобилизацију свих снага народа.

Праведан карактер рата обезбеђује не само масовно учешће народа у одбрани земље, већ и масовни хероизам и залагање у борби против нападача. У одбрани своје слободе људи су у стању да учине такве масовне подвиге и одрицања о којима агресор може само да сања. Агресивна армија у туђој земљи не може применити овакав рат, па чак ни онда када у ту сврху користи плаћенике и издајнике поробљених народа. Таквих тежњи и покушаја било је и у прошлости, али су се они увек безуспешно завршавали.

Такав одбранбени рат водио би се на сопственој територији; у њему не би постојали крути фронтови који би се бранили по сваку цену већ би жестина борби била потпуно једнака како на правцима наступања тако и на боковима и у позадини непријатеља.

Суштина таквог рата састоји се у сталном одлагању одлучујућег сукоба — који противник жели да наметне — и кроз то чување живе силе као најзначајнијег фактора рата. Такво одлагање повлачи за собом привремено губљење простора и продужава време трајања рата, али се за то време смањује ударна снага агресора и припрема дефинитиван удар — решење.

Освајање територије од стране агресора више је привидног карактера. Оно би било врло незгодно ако би га противник коначно посео и ако би његова позадина мирно функционисала. Но, оно није тако страшно када се има у виду да у позадини непријатеља, на освојеним територијама, стално остају јединице браниоца и својим дејствима му наносе итекако тешке губитке. Другим речима, без обзира докле допрле непријатељске снаге, територија се не губи јер јединице остају и дејствују на њој. Напуштање положаја када је очигледно да јединица која га брани може бити уништена да би се касније употребила на другом положају, у позадини или на боковима противника, дакле, у повољнијим условима, претставља основу дејства тих јединица. Немогуће је увек сачувати и живу силу и територију. Нешто се мора привремено изгубити да би се друго сачувало. У овом случају жива сила се чува на рачун простора.

По својој форми такав рат треба да буде офанзиван, и изразито покретан. Стална офанзивна дејства и у нападу и у одбрани, избегавање крутих фронтова и наметнуте упорне одбране основне су карактеристике народног рата.

Термин народни рат није нешто ново. Сви праведни — одбранбени и ослободилачки ратови вођени од широких народних маса, у суштини су народни ратови.

Међутим, овај термин, у поређењу са осталим као што су: герилски рат, територијални рат, партизански рат, има низ предности.

Под герилским ратом обично се подразумева борба поробљених или угњетених народа, вођена малим групама против окупатора или домаћих угњетача.

Територијални рат више означава вођење рата на читавој територији земље, а такви су и герилски и партизански и будући народни рат. Они се одвијају на окупираној територији. Тај термин више објашњава пространство на коме се води рат, а не и његову суштину. Када се говори о територијалном рату не може се одбацити чињеница да се и маневарски ратови, какав је, на пример, био Други светски рат, донекле воде на читавој територији и у којима такоређи нема велике разлике између фронта и позадине.

Народном рату је донекле близак партизански рат, поготову када се има у виду такав какав је био у Југославији крајем и почетком 1945, када је достигао своју највишу форму развртка и када су у читавој земљи истовремено дејствовале снаге армије и партизанских јединица.

Међутим, између партизанског и народног рата постоје извесне разлике.

Партизански ратови обично почињу после окупације земље или у периоду револуционарних покрета против домаћих — класних угњетача. Они обично почињу малим групама које се постепено развијају и прерастају у све веће и крупније партизанске јединице, а затим у ослободилачку, револуционарну, армију или се појављују после народног устанка који није постигао потпуну победу у кратком времену па долази до прегрупације снага и формирања партизанских јединица које настављају вођење партизанског рата. За разлику од партизанских, народни рат ће се одвијати у сасвим другим условима. Земља која намерава да води такав рат не почиње малим групама већ армијом чија величина одговара величини земље, броју становника способних да учествују у рату, економској снази земље и њеној способности да благовремено обезбеди потребна материјална средства.

Будући народни рат, с обзиром на савремену техничку опремљеност агресора као и услова у којима би се водио, има за браниоца низ предности.

Народни рат, захваљујући својој виталности и начину вођења, у стању је да онемогући агресору да уништи у кратком временском периоду браниочеву живу силу и да дефинитивно овлада територијом. Поред тога народни рат омогућује максималну мобилизацију свих снага народа за борбу и дуготрајну одбрану и отпор, чување живе силе, а агресора доводи до такве исцрпености из које једино произлази пораз.

Начин вођења тог рата је такав да он обезбеђује браниоцу непрекидну иницијативу: бира погодне објекте напада, примењује одговарајући маневар и омогућује му да постиже стална изненађења, што све скупа доводи до ванредних успеха.

Кад се говори о држању појединих положаја, треба увек имати у виду да ће се поједини положаји и правци обавезно бранити. Ме-

ђутим, упорност не треба да доведе јединицу до уништења или тешких губитака. Затим, биће случајева и у народном рату, као што је било у току нашег Народноослободилачког рата за време одбране рањеника, да ће се поједини положаји бранити по сваку цену, па и по цену жртвовања јединица, али ће се то, ипак, ређе дешавати.

Међутим, агресор нема тих погодности. Он је углавном везан за поједине гарнизоне, индустријске центре, важне саобраћајне чворове и комуникације и ту је усретређена његова активност или, боље речено, приморан је да се држи тих објеката и брани их и на тај начин цепа своје снаге пружајући нападачу могућност да бира циљеве и време напада.

Самим тим агресор се уместо да буде окупатор, и сам налази у некој врсти окупације.

Даље, док познавање земљишта пружа бранию велике предности, дотле агресор, и поред топографских карата, никад неће имати то преимућство.

Народни рат намеће бранию многе тешкоће које се морају савладати применом посебних мера и метода дејства.

Народни рат није нимало једноставно ни лако водити. Напротив, то је по форми и садржини и један од најтежих ратова који су икада вођени. Он захтева крајње физичке и моралне напоре; огромне жртве и материјална средства; масовни херојизам и спремност народа да се за слободу бори по сваку цену. Народ који није решен да питање своје слободе стави изнад свега неће бити у стању да води народни рат.

У народном рату искрсавају огромне тешкоће око снабдевања армије и становништва. У њему не постоји сигурна позадина у којој се производи оружје, опрема и храна и одакле се јединице редовно снабдевају. Међутим, многе ратне потребе могу се припремити унапред — у периоду мира; друге се могу производити у току рата — наравно у мањим количинама, док се остало може заплениити од непријатеља или добити од евентуалног савезника.

Исто тако је веома тешко збрињавање и лечење рањеника. Но, рањеници су и у прошлости претстављали велику тешкоћу за све народноослободилачке — партизанске ратове, али се овај проблем решавао са више или мање успеха.

Заштита становништва је далеко тежа. Већ сама чињеница да непријатељ, захваљујући савременом оружју, може пробити сваку утврђену линију и заузети сваки положај, говори о томе да он може заузети и свако насељено место и доћи у додир са становништвом. Таква ситуација намеће далеко веће покрете и склањање становништва из градова и већих насељених места у села и забачене крајеве где ће долазак агресора бити отежан.

Народни одбранбени рат је, ако једна мала земља буде угрожена од агресора, једини начин да се обезбеди очување слободе и независности.

ДЕЈСТВО НА БРДСКО-ПЛАНИНСКОМ ЗЕМЉИШТУ

Јединицама (моторизованим и мотомеханизованим) које располажу атомским и ракетним наоружањем и подршком јаке авијације, тј. снагом маневра и ватре и великом ударном моћи, могу се, у фронталном сукобу, успешно супротставити само адекватно наоружане и опремљене јединице. Зато оне чија снага не произилази првенствено из материјалног фактора, морају избегавати такав сукоб, тежећи да их развуку на велики простор и рашчлане за обрачун по деловима.

Изгледа да би страна слабија у техници и наоружању могла ово постићи маневром на брдско-планинском земљишту, тј. одбранбеним дејствима у којима би вешто користила изразите слабости модерно наоружаних и опремљених јединица, које (слабости) на оваквом земљишту долазе до пуног изражаја. Суштина отпора браниоца требало би да лежи у комбинацији фронталних дејстава по правцима са масовним бочним дејствима мањих и већих јединица, и забацивањем већих јединица према боковима, користећи јако изломљен и испрекидан фронт за обимну примену дејстава у позадини нападача. Тиме се снаге нападача развлаче на велики простор и стварају услови за почесна дејства браниоца на земљишту које је непогодно за употребу нападачеве технике. А та почесна дејства треба да омогуће делимично уништење снага агресора и њихово потпуно протеривање са сопствене територије. Пошто у такав начин дејства спадају и она за затварање брдско-планинског правца, то ће она бити предмет даљег разматрања у овом чланку, стим што ћемо претходно размотрити како се на таквом правцу манифестују слабости модерно наоружаних и опремљених јединица. Те слабости се углавном огледају:

— у ограниченим могућностима за једновремен развој и ангажовање већих снага нападача, нарочито његових техничких средстава;

— у ограничености кретања моторних возила ван путева и скучености простора за њихов развој;

— у томе што је маневар по фронту и дубини већином ограничен на комуникације (којих и иначе има мало) и што је кретање моторних возила ван путева и путевима без тврде подлоге условљено временским приликама;

— што је отежан обилазак препрека на правцу кретања због суженог простора, те се јединице често морају задржавати док се препреке не уклоне;

— што су велике дубине колона моторизованих и мотомеханизованих јединица, због малог броја паралелних комуникација;

— што је обезбеђење дугачких колона, због великог броја неборачког људства у њиховом саставу, тешко, јер путеви углавном воде преко испресецаног и често покривеног земљишта, и

— што одржавање технике и нарочито велики утрошак муниције и погонског горива захтевају непрекидан дотур из позадине тако да је и осетљивост колона за снабдевање очигледна.

Под оперативним правцем на брдско-планинском земљишту подразумевамо земљишну зону одређене ширине и дубине са свим комуникацијама у њеном захвату чија је директриса једна уздужна комуникација. Ова комуникација обично води дуж долине на целој дубини или њеном већем делу, стим што осталим делом може водити страном или гребеном или се пребацити преко гребена у суседну долину. Паралелно њој, на целој дужини или делу правца могу водити још неке слабије или боље комуникације, које се кроз долине или стране везују са бочним. Изузетно, ка главном објекту може водити и неки бољи паралелан правац који је у тактичкој вези са директрисом оперативног правца. Али ако на исти објект изводе и други правци који нису у тактичкој, већ само у оперативној вези, онда их не треба разматрати у склопу истог оперативног правца на брдско-планинском земљишту.

Циљ затварања правца може бити: обезбеђење главних снага; обезбеђење појединих објеката веће или мање важности; ломљење ударне снаге нападача и добитак у времену до измене општег односа снага или односа снага на датом правцу у циљу стварања услова за прелазак у противофанзиву на целом фронту или за прелазак у напад у зони правца који се затвара.

Циљ се може постићи ако се за дејство једновремено користи цела зона оперативног правца, да би се на тај начин разложила и ослабила ударна моћ модерном техником опремљених нападачевих јединица и створили услови за обрачун с њима по деловима. Пошто су услови за успешан обрачун утолико повољнији уколико је веће пространство зоне за дејство, логично је да се ти услови побољшавају са мером продирања нападача на правцу који се затвара, под претпоставком да се (према дубини и карактеристици правца) не промене услови за одбранбена дејства у свим деловима зоне. У току извођења одбранбених дејстава при затварању оперативног правца на брдско-планинском земљишту и појединих тактичких правца у зони оперативног правца морају се до максимума користити предности својих снага и слабости нападачевих јединица опремљених модерном техником.

Важност појединих тактичких правца у зони оперативног правца на брдско-планинском земљишту, као и важности међупростора и позадине, битно се разликују за нападача и браниоца због опште карактеристике начина дејстава једног и другог. Наиме, може се очекивати да ће нападач усмерити тежиште својих напора на фронтална дејства, а бранилац на једновремено дејство у целој зони правца

и да ће нападач — с обзиром на ограничене могућности за ангажовање својих снага — све тактичке правце у зони оперативног правца користити до максимума, да би одржао ударну снагу и висок темпо операције, ангажујући у међупростору и позадини само онолико снага колико мора ради обезбеђења.

Изнетом начину дејства нападача бранилац може супротставити различите поступке и постизати различите резултате на појединим деловима у одбранбеној зони. Због тога се сваком од дејстава у појединим деловима зоне мора дати право место у склопу тактичке радње затварања брдско-планинског правца. Овде ћемо размотрити какве су браниочеве могућности, каква би дејства требало изводити и какве резултате она могу дати на појединим деловима зоне.

ФРОНТАЛНА ДЕЈСТВА

Ова дејства примењивале би само оне браниочеве снаге које би се непосредно супротстављале нападачу с фронта. Она би се изводила на испрекиданом и изломљеном фронту, углавном у виду задржавајуће одбране с чела, комбиноване са бочним нападима мањих и већих снага на испрекиданој и изломљеној линији фронта.

На материјализованој директриси оперативног правца, обично дуж најбоље комуникације, услови за одбранбена дејства нису једнаки на сваком њеном делу. Али на њој, чак и онда када не би била и најважнији тактички правац, треба очекивати да ће нападач имати највише снага, јер је принуђен да користи максимални капацитет, а ту су још и најбољи услови за употребу технике.

На правцу или његовом делу у долини где се она шири не треба пружати озбиљнији фронталан отпор, чак и онда када је долина пресечена речним коритом које спречава маневар по фронту, зато што ту нападач има највише услова за развој своје технике тако да бранилац не би могао избећи њен удар. Међутим, проширење долине не би требало напустити без одговарајућег отпора, нарочито када је оно доста широко, а ако је мале дубине, онда отпор не би требало организовати дуж поља, већ на улазу и излазу из теснаца. Насупрот томе, код проширења велике дубине, отпор би требало организовати на целој дубини, са циљем да се нападач принуди на потпун развој, али да се избегне удар његове технике. То се може постићи комбинацијом отпора малих покретних јединица с фронта и са падина. При томе у долини треба ангажовати моторизоване — односно мотомеханизоване снаге, а на стране долина пешадиске делове са лаким МБ, а неке и са товарном артиљеријом. Ове групе, чији број треба да буде толики да принуди нападача на развој, требало би распоређивати у шахматском поретку, на растојању и отстојању које им пружа релативну сигурност од атомског дејства. Ако долину пресеца озбиљна речна препрека, треба је искористити и организовати бочни отпор на оној страни где не води комуникација, да би се нападач принудио да на исту пребаци јаче снаге. Поред тога, треба извршити запречавања у

међупросторима који су погодни за извођење маневра нападачевих мотомеханизованих снага.

Групе треба да буду таквог састава да могу самостално дејствовати у долини, а пре свега да располажу артиљеријом, док групе за дејство на бокове могу имати само најнужнију артиљерију која неће довести у питање њихову покретљивост. Све ове снаге треба подржати ватром артиљерије за подршку, ешелониране по дубини одбране, у групама не већим од дивизиона. Свака група отпочињала би дејство почев од крајњих граница домета, а одлазила би на наредне положаје када искористи $\frac{2}{3}$ домета. Отстојање група требало би да буде такво да увек дејствују две, а то значи да би требало имати најмање три групе за маневар по дубини. Наравно, у уским долинама и теснацима овај би задатак могле извршавати и батерије. На овај начин би се избегла опасност од дејства атомског оружја и масирани удари артиљериске ватре класичног тешког оружја, јер би и артиљерија, као и групе за отпор, имала маневарски карактер.

Због јаког притиска надмоћнијих нападачевих снага у долини може се очекивати да ће темпо њиховог надирања бити релативно брз, тако да би снаге за отпор с фронта требало повући пре јуриша, а некад и раније ако се сумња у могућност њиховог благовременог извлачења. Браничеве снаге које дејствују са страна долина могу заостати (иако су лако покретљиве) у односу на снаге с фронта. А пошто оне дометом свог наоружања не би могле досегнути већи део борбеног поретка нападача у широком долинама, било би корисно да се поједини водови и батерије товарне артиљерије поставе у међупростор два тактичка правца ради дејства на оба или само на један правац.

Противоклопна одбрана снага које дејствују с фронта у самој долини требало би да се заснива на запречавању у комбинацији са противоклопним заседама малих група које би вршиле испаде из попречних долина. Ове групе, састављене од тенкова и самоходних оруђа, претежно би дејствовале у виду препеда. Ангажовање ПООд у проширењу долине начелно не би било целисходно уколико долина није довољно дубока, већ би било боље да се налази на противоклопном положају на улазу у теснац, на завршетку проширења долине. Он би ту, у случају брзог продора нападача кроз распоред браничевих снага у долини, спречавао продор тенкова нападача у теснац, а ангажовао би се и унапред, ако би извлачење сопствених снага испред њега било доведено у питање. Улаз у теснац јако дугачких долина требало би обезбеђивати посебним противоклопним снагама.

Снаге које дејствују са страна долине треба да се постепено повлаче и да продужавају дејство испадима и ватром. Ове снаге, као и водови и батерије који из међупростора туку најосетљивије циљеве, требало би да се до мрака повуку и поново успоставе уску тактичку везу са снагама за отпор с фронта. Оне се изузетно могу задржати на свом месту — ако је предвиђено да дејствују у позадини — стим да не прекидају дејство до одређеног времена. После тога би се прикупиле у међупростор и дејствовале би по принципима партизанских јединица у позадини непријатеља.

Следећи део долине где се проширење поља сужава у теснац или кањон, изгледа на први поглед врло примамљив за организовање најјачег отпора при затварању правца. Такав отпор могао би се организовати само ако је теснац велике дубине, јер не треба очекивати да ће нападач грубом силом форсирати теснац мање дубине, већ ће га, највероватније, пробијати са неколико атомских пројектила ешелонираних по дубини, стим што би иза њихових експлозија следиле његове оклопне снаге. Пошто би ангажовање јаче живе силе браниоца у самом теснацу, на тај начин, било веома ризично, тежиште његових напора при затварању теснаца требало би испољити на улазу и излазу из теснаца. Сем тога, теснац би требало добро запречити у инжињерском смислу и по његовој дубини ешелонирати неколико одељења противоклопних оруђа добро утврђених (евентуално у кавернама) и минималне снаге пешадије за обезбеђење препрека, и поставити потребне снаге на супротним падинама које би вршиле бочне ударе када нападач уз атомску подршку продре у теснац.

Улаз у теснац се може успешно затворити само на падинама где се долина сужава, али не на самим висовима непосредно над улазом у теснац, јер су ти висови рентабилни атомски циљеви, чак и онда када су поседнути минималним снагама. Снаге за одбрану улаза у теснац морају бити довољно јаке и таквог састава да принуде нападача да развије што више снага из главнине. Али, пошто морају очекивати снажан удар нападачевих јединица опремљених модерном техником и атомским оружјем (јер су у долини повољни услови за развој), њихов распоред треба да буде изразито растресит и што мање статичан. Сем тога, он треба да буде толико истакнут да привуче на себе главне снаге, али и повучен у планинске стране да нападач — због карактера земљишта — мора да врши напад и пешадиским снагама. Уколико би нападач занемарио ове снаге, оне би морале предузети активна дејства да би га приморале да ангажује што више својих снага.

Због карактера земљишта на странама улаза у долину, бранилац треба да води активну задржавајућу одбрану, са циљем да навуче непријатеља што дубље у планинске стране како би се лакше обрачунао с њим када буде лишен масовне подршке тешког наоружања.

На самом улазу у теснац треба ангажовати само најнужнији део живе силе и организовати такву ПОО која може да спречи продор тенкова из покрета у теснац. Сем тога, на висовима десно и лево, непосредно изнад улаза у теснац, треба имати само пешадиске снаге за контролу међупростора са претежно аутоматским наоружањем, да би — без обзира на своју малобројност — могле да спрече нападача да из покрета продре у теснац. Овако мале снаге су нужне зато што се на улазу може очекивати атомски удар.

Пошто су снаге за одбрану улаза у теснац лишене подршке теже артиљерије (јер браниочеве снаге на странама испред улаза, због карактера земљишта, обично располажу само брдском артиљеријом), ову подршку би требало да преузму поједини далекометни дивизиони из теснаца (са привремених ВП) све док се ове снаге не повуку дубље

у планинске стране. Истина, овде се цели дивизиони или неки њихови делови — у моменту употребе атомских зрна за форсирање теснаца — излажу опасности од захвата атомским ударом, али тај ризик није већи од онога који постоји у свакој одбрани, стим што се може и свести на минимум привременим задржавањем на ВП и растреситим распоредом.

И поред свих браниочеких мера, нападач ће тежити да што пре форсира теснац, и то уз подршку атомског оружја. Због тога је најбоље да се најјачи отпор при затварању правца организује на излазу из теснаца, јер ту има највише услова за најуспешнију одбрану. Ти услови се огледају углавном у овоме: за дебушовање из теснаца нападач може да развије само мале снаге и средства, јер то онемогућује стешњен простор, а често и ангажовање довољно артиљерије за подршку; насупрот томе, на излазу из теснаца, у проширеном делу долине, бранилац има и простора и могућности да развије јаке снаге и расположиву технику, да по деловима сачекује нападачеве снаге које дебушују и да на целој дужини теснаца врши бочне ударе. А пошто ће нападач, вероватно, тежити да наведене слабости при дебушовању из теснаца отклони дејством атомског оружја, бранилац ће бити принуђен да одбрану излаза из теснаца организује тако да не пружи нападачу ниједан рентабилан атомски циљ и да евентуално створену брешу брзо затвори. Зато изгледа да би борбени поредак за одбрану излаза из теснаца требало да се састоји из дела статичког и дела изразито маневарског карактера.

Статички део борбеног поретка обухватао би у полукругу излаз из теснаца са циљем да успори дебушовање нападачевих оклопних снага, да одређеним правцима каналише даље кретање снага које су дебушовале и да спречи или успори покрете оних пешадиских снага које би се развиле на гребене десно и лево од излаза из теснаца. Према томе, то би био одбранбени поредак са јаким другим ешелоним. А јак други ешелон је потребан зато што се фронт одбране утолико више шири уколико се бранилац (услед потискивања) више удаљује од излаза из теснаца, што ће нападач тежити да обухватом са гребена десно и лево од излаза из теснаца потисне снаге за затварање излаза и, најзад, зато да би брзо затворио брешу коју би нападач направио у распореду првог ешелона при дебушовању уз подршку атомског оружја. Овај поредак треба да се одликује и јаком ПОО у првом ешелону, са циљем да се обрачун са тенковима врши док им је број још релативно мали и да се њихово дејство каналише уколико би успели да продру.

Маневарски део одбранбених снага, састављен од расположивих оклопних и моторизованих снага, са јаком противоклопном артиљеријом, налазио би се у растреситом распореду иза другог ешелона и дејствовао искључиво офанзивно, у садејству са статичким делом или самостално. Сем тога, овај део снага имао би задатак да у потребном моменту прими на себе удар снага које су дебушовале, док се статички део не извуче из борбе и организује одбрану проширења долине на начин који је већ изнет. После овога он би се повукао у дубину правца

који се затвара. Ако је теснац велике дубине, мало је вероватно да би нападач на целој дубини покушао да га форсира уз подршку атомског оружја сем, можда, на критичним деловима теснаца, да не би, због тешкоћа које из тога произилазе, довео у питање темпо напада. Због тога, делове долине који би могли бити циљ атомског удара, не треба организовати за пружање солиднијег отпора.

Ако се узме у обзир збир отпора браниоца на целој дубини теснаца, може се уочити да они могу дати врло велике резултате. А та дејства, у комбинацији са бочним ударима, могу толико истрошити нападача да му се понекад, на излазу из теснаца, може задати ударац који би променио однос снага на самом тектичком правцу.

Организовање отпора у теснацу може се извести на свим мањим проширењима, на принципу организовања одбране улаза у теснац, а на уским деловима на принципу узастопних заседа. Пошто у том случају не би било бојазни од атомског удара, снаге би поседале сам теснац и висове десно и лево, како за отпор који се организује на мањим проширењима, тако и за отпор дуж теснаца.

На делу правца који води гребеном или падином стране и прелази преко неког превоја, треба водити изразито задржавајућу одбрану, стим што би се на појединим деловима испољавао већи или мањи степен упорности. Пошто су дуж широког и откривеног гребена повољни услови за развој технике, на том делу не би требало давати јачи, већ само слабији отпор, зато што у том случају нема повољних услова за изненадна дејства према боковима нападача. Међутим, главни отпор треба пружити на пошумљеном гребену, на коме је покрет нападача упућен на комуникације, јер пружа браниоцу велике могућности за бочна дејства. Иначе, у целини отпор би требало давати аналогно ономе што је речено за отпор у дугим теснацима, са напоменом да не треба очекивати да ће нападач користити атомско оружје, да не би изазвао пожар који би му укочио покрет.

Бранилац треба да искористи повољности које му пружа тактички и топографски јак положај на голом гребену, али треба имати у виду да те предности — при постојећој разлици снага, а пре свега у наоружању и техници — ни издалека немају онај значај као при сукобу јединица без модерне технике и наоружања. Зато би отпор требало организовати на принципу задржавајуће одбране. На *пошумљеним падинама и превоју* (гребену управном на правац) одбрану би требало организовати као на делу правца који води пошумљеним гребеном, стим да се претежно заснива на бочним дејствима. Овде надвишавање не даје оне предности браниоцу као код голих страна попречног гребена, јер снага ватре, на којој почива одбрана, не може да дође до изражаја. Зато је то у целини тактички слаб положај.

Превој (седло) преко гребена треба организовати за одбрану онако како је речено за организовање отпора на самом улазу у теснац, јер нападач може употребити атомско оружје само ако гребен није пошумљен. Упротивном, употреба атомског оружја је мало вероватна — да не би изазвало пожар — али се може очекивати јака ватра кла-

сичног оружја, укључујући ракетно и дејство авијације. Због тога не треба масирати снаге за непосредну одбрану превоја — седла.

Пошто ће се нападач, у свом надирању, обезбеђивати и с фронта и са бокова, бранилац мора тежити да својим отпором принуди његове обезбеђујуће делове на развој и да у самом теснацу, на целој његовој дубини, кочи и успорава њихов покрет и ствара услове за бочне ударе. Нападач може обезбеђивати своје бокове на више начина, зависно од пролазности земљишта. Наиме, он може упутити побочнице погодног састава уколико кроз међупростор основног и суседног тактичког правца воде неке комуникације које се могу користити на извесној дубини (за паралелно кретање), а ако нема таквих комуникација, остављаће снаге за затварање мањих праваца погодних за дејство према боковима. Међутим, мало је вероватно да ће на некомуникативном земљишту упућивати непосредна пешадиска обезбеђења, десно и лево дуж гребена, не само зато што нема довољно пешадије, него и зато што би му то јако успорило покрет и темпо напада. На овакав поступак мора га принудити бранилац својим бочним дејствима. Огромна дубина бокова главнина колоне могла би се обезбедити само сталним побочницама, а никако једном. А пошто би и за сталне побочнице требало ангажовати много снага, али појединачно, то могу бити релативно мале снаге. Због тога и мање браниоачеве групе, које су способне за кретање по сваком земљишту, имају широке могућности за дејство кроз међупросторе, а јаче се могу упустити у обрачун са побочницом не само с фронта, него и са бокова и из позадине. Поред тога, снаге које нападач упућује на места сталних побочница могу бити сачекане у заседи од браниоачевих снага које су одређене за бочна дејства.

На тактичким правцима које нападач користи десно и лево од основног правца у зони оперативног правца, отпор се организује као и на основном правцу, према топографским карактеристикама земљишта, о чему је напред било речи. На овим правцима обично су слабије нападачеве снаге од оних на основном правцу, а њихова јачина зависи од важности правца, капацитета и погодности за употребу технике. Пошто нападач на овим правцима има мање могућности за употребу целокупног наоружања, нарочито атомског оружја и тенкова, ову околност требало би искористити за смелија активна дејства. А како на овим правцима бранилац има несравњиво веће могућности за употребу својих основних снага (пешадиских), нарочито тамо где нападач може ангажовати мање снаге, нападач изгледа не би могао за дуже време одржати свој темпо напада. То би доводило до ломљења фронта и повољних услова за примену бочних удара већих размера и обрачун са читавим колонама, као и за озбиљно угрожавање основних снага главне колоне. Ови бочни удари разликовали би се од оних који се примењују у оквиру отпора на једном тактичком правцу, јер претстављају основу маневра на фронту при затварању оперативног правца. Дубина на којој се изводе зависи од циља који се жели постићи и облика линије фронта. Могу се вршити с чела или са страна сопствених клинова и према боковима истакнутих нападачевих кли-

нова, стим што се најчешће не би користила цела просторија изломљеног фронта. Бочни удари се могу изводити и онда кад линија фронта није повољна, и то на тај начин што би се користили међупростори за бацавање већих снага тако да би и то био маневар у склопу фронталног отпора.

Бочни удари у склопу отпора на једном тактичком правцу малих су размера и претстављају део тактичке одбране дотичног правца. Изводе се са циљем да се ослаби непријатељски притисак на снаге које пружају отпор с фронта. Они стоје у најужој тактичкој вези са отпором на једном тактичком правцу, иако се некад изводе на доста великој дубини. Делови за извођење бочних удара редовно се остављају у међупросторима са одређеним задатком, али се могу и инфилтрирати ако се укаже потреба за бочним ударима који раније нису били предвиђени.

ДЕЈСТВА У ПОЗАДИНИ

Бочна дејства, о којима смо говорили, разликују се од оних у позадини, која се изузетно могу изводити и према боковима борачких делова нападачевих колона, нарочито код мотомеханизованих и моторизованих јединица, које при дејству на брдско-планинском земљишту имају дубоке колоне. Основна разлика је у томе што су прва бочна дејства у тактичкој вези са отпором на фронту на једном тактичком правцу, док су бочна дејства на борачке делове, која врше снаге у позадини, само у оперативној вези са одбранбеним дејствима на једном правцу или на свим тактичким правцима, уколико се врше на бокове другог ешелона. Друга битна разлика је у томе што се ова друга дејства изводе знатно дубље у позадини непријатеља, стим што је ово само један од задатака који се даје снагама у позадини.

Основни циљ дејстава у позадини при затварању брдско-планинског правца је да се привеже што више нападачевих снага да се оне распарчају тако да се створе повољни услови за обрачун по деловима. То се може постићи ефикасним дејством по елементима нападачеве позадине и његовим појачањима која пристижу из дубине. Браничевим дејствима у позадини смањује се нападачев притисак на фронт, наносе му се губици, ствара осећај несигурности и омета маневар, а олакшава маневар својих снага и садејствује основним снагама у противофанзиви.

У зони једног оперативног правца, зависно од њеног пространства, могу дејствовати веће или мање партизанске снаге. Ако је зона мала за маневар јачих снага, оне могу користити и суседне рејоне ван зоне правца, али се не би смеле исувише удаљавати, како би се могле брзо концентрисати за извршење задатка у овој зони. Уствари, снаге за дејства у позадини нападача не би требало везивати само за једну зону, већ им се могу давати задаци за дејство у више зона. Међутим, овде ћемо разматрати само дејства снага које су одређене за дејство у зони једног правца.

Свако оперативно окружење, под одређеним околностима, може се претворити у тактичко стезање и уништење окружених снага. Али то не сме бити разлог да се снаге по сваку цену морају што пре избацити из оперативног окружења, већ оне, напротив, треба да за себе вежу што више снага нападача и да га тако развлаче. Овим се извршава основни задатак у склопу затварања правца, а уједно се стварају могућности за тучење развученог противника по деловима. За оперативно окружење нападач треба да има доста снага. Док се оно може релативно брзо постићи брзопокретним јединицама и тиме смањити простор за маневар браниоцевих снага у позадини, тактичко стезање се не може извести брзо и само тим снагама, без пешадиских јединица. Зато, кад се нападач одлучи на ово, бранилац још увек има времена за пробој из окружења. Ако се примети да за време окружења нападач довлачи пешадиске снаге, осим формациске пешадије моторизованих јединица, то је знак да припрема тактичко стезање. Ако су те снаге мале, нападач ће приступити пресецању окружене просторије брзопокретним јединицама. То је време да се донесе одлука за пробој из окружења. Ако се примети да за време окружења нападач довлачи пешадиске снаге, осим формациске пешадије моторизованих јединица, то је знак да припрема тактичко стезање. Ако су те снаге мале, нападач ће приступити пресецању окружене просторије брзопокретним јединицама. То је време да се донесе одлука за пробој из окружења. Пробој се изводи тако да јединице у окружењу које су постављене према клиновима пресецања дају фронталан отпор док се све снаге из дела који се окружује не извуку у део према коме се не концентришу пешадиске снаге и док се тако привремено не избегне тактичко стезање. Прве ноћи треба се пробијати из оперативног окружења, јер чим нападач примети маневар браниоца, одговараће маневром пешадиских снага пребацујући их аутомобилима у циљу окружења ове друге, већ смањене просторије. У таквој ситуацији постоје услови за једновремен пробој свих снага на једном или два места у непосредној близини.

Ако се примети да нападач прикупља јаке пешадиске снаге, то значи да жели целу просторију обухватити њима и да потом пређе у тактичко стезање. И у том случају одлука о пробоју не мора се донети одмах, али се снаге обавезно извлаче из окружења пре него се оно претвори у тактичко стезање, а до тог времена везују се све те снаге за себе активним дејствима мањих група.

Када се из објективних разлога није могло избећи тактичко стезање, не сме се ни по коју цену дозволити расецање окружених снага, већ њихову ударну моћ треба сачувати за пробој из окружења. У таквој ситуацији пробој се може вршити на једном или једновремено на више места. И најзад, ако је ситуација тако критична да се другачије не може пробити обруч, део окружених снага се жртвује са циљем да борбом веже нападача за себе, како би осталим снагама омогућио извлачење.

Нападач ће често извршити оперативно окружење да би окружене јединице привремено паралисао. А ако има довољно снага, он

ће прићи и пресецању окружене просторије. Снаге браниоца тежиће да се одрже компактно за пробој из окружења, ако им убрзо претстоји извршење неког задатка у интересу главних снага које затварају правац. Када такав задатак ускоро не претстоји, могу дозволити и да буду пресечене, ако би тиме дошле у повољније услове за намеравана дејства. Уколико би за време тих дејстава добиле други задатак, ван ове просторије, оне ће се пробијати из окружења по деловима, прикупити на одређеној просторији и средити за претстојећа дејства.

Пробој из оперативног и тактичког окружења у позадини су питања која претстављају посебну целину па се у њихова разматрања нећемо упуштати.

Снаге у позадини начелно дејствују препадом, заседом, изненадним нападом или диверзијом и то, по правилу, ноћу, а само изузетно дању.

ВОЂЕЊЕ ОДБРАНБЕНИХ ДЕЈСТАВА У ЦЕЛИНИ

Циљ одбранбених дејстава у затварању оперативног правца, карактер земљишта, величина зоне правца по фронту и дубини, јачина снага, наоружање, техничка опремљеност, а пре свега узајамни однос свих тих елемената (код браниоца и нападача), опредељују карактер и степен упорности одбранбених дејстава у целини по дубини правца и посебно узајамни однос и интензитет изнетих дејстава (у зони правца) по времену и простору. Наведени елементи и њихов узајамни однос могу бити врло различити, али циљ у сукобу двеју страна остаје увек исти.

У почетку одбранбених дејстава, док је нападач већим делом снага још на сопственој територији, а његова позадина у зони правца густо насељена, нема услова за интензивна дејства браниоца у позадини нападача (не искључују се мање диверзантске акције); на слабије насељеном и покривеном земљишту могу привремено дејствовати мање инфилтриране снаге.

Брдско-планински правац који се затвара може почињати и дубље у сопственој територији, од завршетка равнице где почиње брдско-планинско земљиште. И у овом случају не постоје услови за дејство већих размера у равници, иако у позадини нападача може да дејствује доста снага. Јер, ове снаге, осим мањих и диверзантских акција, не би могле извршити остале задатке који се дају јединицама одређеним за дејство у позадини на брдско-планинском земљишту. Зато се одбранбена дејства, о којима је реч, у целини и појединачно могу комплетно размотрити само на брдско-планинском земљишту.

У почетним дејствима на правцу који се затвара слабији су услови за већу упорност дејстава у целини и то из два разлога: прво, ударна снага нападача је онда најјача, нарочито ако се правац затвара од граничног фронта; друго, још нема довољно простора да се развију масовна дејства из позадине, па чак ни бочни удари већих јединица снага које дају отпор с фронта, пошто најчешће фронт још неће бити

толико изломљен да би пружио услове за оваква дејства. То изискује да тежиште фронталних дејстава буде на бочним ударима мањих јединица, а степен упорности са чела релативно мали, док су дејства у позадини ограниченог обима. На овај начин се избегава ударна снага јединица нападача опремљених модерним оружјем и техником. Продирањем нападача у зону брдско-планинског правца интензитет дејстава у позадини треба да расте, јер се могу ангажовати све јаче снаге. Сем тога, фронт се ломи и стварају се услови за бочне ударе већих јединица (снага које дају отпор с фронта), а све је више и повољних услова за обрачун са појединим слабијим колонама у зони правца. Међутим, нападач ће још за дуже време задржати ударну снагу и висок темпо напада на челу колона, па би било нецелисходно да им бранилац тада пружа отсуднији отпор, али би било врло опасно за организовање отпора у целини ако би темпо операције нападача био сувише брз. Тај темпо се може смањити учесталим мањим и већим бочним ударима. У овој фази, ако збир резултата бочних дејстава и отпора с фронта није довољан да успори темпо операције нападача, а у позадини нападача на дотичном правцу нема довољно простора за маневар озбиљнијих снага браниоца, треба користити зоне суседних праваца, довести веће снаге за дејство на позадину нападача у зони овог правца и појачати њихова дејства, у циљу да се темпо нападне операције сведе на сношљиву меру.

Даљим продирањем нападача, када се фронт изломи у јачој мери и створи већи простор у позадини нападача, треба бочним ударима већих јединица (снага за отпор с чела) и дејством све јачих снага у позадини нападача развући његове снаге и, наносећи му губитке, сломити ударну моћ, успорити или потпуно укочити темпо нападне операције. До тог времена на сваки начин снаге за отпор с фронта морају избећи удар надмоћнијег оружја и технике нападача и бацити дубоко у позадину веће оперативне јединице (ако за то има услова). Када је створена равнотежа, бранилац треба с фронта, користећи изломљену линију, да пређе у противофанзиву према боку нападачевих главних снага, а у његовој позадини једновремено свим партизанским снагама подржаних забаченим оперативним јединицама да изврши удар с леђа. Резултат оваквог дејства треба да буде делимично или потпуно уништење и протеривање нападачевих снага из зоне правца који се затвара.

О МЕЋУПРОСТОРИМА У ОДБРАНИ

Савремена одбрана организоваће се и изводити по правцима, тако да ће међупростори бити редовна појава. С друге стране, међупростори су условљени и потребом растреситости борбеног поретка јединица, па и мањих, ради заштите од дејства нуклеарног наоружања. И најзад, нужни су због потребе да се поједини рејони, односно објекти, важнији за браниоца упорније бране на рачун мање важних. То значи да ће се међупростори јављати између појединих праваца, али и у зони једног правца (тактичког) између одбранбених рејона мањих јединица.

Пошто ће одбрана бити организована по групном систему, то ће њен скелет чинити одбранбени рејони и одвојени одбранбени рејони чета и водова. Оваква структура и карактер одбране условљавају међупросторе који ће се јављати и између водова и биће знатно шири него досад.

Ширина међупростора не може се прецизирати за одређене јединице, али је логично да ће између нижих јединица бити мања и обратно. Величина односно ширина међупростора зависи, пре свега, од карактера земљишта, што значи да ће, ако је земљиште маневарско, тј. проходно, међупростори бити ужи, и обратно, тј. ако је земљиште више испресецано, пошумљено, односно мање проходно, међупростори ће бити шири. Ово због тога што је мања вероватноћа да ће нападач упућивати снаге на овакав земљишни појас. Даље, на ширину међупростора утичу: могућност тучења ватром из суседних рејона, обимност изведеног запречавања, могућности дејства нападача, ширина одбранбеног рејона дотичне јединице, њен задатак и циљ одбране. Значи да ће међупростор бити шири ако се одбрана изводи са мање упорности и када се јединица брани на помоћном правцу, а ужи кад је јединица на тежишту одбране; није искључено да понекад тај међупростор неће ни постојати. Према томе, за ширину међупростора не би се могле дати норме, већ само извесна оријентација.

Међупростори у савременој одбрани утичу на ширину рејона одбране и од њихове величине зависи умногоме ширина рејона односно зоне. Међутим, зна се да ће нападач тежити да своје делове убаци кроз међупросторе у браниочеву позадину, због чега су они осетљиви и врло важни за браниоца. Постојање међупростора, поред

остаљих чинилаца који на то утичу, намеће потребу да одбрана буде дубока и еластична како би се брзо парирали непредвиђени поступци нападача.

Када је реч о међупросторима, има извесних нејасноћа, боље речено, овај се појам различито схвата и тумачи. Конкретно, у теорији и пракси спорно је:

1. — да ли је то простор између одбранбених рејона које бране одговарајуће јединице, или је то део рејона дотичне јединице, или двеју јединица, а не поседа се снагама;

2. — да ли је међупростор онај земљишни појас који се само осматра, контролише и туче ватром, или се тај појас и брани мањим јединицама (одељењем, водом) па — кад је у питању већи међупростор — и већим јединицама;

3. — ко је одговоран за међупростор, да ли старешина дотичне или степен више јединице.

Међупростор је земљишни појас који има своју ширину и дубину, непосредан је снагама у почетном распореду, а налази се између земљишних објеката, тј. одбранбених рејона одговарајућих јединица. Према томе, то није део одбранбеног рејона, те мишљење да је у границама рејона, изгледа има мање оправдања. Ако би то био део рејона и бранио би се слабим снагама, онда уствари међупростор не би ни постојао. Истичем да је то непосредан простор у почетном распореду при организовању одбране, што значи да у току извођења одбране може бити поседнут снагама и средствима суседних рејона или из дубине одбране у циљу спречавања нападача да у том земљишном појасу испољи своја дејства, као што је убацивање и сл.

Друго питање је такође интересантно. Логично је да се међупростор не поседа снагама, тј. живом силом и борбеним средствима, али се у исто време намеће потреба, пре свега, за његовим осматрањем, затим тучењем ватром и контролисањем патролама и објавницама, нарочито ноћу или на пошумљеном земљишту. Према томе, ужи међупростори (између водова и чета) неће се поседати снагама, јер за то нема ни потребе, пошто се могу успешно тући ватром (у првом реду митраљеском), а, с друге стране, лако их је осматрати и контролисати. Сем тога, кад су у питању ови међупростори, у случају потребе може се врло брзо интервенисати из дубине или са бочних страна.

Међутим, познато је да ће између правца којима су дејства строго каналисана, а који су раздвојени дубоким јаругама или јако испресецаним и пошумљеним земљиштем, ширина међупростора понекад бити и око 5 км. У тим случајевима намеће се потреба да се одвоје снаге које би биле одговорне искључиво за контролу и одбрану међупростора. Овде међупростор ваља схватити као ширу земљишну просторију између два правца који се бране јачим снагама, а поседаће се мањим или знатно слабијим снагама. Њихова јачина зависиће, пре свега, од могућности убацивања нападачевих снага, тучења ватром из

суседних рејона и из дубине, извођења радова на запречавању и сл. Оријентирно, у таквим међупросторима не би смеле бити снаге слабије од вода, а у највише случајева биће јаче.

Према томе, међупросторе преко којих се може одржавати ватрена веза пушкомитраљезима и митраљезима, као и другим пешадиским средствима, не би требало поседати снагама. Код оних међупростора, пак, где се таква ватра не може остварити, било би потребно одређивати снаге са задатком да их контролишу и бране.

Што се тиче питања ко је одговоран за међупростор, мишљења сам да треба да се пође од тога да у савременом рату неће бити оних класичних спојева нити ће, начелно, између нижих јединица, заључно са четом, постојати граница. Из искуства Другог светског рата познато је да је после првог удара нападача нестајало тих граница. Тим мање ће бити неопходне у евентуалном будућем рату у којем ће продори нападача бити дубљи и дејства бржа. То ниуком случају не значи да се те јединице неће чак и чвршће наслањати једна на другу у својим одбранбеним рејонима. Међутим, кад међупростори буду постојали, а то ће бити најчешће, за њихово обезбеђење између водова одговарао би један, а допуњавао га други вод. Исти је случај и са међупросторима између чета, као и између виших јединица. Обезбеђење међупростора, тј. ватрену заштиту, запречавање, осматрање, контролу патролама, објавницама и др. регулисао би између водова командир чете давањем одређених задатака, између чета њихов првопретпостављени итд., дакле, увек старешина степен више јединице. Сем тога, тај старешина би у случају потребе интервенисао и својим средствима и снагама, пре свега, маневром ватром, а по потреби и снагама. Могућно је исто тако да се међупростор и дели између јединица, али би то изгледало као да се тај део земљишта укључује у рејон одбране. У том случају одговарајућа јединица не би посела део свог одбранбеног рејона, а то значи да не бисмо имали међупросторе између рејона, већ у оквиру одбранбеног рејона. Слабост овог решења је у томе што се међупростор подједнако дели свима, иако јединице немају подједнако важне задатке, те би било најприродније да се обезбеђењем међупростора оптерети, начелно, јединица ван тежишта одбране.

Најзад, могућно је и решење да за међупростор између нижих јединица одговара старешина степен више јединице. Ово решење имало би тај недостатак што дотични старешина ионако има доста елемената борбеног поретка и што би овај задатак захтевао његову пуну пажњу, и то сваког момента. Притом би се неке старешине морале бринути и о два до три међупростора, због чега би се њихове тешкоће још више заостриле.

Познато је да међупростори утичу негативно на одбрану, њену организацију и извођење и да претстављају једну од већих слабости савремене одбране. Ово због тога што је чине осетљивом, откривају бокове, чиме стварају могућност отсецања и, најзад, појачавају осећај

изолације. Све то указује на могућност убацивања делова нападача (уколико открије међупросторе) у одбрану, удара на бокове, обухвата, отсецања итд. Отуда је одбрана међупростора један од најважнијих проблема и зато се намеће потреба да се како до почетка борбе тако и у току извођења одбране предузму мере за осматрање, контролу и одбрану међупростора. Те мере биле би следеће:

1. — До почетка борбе:

— извиђати и осматрати испред међупростора и у самим њима, јер постоји могућност убацивања нападачевих делова, нарочито ако је у непосредном додиру с браниоцем;

— припремити ватру из суседних рејона (који се јаче бране) лаког пешадиског наоружања, а по могућности и артиљерије; по потреби организује се и ватра против тенкова и оклопних транспортера, ако је у питању проходно земљиште;

— врши се запречавање минско-експлозивним и другим препрекама које се туку пешадиском и артиљериском ватром;

— шири међупростори по могућности се бране — контролишу мањим јединицама, пре свега аутоматичарима;

— ноћу се и мањи међупростори контролишу патролама и објавницама.

2. — У току извођења одбране:

— појачати осматрање и извиђање, а нарочито у међупросторима;

— спречавати убацивање нападачевих јединица ватром, а по потреби и снагама;

— вршити покретно запречавање повезано с ватром;

— интервенисати резервама у случају убацивања јачих непријатељских снага;

— повезивати отпор на преградним положајима — линијама за суседне рејоне одбране или са ослонцем на њих изводити активна дејства.

Ако је реч о одбрани међупростора, за поједине степене јединица углавном важе изнета начела, стим што их треба саобразити ситуацији, јединици и њеним могућностима, земљишту итд. Међутим, треба истаћи која то јединица може у свом одбранбеном рејону имати непосредан међупростор. Свакако да је то чета. Ово тим више што вод може успешно водити борбу чак и ако се нађе ван састава чете. Према томе, одбранбени рејон вода био би готово редовно без међупростора. Тиме није искључено да би и вод, зависно од земљишта (јачо испресецано, планинско и сл.), могао имати међупростор између положаја одељења. Међупросторе у оквиру чете водови би, пре свега, осматрали и обезбеђивали ватром пушкомитраљеза и митраљеза. Осим тога, они би се по потреби тукли ватром тежих оруђа, било формациских или којима се чета ојачава, и вршило би се запречавање. Иако је јединица одговорна за одбрану међупростора, ипак је улога претпостављеног старешине врло важна. Он може да одбрану међупростора допуњује маневром ватре артиљерије, допуном запречавања и интервенцијом снага из резерви, нарочито у току извођења одбране, ако је то нужно.

Као што је већ истакнуто, у одбранбеној зони виших јединица међупростори могу бити знатно шири. Зато се јавља потреба за њиховим затварањем одговарајућим снагама. Те би снаге биле одговорне искључиво за контролу и одбрану међупростора. Ширина таквих међупростора још се мање може прецизирати, пре свега, због тога што ће већа јединица бранити знатно ширу зону. С друге стране, она зависи и од раздвојености праваца, њихове међусобне везе, карактера земљишта и могућности дејства нападача. То значи да ће се ширина међупростора одређивати посебно у свакој конкретной борбеној ситуацији, као и да ће се, на рачун простора који се слабије бране, одређени важнији објекти бранити упорније и јачим снагама.

У току извођења одбране, поред постојећих, ствараће се и нови међупростори (бреше) дејством атомског оруђа. Њихова величина зависи од снаге атомске експлозије, тј. од снаге пројектила — бомбе. Ти новостворени међупростори чине одбрану још слабијом и осетљивијом, тим више што су знатне снаге избачене из строја и што ће нападач одмах тежити да експлоатише дејство својих атомских пројектила, пре свега брзим оклопним јединицама. Ово браниоца тера да још у току припреме предвиди и цени варијанте дејства нападача и могућности употребе атомских средстава према тим варијантама, да у вези с тим построји еластичан борбени поредак и да предузима све мере заштите снага и средстава. У случају атомског удара бранилац предвиђа и предузима опсежне мере као што су:

— затварање бреша на периферији атомске експлозије и организовање отпора снагама из резерве и преосталим снагама;

—отклањање последица атомске експлозије код преосталих снага које су претрпеле атомски удар;

— повезивање отпора преко преградних положаја за суседне одбранбене рејоне;

— покретно запречавање на новој линији отпора.

Ове задатке ће извршавати снаге из дубине, тј. резерве (опште и друге), преостали делови и јединице које нису захваћене атомском експлозијом. Значи, у циљу затварања новопојављених међупростора — бреша бранилац помера борбени поредак. Његова интервенција мора бити брза, тим пре што се зна да ће нападач извршити атомски удар по најважнијим објектима одбране.

Поред овог, треба нешто рећи и за међупросторе, односно отстојања између појединих положаја. С обзиром на противатомску заштиту, као и због потребе за ватреном подршком из дубине, отстојања између положаја су 2—3 км. Међутим, биће случајева када ће она бити и већа због карактера земљишта и удаљености појединих земљишних линија погодних за одбрану. И такви међупростори бране се у току извођења одбране, првенствено снагама које се повлаче са претходног положаја, уколико се у почетном распореду, при доношењу одлуке за одбрану, не могу одредити снаге и средства. При анализи одбране ових међупростора, ако их тако можемо назвати, види се да,

уствари, постоји земљишни појас, у почетном распореду непосреднут, али који је у току борбе нужно искористити за давање отпора у циљу трошења ударне моћи нападачевих снага. Ту није реч о већ анализираним међупросторима између одбранбених рејона или праваца, већ о земљишној просторији која има већу ширину од дубине и налази се у дубини одбране. Према томе, сам термин неће бити споран нити је у конкретном случају битан, већ је важно то да се искористи и најмањи простор за пружање отпора ако за то постоје одговарајуће могућности и услови. Разумљиво је да ће тај простор бити непосреднут или слабије поседнут на помоћним правцима одбране. Међутим, на тежишту одбране он ће бити засићен, односно поседнут артиљеријом за подршку, на њему ће бити уређене противоклопне линије са којих ће дејствовати противоклопни одред, оклопна резерва и сл. Сем тога, предвидеће се дејство и пешадиских снага, било да се у току извођења одбране организују заседе или нове линије отпора. Такво дејство неопходно је предвидети и при извођењу одбране на помоћним правцима, када је простор између положаја мање поседнут било каквим снагама у почетном распореду.

Обезбеђење спојева и бокова такође је непосредно везано за обезбеђење међупростора. За обезбеђење споја (ако не постоји простор који се не брани, тј. међупростор) одређују се потребне снаге и средства, као и старешина одговоран за спој.

Што се тиче бокова, они се начелно ослањају на јаче природне препреке и властите јединице. Међутим, биће случајева кад се неће моћи обезбедити. Тада ће се организовати преградни положаји који ће имати врло велик значај уопште, а посебно за обезбеђење бокова. Они се поседају најпотребнијим снагама. Осим тога, планира се дејство резерви (другог ешелона) и артиљерије у циљу спречавања обухвата, а свестрано и непрекидно извиђање и осматрање су радње које бранилац никад не сме изгубити из вида.

Из досад изложеног могло би се закључити следеће:

— Међупростори су при организовању одбране нужни, с једне стране, ради заштите од дејства нуклеарног наоружања, а са друге, због потребе да се поједини рејони упорније бране на рачун мање важнијих.

— Међупростори негативно утичу на одбрану и претстављају једну од њених слабости, чине је осетљивом и због тога се мора поклонити пуна пажња њиховој контроли и одбрани. Начин одбране и контроле зависиће од тога о којој је јединици реч, заправо, о међупростору које јединице, и од конкретне борбене ситуације.

— Ширина међупростора не може се прецизирати за одређене јединице. Може се дати само оријентација, али не и норма. На ширину међупростора утичу карактер земљишта, могућност браниоца да их штити ватром, снагама и да врши запречавање, задатак и циљ одбране и могућност дејства нападача. Ширина међупростора ће утицати на ширину и дубину одбранбеног рејона односно зоне.

— У току извођења одбране, поред постојећих, ствараће се и нови међупростори (бреше) дејством атомског оружја. Отуд потреба

за проценом могућности употребе атомских средстава по варијантама дејства нападача. С тим у вези потребно је постројавати еластичан борбени поредак и предвидети мере после атомског удара.

— Постоје различита мишљења о томе ко одговара за међупросторе и како се они бране. Највише оправдања имало би, сматрам, схватање да се међупростор (оријентирно) ширине до 1 км начелно не затвара снагама већ само контролише, а за веће, поред других обезбеђења, одређиваће се и потребне снаге за њихову контролу и одбрану. Изгледа да је најбоље решење да их обезбеђује једна јединица, а сусед допуњује. С друге стране, старешина степен више јединице интервенише својим снагама у случају потребе.

— Истиче се да и мање међупросторе ноћу и на пошумљеном земљишту треба контролисати.

— Биће случајева када при организовању одбране неће бити међупростора односно они ће бити незнатни, те ће се одбранбени рејони чвршће ослањати један на други. Ово се односи, у првом реду, на тижисте одбране.

ИЗ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ РАТА

Пуковник МИХАЕЛ МИШИЧ

ИСКУСТВА ИЗ УПОТРЕБЕ АРТИЉЕРИЈЕ VII КОРПУСА НОВ И ПОЈ

У овом чланку размотрићемо особености рада артиљерије VII Корпуса НОВ крајем 1943 и у току 1944 године.

Релативно тешки услови у којима су у то доба дејствовале јединице VII корпуса (15 и 18 дивизија) имали су одраза и на рад артиљериских јединица, па су зато при употреби артиљерије јаче дошле до изражаја поједине специфичности које иначе карактеришу рад артиљерије при подршци партизанских дејстава.

Пре но што пређемо на разматрање рада артиљерије, изнећемо, укратко, услове у којима су вођене борбе и њихове основне карактеристике.

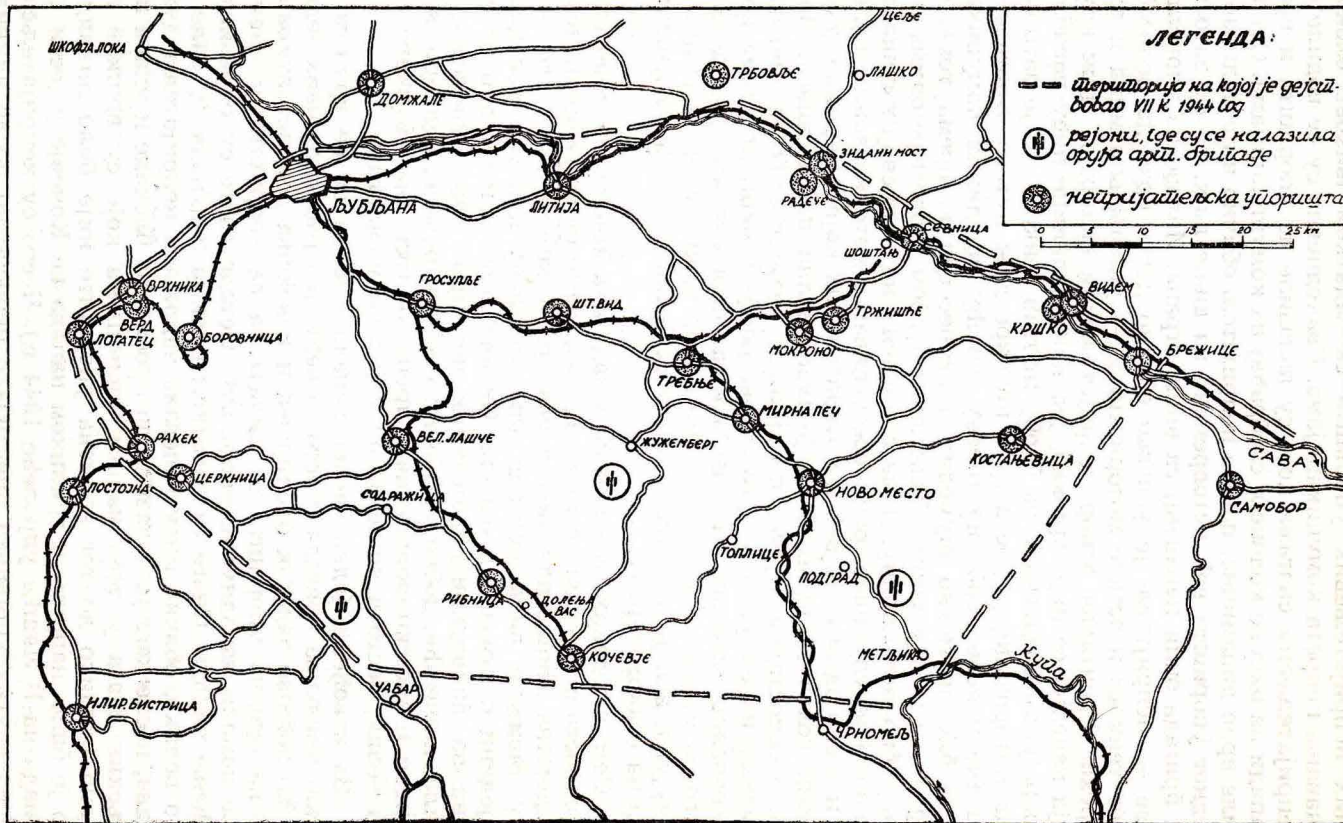
Седми корпус је у то време дејствовао на просторији Љубљана — Брежиге — Меглика — Постојна (види скицу). Непријатељ је био цело време врло активан. Основни циљ његових дејстава био је уништење наших снага и несметано коришћење комуникација које пролазе кроз овај део Словеније као што су: Љубљана — Постојна, Љубљана — Ново Место — Карловац, Љубљана — Кочевје и Љубљана — Зидани Мост — Загреб. Дуж ових комуникација и у њиховој близини на свим важнијим местима непријатељ је образовао утврђена упоришта а међупросторе је контролисао својим јединицама. У важнијим местима као што су Љубљана, Ново Место, Кочевје и друга, имао је веће снаге и иста чврсто држао у својим рукама, док је слабијим снагама посео поједина упоришта на комуникацијама између њих. С обзиром на оперативан значај овог подручја и велик број добрих комуникација, непријатељ је настојао да успостави што гушћу мрежу својих упоришта (види скицу). Јединице VII корпуса спречавале су упорном борбом образовање нових упоришта, а поред тога усмеравале су своја дејства на ликвидацију већ постојећих, те се зато и број упоришта мењао. Између ових упоришта налазиле су се наше јединице. Имајући у виду овако густ распоред упоришта, лако се може закључити да се сваки маневар изводио у врло тешким условима и да су наше јединице морале бити даноноћно на опрези услед велике изложености дејствима непријатеља са свих страна.

Дивизије из састава корпуса распоређиване су по бригадама у рејоне у непосредној близини, најчешће на самој спољној ивици, по-

јединих непријатељевих упоришта са задатком њихове блокаде и спречавања покрета комуникацијама. Свакодневно су се водиле борбе са непријатељевим снагама које су излазиле из упоришта и вршени су напади на његове колоне и саобраћај на комуникацијама. Ове борбе су биле врло динамичне, пошто непријатељ обично није надирао само из једног упоришта већ истовремено из више њих, па су зато положаји бригада били нападани са више страна. Излазе из упоришта — путеве — непријатељ је успевао обично доста брзо да оспособи за покрет тенкова и остале моторизације — уклањањем мина и других препрека. Фронталан отпор непријатељевом надирању дуж комуникација начелно се није пружао, јер наше јединице нису располагале одговарајућим средствима за борбу против тенкова, те је зато он могао да моторизацијом доста брзо продире дуж путева. Бригаде су се упуштале у веће борбе на терену између појединих комуникација, који је био претежно шумовит и испресецан и, према томе, слабо пролазан за моторизацију. Успешном борбом у овим рејонима непријатељ је био често принуђен на повлачење не само својих пешадиских снага које је упућивао, ради обезбеђивања моторизованих јединица, лево и десно од путева, већ и моторизованих које су кретале у напад. Основни услов за успех била је максимална покретљивост бригада и смела самостална дејства и најнижих јединица. То је омогућавало постизање изненађења и прихватање борбе у оним рејонима који су били повољни за наше, а неповољни за непријатељске јединице. Иако је ватрена моћ у таквим дејствима имала важну улогу, она није била одлучујућа, већ је то била способност јединица да брзо изврше маневар на сваком терену.

Сем наведених свакодневних задатака које су извршавале бригаде самостално — сопственим снагама, често су била организована и већа дејства обично нападаног карактера, у којима је учествовало, по плану дивизије, више бригада или, по плану корпуса, обе дивизије и поједини партизански одреди. Оваква дејства нормално су предузимана за ликвидацију појединих непријатељских упоришта, која су била, најчешће, добро утврђена: уређени ровови, бункери, жичане препреке и минско-експлозивне препреке итд. Број бункера је био доста велик, често и више од 50 у једном упоришту.

За извођење једног већег напада морала су се вршити доста велика померања бригада. Често је већи део расположивих јединица (око $\frac{2}{3}$) добијао задатак блокирања и извођења демонстративних напада на околна упоришта са циљем да се непријатељу онемогући слање помоћи нападнутом упоришту. Остале снаге су одређиване за извођење напада. Снаге са задатком блокирања, мада су биле релативно велике, обично нису успевале задржати непријатеља дуже од дан-два, после чега је долазило до пробијања блокаде и удара непријатељских снага у леђа нашим јединицама које су вршиле напад, наравно уколико до тог времена упориште није било ликвидирано (тако је било, на пример, приликом напада на Кочевје у јесен 1943 г. и напада на В Лашће у пролеће 1944 г.). Често су непријатељске колоне из других упоришта пристизале непосредно после ликвидације

упоришта или за време ликвидације последњих жаришта отпора, па су онда наше јединице морале напустити освојено упориште и водити тешке борбе са надмоћним снагама које су их окруживале са свих страна (на пример, напад на Тржишче у лето 1944 г., напад на Штампетов мост у јесен 1944 г., напад на Опчине зими 1944/45 г.).

У то време кад су борбе које су водиле јединице VII корпуса постојале су поред пешадских партизанских бригада и артиљериске јединице. Непосредно после капитулације Италије, кад је пала у наше руке већа количина артиљериског материјала, приступило се образовању артиљериских јединица по дивизијама. Код XV дивизије оформљена су била два дивизиона и команда артиљерије XV дивизије, која је имала улогу команде артиљериске бригаде, а код XVIII дивизије оформљен је артиљериски дивизион. Нешто касније у саставу команде артиљерије XV дивизије био је оформљен и пешадски батаљон, такозвани заштитни. Маја 1944 год. непосредно после успешног напада на Жужемберг у коме су учествовале артиљериске јединице XV и XVIII дивизије, била је од ових јединица формирана 1 словенска артиљериска бригада под непосредном командом VII корпуса. На тај начин су дивизије остале без своје органске артиљерије, а корпус је додељивао дивизијама обично за подршку дејстава већег значаја јединице из састава артиљериске бригаде.

Сем ових артиљериских јединица у 1943 години, углавном после капитулације Италије, уведене су у формациски састав бригада такозване пратеће батерије јачине обично по 4 оруђа калибра 65 до 75 мм. У релативно мирном периоду, који је трајао око 2 месеца по капитулацији Италије, кад се у приличној мери смањило број непријатељских упоришта и када су наше снаге имале доста велику ослобођену територију, ове батерије су потпуно оправдале своје постојање, и успешно су подржавале бригаде при ликвидацији преосталих упоришта „беле“ и „плаве гарде“. Крајем октобра 1943 г, за време немачке офанзиве неке од ових батерија (већи број) нису могле одиграти очекивану улогу. Такође у периоду после завршетка непријатељске офанзиве, кад су ослобођена територија и број слободних комуникација осетно смањени, јер је непријатељ у току офанзиве успео да успостави низ нових упоришта, а његова активност била повећана, ове батерије нашле су се у доста неповољним условима. Услед свакодневних врло покретних дејстава једва су могле пратити покрете бригаде и пружати им артиљериску подршку. У таквим ситуацијама ватрена средства, која нису могла да се крећу са пешацима често су кочила покрете бригаде, а понекад и више сметала но користила. Оправданост постојања ових батерија долазила је у питање, те су биле касније у највећем броју случајева узете из састава бригада.

Оваква ситуација одразила се свакако и на организацију и борбену употребу артиљериских дивизиона и доцније артиљериске бригаде VII корпуса.

У условима свакодневних борби са непријатељем, који је вршио испаде најчешће уз помоћ тенкова из својих густо распоређених утврђених упоришта, тј. у условима кад је могао у року од неколико ча-

сова марша стићи до најудаљеније тачке, која се налазила у рукама наших јединица, могућност постојања артиљериских јединица била је стварно минимална. Да би артиљериске јединице могле постојати била су на располагању само два излаза: да се повуку ван зоне свакодневних операција — на ослобођену територију у рејон Чрномел — Метлика или да се прилагоде ситуацији, која је изискивала од артиљериских јединица, да ефикасно извршавају, поред артиљериских, и пешадиске задатке, тј. задатке сличне онима пешадиских бригада. Ово решење је и усвојено и њему је била прилагођена тактика, формација и материјална опрема. Артиљериске јединице размештане су као остале пешадиске бригаде, а по својој улози вршиле су артиљериске или пешадиске задатке.

Пешадиским јединицама — бригадима била је најпотребнија артиљериска подршка при нападним дејствима која су се, опште узев, предузимала са циљем ликвидације појединих утврђених упоришта. Оваква дејства обично су била организована у релативно повољним моментима, кад је било могуће сасредити одговарајуће снаге. Артиљериске јединице придаване су појединим бригадима или дивизијама само за време извођења предвиђених борби, које су заједно са припремама трајале највише 7 дана, а после тога су се враћале у састав свог дивизиона или бригаде. Артиљериски дивизион 15 дивизије и бригада VII корпуса учествовали су до краја рата, тј. у току 20 месеци постојања са улогом пружања артиљериске подршке, у око 40 нападних акција, што значи просечно у 2 акције месечно, при чему је било испалено око 20.000 артиљериских граната.

Ове артиљериске јединице у време кад нису биле ангажоване у борби са задацима артиљериске подршке, добијале су пешадиске задатке, као, на пример, блокирање непријатељских упоришта на одређеном отсеку, затварање једног правца (при чему су готово сваки дан вођене пешадиске борбе са непријатељским снагама које су вршиле испаде), контролисање одређене територије, рушење железничких пруга и сл. При извршавању таквих задатака дивизиони су дејствовали као батаљони, а батерије као пешадиске чете. Сем тога, за ову сврху се поред осталог у саставу бригаде налазио и добро наоружан заштитни батаљон (пешадиски) а батерије су располагале приличним бројем аутоматског оружја.

Пошто се артиљериска бригада налазила у рејонима који су били изложени непријатељским нападима, а већи број дана је била у улози пешадиске јединице, било је немогуће да се у батеријама налазе артиљериска оруђа. Батерије, кад су имале оруђа у рукама, претстављале су доста осетљив циљ, недовољно су биле способне за пешадиска дејства и могле су вршити ограничене маневре, и то само у повољним условима. Зато су се оруђа са муницијом по правилу по завршеном артиљериском дејству склањала у одређене рејоне, где су се закопавала, односно добро маскирала. Рејоне и број оруђа у њима одређивао је штаб бригаде имајући у виду будућа дејства. Тако, на пример, лети 1944 г. један број оруђа налазио се „на Вахти“ (врх Горјанца) са наменом да се искористи касније при подршци плани-

раних дејстава у рејону Бела Крајина — Жумберак — Ново Место, друга група оруђа била је у рејону Смука — Жужемберк са циљем да се употреби при подршци дејстава у рејону Стична — Ново Место — Кочевје, а трећа источно од Кочевја за дејства у рејону Нотрањско. Код оруђа се налазио изванредан део муниције и одговарајући предњаци, односно подвосци. Да не би непријатељу пала у руке исправна оруђа уколико би их случајно пронашао, предузимане су разне мере — најчешће су се затварачи и нишанске справе сакривали одвојено од оруђа. Може се рећи да су оруђа била увек добро скривена јер је непријатељу у времену од готово 2 године само једном успело да пронађе 2 оруђа. То се десило за време велике непријатељеве офанзиве у јесен 1943 г. кад је извршио детаљно чишћење земљишта на сектору где су се случајно ова два оруђа налазила (рејон Требељно). Ово указује на ванредне способности одабраног људства да маскира оруђа. У току борби они ретки поједини борци који су пали у руке непријатељу никад нису одали где је скривена артиљерија. То потврђује њихову високу свест. Треба напоменути да су оруђа сакривана и у непосредној близини непријатељевих упоришта, то јест у рејонима које је он редовно обилазио, али није претпостављао да су баш у тим рејонима оруђа скривена.

Артиљериска бригада била је правовремено обавештавана и консултована о претстојећим дејствима, тако да је могла на време извршити потребне припреме. Анализом распореда оруђа и муниције у појединим рејонима, могућности транспорта, расположивог времена, потреба и осталих елемената ситуације, долазило се до одлуке који број оруђа ће се ангажовати у претстојећој борби.

Деконцентрисани распоред оруђа по групама у појединим рејонима на целој територији дејства корпуса омогућавао је и у тим тешким условима учешће артиљерије са више или мање оруђа у свим значајнијим дејствима 15 и 18 дивизије. На тај начин је био знатно смањен проблем маневра артиљерије у условима кад се није знало где је фронт, а где позадина и кад су се основне па и споредне комуникације налазиле више или мање у рукама непријатеља, односно под његовом контролом, или су на њима биле постављене разне препреке, које су онемогућавале њихово коришћење. Тиме је било сведено на минимум и време потребно за довоз артиљерије на ватрене положаје и оно нормално није било дуже од времена које је било потребно пешадиским бригаама да извршење нужних покрета за заузимање почетног распореда. Артиљерија у том погледу није постављала неке своје захтеве за одлагање почетка дејства. Ово је, даље, доприносило изненађењу и изазвало чуђење код непријатеља, јер је било непојмљиво како се могу у таквим условима вршити тако велики и брзи маневри са оруђима, која су везана за путеве.

Негативна страна ове нужне растреситости артиљериских оруђа била је свакако у томе што у дејствима нису могла увек учествовати сва оруђа. Артиљериска подршка пешадији била је пружана од релативно малог броја оруђа у односу на број којим је артиљерија бригада располагала. Најчешће је употребљавано 2—6, а у појединим

случајевима 12 оруђа, што је било мање од 50% расположиве артиљерије. У току 1945 године кад је бригада располагала оруђима 75 мм М1-4 и кад је ситуација била измењена у појединим случајевима (тада је ангажовано за дејство и преко 24 оруђа). Масовније учешће артиљерије практично је било немогуће не само услед деконцентрације артиљериских оруђа, већ и услед потешкоћа у обезбеђењу транспортних средстава, довољног броја људства и расположивог времена. Према томе, низ објективних чинилаца изискивао је да се одустане од масовније употребе артиљерије.

Питање транспорта оруђа и муниције решавало се на разне начине. Проналажење потребног броја коња и кола претстављало је приличне потешкоће. У почетку се тежило да се у саставу сваког дивизиона налази најнужнији број коња, стим што ће се остали коњи и кола мобилисати из околних рејона у времену кад се буду вршиле припреме за претстојећа дејства. Држање коња у јединицама утицало је на борбену способност артиљерије при вршењу разних пешадиских задатака. У тежим ситуацијама коњи су претстављали бремене, јер су смањивали борбену и маневарску способност јединица. Јединице су коње често губиле и остављале, па се зато касније прешло на давање коња сеоским домаћинствима на привремену употребу, стим што је дивизион водио евиденцију где се коњи налазе. И овакав начин имао је своје недостатке. Покушало се, даље, да се изванредан део теглећих коња концентрише на планини Рог (рејон Топла Ребер). То је било доста сигурно место, јер је непријатељ ређе успевао да угрози тај рејон, а сем тога било је и довољно траве за кошење и пашу. Проблем транспорта је увек постојао у већој или мањој мери, а и проблем обезбеђења фуражи. Сеоска домаћинства, у рејонима где су се најчешће налазиле наше јединице, готово нису ни имала коња јер су их изгубила у току дуготрајног рата, тако да могућност мобилизације коња од 1944 г. и надаље практично није постојала, па је зато бригада морала решавати ово питање самостално.

По донетој одлуци о броју оруђа који ће се ангажовати у претстојећој борби, један део људства одговарајућих батерија, које су дотад вршиле пешадиске задатке, упућиван је у рејоне где су била сакривена њихова оруђа, са задатком да довуче оруђа на ватрене положаје, други део је био ангажован око припремања и дотура муниције из најближих рејона, док је трећи са командантима и командирима одлазио на извиђање путева, рејона ватрених положаја и осматрачница и осматрање циљева. Покрет артиљериских јединица обично се вршио у самосталним колонама, дакле, ван састава пешадиских колона, јер су се правци па и време покрета пешадиских бригада према полазним рејонима за напад ретко поклапали са правцима покрета артиљерије. Такође је извиђање непријатеља и циљева, избор ватрених положаја и осматрачница, које је вршено пре почетка, напада, обично извођено без контакта са пешадиским јединицама, тј. у условима кад није било пешадиских јединица које би спречавале или сигнализале о испадима непријатељских делова. За непосредно обезбеђење покрета артиљерије, за несметано поседање ватрених поло-

жаја и извршавање разних других радњи у таквим условима, а нарочито за обезбеђење повратка артиљерије по завршеној борби, бригада је располагала формациским заштитним (пешадским) батаљоном. Он је обезбеђивао дејство артиљерских јединица и њиме је био отклоњен познат недостатак артиљерије — слаба самоодбрана.

По завршеним дејствима у којима су учествовале артиљерске јединице тежило се да се оруђа одвезу у оне рејоне у којима су се и раније налазила. Ово се није могло увек спровести услед интервенције непријатељских снага. При повратку артиљерија је често налазила на блокиране путеве, заседе и уопште на прилично измењену ситуацију у односу на ону пре почетка дејства. Пешадске јединице су релативно лако излазиле из разних окружења која је припремио непријатељ, захваљујући својој великој покретљивости, док је артиљерија могла користити само одређене правце — путеве. Пешадија није увек у стању да протера непријатеља и ослободи пут за покрет артиљерије и обично није било ни целисходно да се у склопу својих општих задатака сувише ангажује за овакве сврхе. У таквим ситуацијама артиљерске јединице нису могле да изврше предвиђене покрете оруђима већ су их иницијативно скривале по најпогоднијим рејонима, често и у непосредној близини самог упоришта, да би се после тога могле пробити из окружења која је припремио непријатељ.

Ево два примера. После успешног напада на Штампетов мост (на железничкој прузи Љубљана — Постојна) у јесен 1944 године непријатељ је пресекао једини пут по коме се артиљерија могла повући. Оруђа су се морала на брзину сакрити поред самог пута, док је део батерије задржавао пешадском борбом непријатеља. После тога батерија се успешно пробила кроз непријатељски обруч — дејствујући као пешадиска јединица.

После вишедневних борби у јесен 1943 год. Кочевје је било готово потпуно очишћено од непријатеља. Само тврђаву у центру града непријатељ је још упорно бранио. Батерија хаубица 100 мм (2 оруђа) налазила се у центру града, где је непосредним гађањем дејствовала на тврђаву. У то време је јака непријатељска колона с тенковима продрла у град и наше јединице су се морале повући. Артиљерија, пошто је била везана за цесту, повлачила се правцем Рог — с. Полане, где се у то време налазио остали део бригаде. На путу, на удаљењу око 6 км од Кочевја, налазила се јака препрека — засека на дужини од око 1 км, коју је било немогуће отклонити или обићи. Оруђа су се морала одмах сакрити, што значи врло близу Кочевја, док су људство и коњи продужили покрет у одређеном правцу. Оруђа су тако вешто скривена да их непријатељ уопште није пронашао, мада су она у том рејону остала скривена око годину дана.

У условима у којима су се изводила борбена дејства у 1943 и 1944 години, артиљерија је могла доћи до пуног изражаја као што је горе напоменуто само у планским нападним дејствима. У њима је успешно извршавала своје задатке и много је доприносила постигнутим успесима. Нарочито леви примери ефикасног дејства артиљерије

и правилне употребе ватре били су при нападу на Кочевје, Зденску Вас, Жужемберк, Требње, Мирну Печ, Тржишче, Штампетов мост итд.

Намеће се питање зашто је артиљерија употребљавана у одбраненим дејствима само изузетно. Било је више разлога који су диктирали овако једнострану употребу, а који су већим делом изнети већ раније. Природа партизанских борби ретко оправдава чврсту одбрану појединих положаја, јединице се ређе упуштају у фронталне одбранбене борбе, а уколико до њих и дође, онда се изводе еластично, како би се избегли сувишни губици. У оваквим одбраненим дејствима артиљериска подршка би свакако добро дошла, али је тешко остварљива. Често премештање артиљерије, поседање узастопних положаја по дубини и припреме за дејство одвијали би се сувише споро да би се могла правовремено отворити ватра са нових наредних ВП. Сем тога, такви маневри уназад нормално нису били остварљиви ни за пешадиске снаге, јер се обично није располагало одговарајућом дубином слободне територије. Пешадиске јединице, иако су понекипут организовале у почетку фронталну одбрану, под притиском непријатељских снага често се нису повлачиле уназад већ на положаје лево и десно од правца непријатељевог надирања или су обилазиле његове снаге споредним путевима са циљем угрожавања његове позадине, што значи да су се уместо повлачења вршили покрети напред у правцу упоришта, која су служила непријатељу као полазни рејони. У оваквим случајевима за извођење маневара користиле су се стазе или беспутни терен те артиљерија са оруђима којим је располагала није могла пратити пешадију и пружати артиљериску подршку, док је, с друге стране, било немогуће очекивати или тражити да пешадија подешава свој маневар према потребама артиљерије.

Примена артиљерије у борби утицала је и на одређивање времена почетка напада.

Кад су пешадиске јединице дејствовале саме, што значи без подршке артиљерије, напад је редовно почињао ноћу. И прва дејства која су се изводила са артиљериском подршком отпочињала су ноћу, на пример, напад на Шт. Јанж, Доле, Бучку, Кочевје у 1943 г. Из тог периода било је примера успешног ноћног дејства артиљерије мада преко дана нису могле бити извршене никакве припреме. На пример, при нападу на Шт. Јанж у октобру 1943 г. батерија се кретала у колони заједно са пешадијом и око 22 часа, кад су претходнице наишле на предње непријатељске делове, посела је ватрени положај у непосредној близини пута. На хоризонту су се једва примећивале само нејасне контуре села. Друго ништа се није видело, нити се могла оценити даљина до непријатељског упоришта. Наслепо су била испалена прва зрна на разним даљинама. Тако се у селу запалила нека шупа са сеном. После тога могло се успешно гађати, јер је пламен добро осветљавао околину. Након 2 сата борбе наше јединице заузеле су упориште.

У доцнијим дејствима кад се све више рачунало на успешну подршку артиљерије, почетак напада био је обично рано ујутру или предвече, а отпочињао је артиљериском ватром (напади на Требње,

Мирну Печ, Тржишче, Опчине, Стругу итд.). Но, било је случајева кад је напад почињао непосредно пре пада мрака као, на пример, при нападу на Штампетов мост на железничкој прузи Љубљана — Трст у лето 1944 год. Почетак напада био је одређен на пола часа пре пада мрака. Рачунало се да ће артиљерија за 30' видног времена порушити извештан број бункера и тиме припремити јуриш пешадије. Напад се стварно одвијао по предвиђеном плану. Захваљујући шумовитом терену, ујутро на сам дан напада извршено је са командирима одељења извиђање, подељени су циљеви и изабрани ватрени положаји. После подне у највећој тајности и тишини 4 оруђа су постављена на одабране ватрене положаје на ивицу шуме, на удаљењу од око 500 — 800 м од бункера. У одређено време (у 19.30 ч.) на дати сигнал отворена је ватра непосредним гађањем. Непријатељ је био потпуно изненађен, бункери брзо разрушени, а наша пешадија је јуришем протерала непријатеља, чиме су били створени услови за рад минера (могли су довући око 1500 кг експлозива и порушити железнички бетонски мост). Услед овог рушења моста железнички саобраћај на главној и добро чуваној прузи Љубљана — Трст био је обустављен за дуже време.

Одмах по капитулацији Италије предузете су доста опсежне мере у погледу обезбеђења муницијом. Са угрожених рејона муниција се склањала на сигурнија места (највећим делом у рејон Подстенице — Полане). Она се чувала у шумама разбацано, но ипак у малим гомилама сортирана по калибрима. Од временских непогода била је цело време слабо или никако заштићена. И поред тога могла се доста дуго успешно користити. Муниција заплена приликом капитулације Италије трајала је готово годину дана. После тога је муниција за оруђа италијанског порекла примана од савезника — бацана је из авиона падобранима, а по пријему оруђа 75 мм М1-4, савезници су испоручивали муницију (за ова оруђа) по норми 7 граната на свако оруђе на дан.

При поласку у акцију артиљериске јединице су редовно возиле целокупну предвиђену количину муниције са собом, јер се није могло рачунати да ће се за време борби моћи вршити попуна. Транспорт муниције је вршен на сељачким колима. Но, кад није било довољно кола или се она нису могла, из било ког разлога, користити, муницију су преносили борци, сваки по један метак и то често на доста велика растојања.

У овом чланку изнесене су неке карактеристике дејства партизанске артиљерије, које ће према нашем мишљењу бити од интереса за наш артиљериски кадар. Изнета искуства никако не могу претстављати неко правило како треба да дејствује партизанска артиљерија, јер је начин њене употребе јако разноврстан и свака ситуација намеће примену нових, друкчијих, начина. Можда бисмо могли закључити да изнети поступци могу карактерисати начин употребе артиљерије при подршци партизанских јединица, које дејствују на ограниченом — релативно малом, а добро комуникативном подручју, на коме је непријатељ успоставио густу мрежу утврђених упо-

ришта кад је слободна територија, уколико се о њој може говорити, мале дубине или је нема, јер је сваког дана изложена непријатељском дејству.

У условима који су овде изложени, постојање артиљериских јединица са формацијом и тактиком која одговара фронталним дејствима практично је немогуће. Искуство из НОР показује да је артиљериска подршка потребна, корисна и могућна у партизанским дејствима чак и кад се та дејства одвијају у ситуацији за коју би се могло рећи да нису испуњени ни минимални захтеви који су неопходни за опстанак и употребу артиљериских јединица. Артиљериске јединице морају бити, слично пешадиским, способне да се прилагоде и најтежој ситуацији, и да према указаној потреби, смело и иницијативно примењују нове тактичке поступке.

ГРУЈО НОВАКОВИЋ

УСТАНАК НА РОМАНИЈИ И ПРВЕ АКЦИЈЕ

Дани капитулације. Колоне југословенске војске пролазе Романијом. Остављени од официра, војници бесциљно тумарају планином и повлаче се незнано куд. Преко Романије прошао је краљ и влада са крвницима из Главњаче. Настаје опште расуло. Код села Понора један читав пук баца оружје. Сељаци са Романије гледају распадање једног трулог здања. Наши другови прикупљају оружје. Велики број сељака има сакривено оружје и муницију. Комунистичка Партија дала је директиву да се не предају пушке, јер ће ускоро затребати.

У првим данима окупације у овом крају, иако су усташе биле активне, а становништво није показивало наклоност према новом режиму, није било масовних убијања и терора. Али, не задуго. Просташки настројен Шаника Цугоје са Крама, почео је да ровари против напредног покрета и угледнијих људи. Ухватио је везу са усташким главешинама у Сарајеву и постављен је за стожерника на Краму. Већ први дани његовог стојеровања почели су у знаку насиља. По његовом наређењу сељаци су морали да масовно иду на присилан рад. Најчешће су вукли камен и оправљали цесте којима су се служиле њемачке трупе.

Организација КПЈ на Романији и Гласинцу одржавала је сталну везу са Сарајевом. У то вријеме организацијом је руководио друг Данило Ђокић. Везу са Сарајевом најчешће је одржавао Мирко Боровчанин, који је и присуствовао партиском савјетовању у Сарајеву. На овом савјетовању преношене су директиве ЦК КПЈ о припремању устанка. Партиска организација је водила евиденцију о скривеном оружју.

Комунистичка Партија је на Романији и Гласинцу имала врло велики број симпатизера. Преко њих су партиске ћелије спроводиле линију Партије и објашњавале потребу и перспективе борбе против непријатеља. Међу сељацима владало је расположење за устанак.

Припреме које је вршила романиска партиска ћелија нису биле само локалног карактера. Организација је држала везу и са удаљенијим крајевима. Светозар Косорић из села Кусача код Хан Пијеска био је стално и поуздано упориште у том крају. Организација се у околини Рогатице ослањала на другове Мију Хоџића и Рагиба Џинду.

Романија је била спремна. Њене мрке шуме криле су у себи тајну једног буђења. Високе стијене, што блијеште на сунцу црвеним бојама, чекале су само први глас устанка па да га бескрајним ехом пренесу у сумагличасте даљине. Сваки шумарак носио је у себи завјеру људи ријешених да упале лучу народног гнева.

У једном шумарку код села Боровца комунисти су одржали састанак. Говорило се о припремама за устанак. На Романију је тада, први пут, изишао и Славиша Вајнер-Чича, касније прослављени командант Романиског одреда. Дневни ред састанка: посљедње припреме за дизање устанка на Романији и Гласинцу. Пригушени, озбиљни гласови говорили су: у селима има пушака, митраљеза, муниције... за устанак влада велико расположење... сви су ријешени... нико неће затајити...

Одломке разговора, ухваћене у шуштању грана, преносио је шапутава жамор широм планине. Ријечи о жељи и судбини једног народа.

Дубоко у ноћ мала група се разишла. Договор је био: 21 јула устанак на Постјен Пољу на Романији.

Тог дана, 21 јула 1941 године, све се одвијало по договору. Људи су долазили са разних страна. На састанак су дошли Чича, Павле Горанин, Данило Ђокић, Мирко Боровчанин, Миленко Витомир, Јово Јанковић, Грујо Новаковић, Перо Косорић, Оскар Данон, Томо Мајкаловић, Слободан Кезуновић и други.

На састанку у Постјен Пољу одлучено је да се почне са оружаном акцијом. Од присутних сељака формиране су прве партизанске групе, десетине. За команданта Романиског одреда проглашен је Славиша Вајнер-Чича, а за комесара Павле Горанин-Илија. У штаб је ушао и Јово Цуго (Оскар Данон). На скупу у Б. Варагама одређени су командири група.

На првом састанку штаба Романиског партизанског одреда стварао се план за прву акцију партизана. Одлучено је да се нападне жандармериска станица Жљебови и зграда општине у Соколовићима. Чича је са једном групом одређен да нападне жандармериску станицу, док ће комесар одреда Павле Горанин водити другу на општину у Соколовићима. За дан напада одређен је 12 август. Група треба да се по ноћи привуче касарни. Бомбаша су одређени да почну напад. Сваки треба да кроз прозор касарне убади по једну бомбу, а остали да отворе ватру, сваки на прозор за који је одређен, и онда да упадну у касарну.

Напади су извршени по плану. Касарна је демолирана, а општина заузета. Исте ноћи можда је какав њемачки или усташки официр у Рогатици бјеснио што никако не може да добије телефонску везу преко Романије. Група Слободана Кезуновића прекинула је све телефонске и телеграфске везе са Рогатицом. Још једна група парти-

зана нашла се те ноћи на истом задатку. Она је спријечила сваку могућност телефонског извјештавања Сарајева о ситуацији на Романији.

У граду су те ноћи још увијек мирно спавали. Улицама Сарајева крстариле су безбрижне патроле Њемаца и усташа и не слутећи да на тамним масивима ове планине што се у љетној ноћи може тек једва назрети букти пламен устанка.

Ове прве акције Романиског партизанског одреда брзо су се прочуле на ширем подручју и имале су значајно дејство код народа. Послије ових акција групе су се пребациле код Праче. Ријешено је да се формирају партизанске десетине и да крену на своје секторе.

Формирано је више десетина — које су добиле задатке да се пребаце у крајеве гдје је требало да окупљају људе у партизанске јединице и да самостално воде акције.

Једна је упућена према Вишеграду на Семећ и Борику. Њу је водио Данило Ђокић. С њим је пошао из села Гучева Ратко Јовичић и још неколико одабраних младића. Они су заузели жандармериску станицу на Семећу и дејствовали у том крају. Једна група је упућена на правац Хан Пијесак — Деветак — Копите. С њом су били Грујо Новаковић и Светко Фуртула.

Остале десетине биле су распоређене по Романији и Гласинцу и према Горажду, око жељезничке пруге. Такође је једна десетина бораца упућена на терен Јахорина — Калиновик ради вођења акција и повезивања са нашим друговима који су се налазили на том терену. Ову групу је водио Перо Косорић. С њим се налазио и Слободан Кезуновић. Све ове групе водиле су важне акције. Из њих као и других јединица које су касније формиране развио се познати Романиски партизански одред — који је извео крупне војничке акције, ослободио велики дио територије, и имао, кад је био најмасовнији, око 2.500 бораца.

Борбе овог одреда, његових бораца и руководилаца, а нарочито његовог команданта Славише Вајнера-Чиче, ушле су у историју као значајне странице Народноослободилачке борбе као и у народну легенду.

Дуго су на том терену били Светозар Вукмановић-Темпо, који је упућен од ЦК Југославије ради организовања Народноослободилачке борбе у Босни и Херцеговини и Родољуб Чолаковић. Исто тако, од почетка борби па до краја 1941 године, налазили су се на том терену другови из Покрајинског комитета Босне и Херцеговине: Исо Јовановић, Васо Мискин-Црни, Угљеша Даниловић, Авдо Хумо, Хасан Бркић и Бориша Ковачевић.

Једна група партизана налазила се код куће Тома Мајкаловића. Ту је провела један дан, а навече је кренула у акцију. Већ идућег дана, око два сата послје пола ноћи, код Хан Дервенте одјекнула је експлозија. У ноћ је сукнуо пламен. Горио је мост.

Један сат касније друмом према Мокром кретала су се коњска кола са чудним путницима. Кола су застала пред жандармериском

касарном у Мокром. Стражар је био збуњен, није знао о чему се ради. Момир Копривица, сељак-борац са Гласинца, подигао је пушку и опалио. Стражар је пао. Запраштале су бомбе. Сањиви жандарми тумарали су збуњено од прозора до прозора. Томо Мајкаловић и Перо Косорић већ су продрли у касарну. Њихов муњевити препад још више је збунио жандарме. Три жандарма лежала су на поду. Партизани су били у приземљу зграде. Са спрата су жандарми дали отпор. Освајана је соба по соба. Нађена су два рањена жандарма. Командир станице био је такође рањен и заробљен. У једној соби неко је пуцао испод кревета. Томо Мајкаловић се занио. Затетурао је. Руке су се припилале уз слабине. Био је рањен. Пуцао је жандармериски поднаредник. Брзо је ликвидиран. Касарна је била освојена. Партизани су скупљали плијен. Тридесет пушака, неколико сандука муниције, десетина пиштоља, маст, шећер, брашно, био је богат плијен ове акције. И једно изненађење. У једном сандуку, затрпан брашном, био је један жандарм. Преплашен и до крајности збуњен. Онако збуњен и дрхтав, сав побелио од брашна, пружао је смијешну слику. У касарни у којој се још увијек ширио мирис крви и барута настао је општи смијех.

— Богами, силна си ти заштита окупатору — добаци један борац, мјерећи потсмјешљиво преплашеног жандарма.

Партизанске јединице, ојачане већим бројем нових људи, тек што су се биле скупиле на Смиљеву Пољу код Пурковића куће, кад је осматрач јавио: „Путем се креће камион натоварен муницијом“.

Чича је позвао Перу Косорића и наредио му да са својом групом од 14 људи, која се спремала да крене према Калиновику ради формирања калиновског одреда, сиђе на друм и уништи камион са муницијом.

Група је одмах кренула. Скривена густом маглом спустила се неопажено до школе. У највећој тишини борци су распоређени. Милош Ђокић одређен је за бомбаша, а Кезуновић и Богдан Одовић запосјели су спрат школе са задатком да пуцају на шофера. Остали су заузели засједу око школе и код једног дрвљаника. Из магле већ се јасно чуло бректање мотора. Настала је тишина, онај мук који испуњава све прије нечега што се очекује. Сви су напето слушкивали. Руке су чврсто стискале кундаке пушака. Бректање је бивало све ближе и гласније. Одједном се из магле, умјесто камиона са муницијом, појави велики аутобус пун Њемаца. Изненађење није било пријатно. Засједа није примјећена. Аутобус је био већ сасвим близу. Са прозора школе плануо је пуцањ. Шофер је био погођен. Аутобус је скренуо у јарак и преврнуо се. Са обје стране осула је паклена ватра. Убрзо је дојурио још један камион. Из њега су поскакали Њемци. Почеле су да праште бомбе. У том часу чуло се и штектање тешког митраљеза. Стигао је на малом камиону. Немаца је било много више него наших. Одовић и Кезуновић успјели су да искоче из школе. Морали смо се повлачити. Једна група са Пером Косорићем повукла се према једном шумарку. Тамо се испречила жичана ограда. Узмицати се није имало куд. Друга група се повукла према

једној долини коју су окружавале стијене. Приликом пребацивања један друг је рањен. Немци нас стално засипају неиздржљивом кишом челика. У једном моменту Ђорђе Ерић се подигао и великом брзином потрчао преко чистине. Немци су га засули рафалима. Чинило се да сви пуцају само на њега. Зрна су му фијукала око ушију, ногу, руку. Неким пуким случајем успио је да умакне. Знали смо да то значи спас за све. Убрзо нам је стигло појачање. Мокрањска чета, тек основана, ступила је у борбу. Са њима су стигли Чича и Слободан Принцип-Село.

Битка се распламсавала. Диверзантска акција претворила се у велики окршај. Већ по околним увалинама почиње да се спушта ноћ, а романиске стијене још увијек одјекују од праска пушака и ручних бомби. Око осам сати стиже још једна чета са Павлом Горанином и Радом Хамовићем. Њемци се повлаче.

Већ је десет сати на вече. Романиска ноћ постала је опет тиха. Још само прасне покоји пуцањ, задрхти тишина од њега, а звук полако нестаје у далеком, све слабијем одјеку. Уз тихи шепат другови прегледају бојиште. Заплијењен је пушкомитраљез „шарац“, око 30 пушака, доста муниције и другог материјала. Двадесетак Њемаца расуто је по путу. Двојица су заробљена, тешко су рањени. Наши губици: четири друга погинула и седам рањених. Борци препознају међу погинулим Радивоја Цицмила, Ратка Мачара, Пеју Беатовића и Груја Караџића.

Кораци партизанске колоне нестају у ноћи. Бојиште остаје пусто. Тек покатак, кад колона избије на чистину, оцртавају се силуете бораца на свијетлом небу и опет нестају у мрак. Не прати их пјесма. Помисао на четири изгубљена друга стеже борцима и грло и срце. Само бат корака одзвања планинском тишином као монотона и болна симфонија погинулим друговима. И она постаје све тиша.

ИЗ РАЗНИХ ДОМЕНА

Мајор СЛАВКО ЛУКИЋ

ДА ЛИ ЈЕ САМОСТАЛАН КОДЕКС ВОЈНО-КРИВИЧНИХ ДЕЛА ПРИХВАТЉИВ ЗА НАШ ПРАВНИ СИСТЕМ

Наша је земља једина у свету са развијеним оружаним снагама а у којој војно-кривично право није самостална грана права. Југо-славија спада и у ред малог броја земаља у којима војно-кривична дела нису издвојена у посебан кодекс милитаристичког права, већ су уклопљена у општи кривични законик тако да чине једну од његових глава. Посебног војно-кривичног законика немају СССР, Чехословачка, а у новије време ни Бугарска. Али у овим земљама војно-кривично право претставља самосталну грану права.¹⁾ Ни неке друге земље не познају самостални кодекс војно-кривичног дела, нити војно-кривично право као самосталну грану права, али не због тога што су одређени идеолошко-политички мотиви диктирали таква законодавна решења, већ због тога што те земље немају развијене оружане снаге у савременом смислу.

Определељујући се за солуцију уклапања војно-кривичних дела у општи кривични законик и држећи да једино она одговара правном систему социјалистичке државе, наш је законодавац имао у виду следеће две основне карактеристике Југословенске Народне Армије: Прву. Насупрот армијама које имају задатак да, с једне стране, угушују напредне друштвене и националне покрете, а, с друге стране,

¹⁾ Узмимо за пример СССР. Совјетски војно-кривични закон од 27 јула 1927 год. донесен је као самосталан закон. Међутим, доцније је уклопљен као посебна глава посебног дела у националне кривичне законике савезних република (тако у КЗ РСФСР сачињава главу IX посебног дела као чл. 193 са под-бројевима од 1 до 31). Он нема свој општи део и за њега важе основна начела кривичног законодавства СССР-а и савезних република. Из тога би произлазило да војно-кривично право у СССР-у не може имати самосталну егзистенцију, да не може претстављати посебну грану права, већ да је део општег кривичног система Совјетског Савеза. Другим речима могло би се закључити да војно-кривично право као грана права не постоји, да оно претставља само засебну главу кривичног законика која се по квалитету не разликује од осталих глава. Међутим, та глава кривичног законика се и у теорији и пракси самостално третира, изучава се као војно-кривично право и даје јој се посебни третман не само у односу на остала кривична дела посебног дела, већ и у односу на општи део кривичног законика. Неки институти општег дела, као: стање нужде, нужна одбрана, принуда итд., не важе, односно важе модифицирано за војно-кривично право. Из тога произлази да је Совјетско војно-кривично право ипак самостална грана права и да се не може потпуно уклопити у општи кривични законик.

да држе у покорности већину радног народа у сопственој земљи, наша Армија нема другог задатка осим да обезбеди социјалистичку изградњу наше земље и да брани њену независност. Наша Армија, дакле, није створена нити постоји ради ма какве експанзије или угњетавања радног народа, она је чувар безбедности и независности народне државе. Другу. Наша Армија као оружана снага има своју посебну организацију засновану на чврстој дисциплини, али и поред тога она није одвојена из система државне организације уопште. Она, дакле, није изолована организација, није заснована на слепој послушности, већ на свесној дисциплинованости. Однос старијег према млађем заснива се на челичној дисциплини, али истовремено тај однос је однос другарства и човечности, однос који не дира у личност човека.²⁾

У дискусијама око доношења Кривичног законика ФНРЈ, а и приликом сачињавања нацрта за његово новелирање јавило се, међутим, схватање да би војно-кривична дела по узору на савремено законодавство требало и код нас издвојити у самосталан војно-кривични законик. О овоме се доста дуго водила дискусија. Ево неких аргумената на којима се градило мишљење да би и у нашим приликама било нужно постојање самосталног војно-кривичног права и система одговорности војних лица по посебном војно-кривичном закону: Свака армија, без обзира на систем којег брани, претставља посебну организацију која се по свом унутрашњем животу, особеним задацима и устројству битно издваја и разликује од начела која важе за општи поредак. Те специфичности армиског живота, поретка и службе намећу и у кривичноправној сфери извесна отступања од општих института кривичног права, јер се не могу све поставке општег кривичног права механички применити на специфични армиски поредак, а да се то не одрази на ефикасност кривично-правне заштите армије и устаљеног живота и односа у њој.

Ово схватање не оставља по страни ни идеолошко-политичке разлике на којима се темељи солуција нашег законодавца да војно-кривична дела не издваја у посебан кодекс. И њих подвргава критички, па тако упозорава да и у капитализму постоји јединство између владајуће класе и армије као њеног органа принуде (?!), односно идентичност класних интереса и духа општег кривичног и војно-кривичног права, те да је упркос томе јединству потреба за издвајањем војно-кривичних дела у посебан кодекс тамо стално присутна. Присутна је због тога што њен извор није у специфичностима капиталистичке армије, већ у специфичностима армије као посебне организације без обзира на друштвено-политички систем којем армија служи. Надаље, ово схватање упозорава да издвојен кодекс војно-кривичних дела не пружа самим тим што је самосталан могућност да се стварају закључци о његовој милитаристичкој природи. Да ли је он милитаристички или не, ваља оцењивати према његовом садржају. Ако се ради о армији чији је претежни циљ агресија, ако је

²⁾ Објашњење уз нацрт КЗ.

дисциплина изграђена на тези о апсолутној и слепој послушности, ако су претпостављени и потчињени, односно старији и млађи одвојени једни од других зидом полуфеудалних привилегија, и ако је све то нашло одраза у кривичном закону онда можемо говорити о кодексу милитаристичког војно-кривичног права, без обзира на то да ли се те норме налазе у самосталном војно-кривичном или општем кривичном закону.

У свом претежном делу ово схватање је засновано на већ познатим аргументима на које се наилази у предратној литератури. Тако и академик Живановић стварање посебног законика војно-кривичних дела оправдава: великим бројем дела која морају бити инкриминирана у савременим стајаћим војскама, особеношћу карактера војно-кривичних дела, особеношћу службених и сталешких односа војних лица, особеним захтевима војне службе и дисциплине.³⁾

Није тешко уочити да ови аргументи своде један принципијелан законодавни проблем на ствар законодавне технике.

Не може се, свакако, створити реалан суд о томе да ли је самосталан кодекс војно-кривичних дела прихватљив за наш правни систем, ако претходно не извршимо анализу услова (историска ретроспектива) у којима су самостални кодекси војно-кривичног права уопште настали.

Кодификација општег кривичног права у време Француске револуције и увођење опште војне обавезе истичу се у литератури као искључиви повод појаве војно-кривичних законика у првој половини 19 века.⁴⁾ Ако се остане на терену повода можда би се ова тврдња могла и одобрити, међутим, она нам с гледишта узрока појаве самосталних војно-кривичних законика не говори много. Штавише она симплифицира проблем до те мере да замагљује суштину ствари. Једино ако се посматра кроз призму законодавних мотива којима је било диктирано стварање самосталних војно-кривичних законика, предмет наше обраде може бити целовито сагледан.

Историја војно-кривичног права бележи постојање трију законодавних мотива због којих је војно-кривичним делима обезбеђивано самостално егзистирање ван општег кривичног законика било у форми ратних чланака, било у форми посебних кодекса. То су:

— потреба за привилегисањем војних лица у односу на остало становништво;⁵⁾

³⁾ Т. Живановић: Основи војно-кривичног права (општи део), Београд, 1924 год.

⁴⁾ оп. цит.,: Т. Живановић.

⁵⁾ Потреба за привилегисањем војних лица у односу на остало становништво везана је за средњовековно ритељство и даље се одражава кроз цео период у коме су оружане снаге биле сачињене од најамника (ландскнехта). То је доба феудализма када се једва откривају трагови војно-кривичног законодавства, што се објашњава колико отсуством сталне стајаће војске, толико присуством неограничене моћи феудалаца, који су арбитрарно кажњавали акте недисциплине без било какве једнообразности у примени казне. У таквим условима није ни могло доћи до фиксирања сталних правила војне дисциплине, односно сталних војно-кривичних норми. Та су правила и норме прописивана уочи појединих ратних похода и вредела су само док траје рат. Престанком рата

— потреба за строжим третирањем кривице војних лица у односу на грађане;

— милитаристичка потреба за кривично-правним диференцирањем личности претпостављеног и потчињеног.

Сваки од ових трију законодавних мотива израста у специфичном друштвено-економском амбијенту, носи на себи печат одређеног времена и одражава посебан тип организације војске и односа како унутар њених редова, тако исто и односа армије као целине према осталим друштвеним факторима.

Многоструки су фактори којима је било условљено доношење самосталних кодекса војно-кривичног права. Али су сви ови фактори, било да се ради о онима који су извирали из целокупног капиталистичког система у формирању, било да се ради о онима чисто војничке природе, имали заједнички, коначни, практични израз у законодавним мотивима издавања војно-кривичних дела у самосталне законе. Потреба за строжим третирањем кривице војних лица у односу на остало становништво, упоредо с тим и потреба за кривично-правним диференцирањем личности претпостављеног и потчињеног (а то је тај законодавни мотив) јесте исходште до којег се долази без обзира одакле ће почети испитивање узрока доношења самосталних војно-кривичних законика.

Француска револуција, а ускоро затим и Наполеонови ратови показали су да је отпочела ера стратегије новог типа. Та наполеоновска стратегија заснива се на народној војсци, на стрељачкој тактици и на систему реквизиције, дакле, на елементима који су супротни оном што је било уграђено у основе стратегије средњевековних оружаних снага. Претпоставка Наполеонове стратегије биле су лако покретне масовне трупе способне да се бију на сваком земљишту и да саме себе снабдевају намирницама непосредно од становништва (путем реквизиције). Напротив, најамничка војска претходног века била

аутоматски је престајало њихово важење. Основна карактеристика ових најранијих ефемерних прописа војно-кривичног права јесте споредан значај норми крив. права у односу на бројне привилегије војних лица детаљно разрађене у њима. Санкција није имала значај репресивне мере према оном ко се не придржава правила важећих за целокупно становништво, већ јој је смисао био кажњавање оних који претерују у уживању датих им привилегија. Да је то тако видимо, на пример, из ратних чланака Карла V објављених 1547 и 1591 г. У њима се претежно обрађују повластице обезбеђене за његове ратнике: не могу их лишити слободе све док се не врате у гарнизон у коме службују; њихови су коњи, оружје и пртљаг неузаптивни сем ако дуговања не проистичу из куповине тих предмета; ослобођени су свих пореза и контрибуција сваке врсте; за време док су у служби не могу бити узнемиравани за своје дугове итд. Што се тиче кривично-правне одговорности прописује се само толико, да ратници за дела учињена у служби нису одговорни ником другом него њиховим капетанима, уколико се не ради о крупним делима (тешким злочинима). Ратни чланци Густава Адолфа из 1621 г., који су важили за Бранденбург и постали основа пруског војно-кривичног права, још су боља потврда привилегираног положаја војних лица у односу на остало становништво. Изворе општег привилегираног положаја војних лица у односу на остало становништво, а следствено томе и различитог третмана кривице војних и невојних лица, исправно је — када је у питању доба средњевековног ритељства — тражити у саставу тих војски. Оне су у својој основи биле сачињене од племства, боље рећи од вазала

је везана за линиску тактику и снабдевање из магацина. Она није могла због издатака око врбовања да нарасте изнад извесног броја од којег могућност спровођења стрелачке тактике постаје реална; није се могла увести у удар на непријатеља другачије него крутим линијама, одржавана батином и куршумима који јој прете од официра; најзад је имала ограничену слободу кретања чувана под сталном стражом у логорима. Да је Фридрих Виљем покушао са наполеоновском стратегијом и да је својим најамницима дао могућност за стрелачку тактику распршили би му се борбени редови, а да је омогућио својим најамницима да реквизирају претворили би се у разбојничку банду. Победе које је Наполеон низао истакле су проблем реорганизације побеђених армија, тако да је масовност за борбу оспособљених група схваћена као услов без којег нема успешног ратовања. Међутим, револуционарни занос на којем је Наполеон окупио масовну армију опадао је све више, тако да се проблем омасовљења армија компликује и све више везује с питањем: које средство треба да послужи овом циљу. Општа војна обавеза за све одрасле грађане одговор је до којег се дошло када се хтело да обезбеди масовност трупа; обука од неколико година, одговор је до којег се дошло када се хтело да обезбеди њихова оспособљеност за борбу; а за безбедност земље, која може сваког тренутка бити угрожена, нађена је гаранција у сталној стајаћој војсци. Међутим, ту су управо настале дилеме новог друштва, заправо дилеме владајуће класе.

Све док се борило са монархијом и аристократијом око привилегија, грађанство је било одлучан противник стајаћих војски. Али у тој мери у којој је грађанство постајало меродаван и владајући фактор у држави и у којој је све више почело да дели власт са другим факторима, расло је и његово интересовање за стајаћу војску. Прерастање грађанства током привредног развоја у буржоазију, као класу предузимача и капиталиста, формирање великих националних држава, што је било условљено привредним интересима буржоазије,

и подвазала на челу са краљем као врховним поседником феуда. Доцнија епоха, коју карактерише најамничка организација војске, пружа другачију слику у односу на изворе привилегираног положаја војних лица. Врбовање је био основни вид регрутовања војника, а на њега су се могле надовезати само привилегије, а не и оно што је дијаметрално супротно привилегијама, тј. кривично кажњавање и гоњење. Тридесетогодишњи рат је довео до знатијих измена у организацији војске и од његовог завршетка (1648 г.) до почетка Француске револуције (1789 г.) европске армије се заснивају на установи стајаће војске, али још формиране од плаћених војника. Као главни материјал за стварање стајаћих војски служила је подивљала солдатаеска из Тридесетогодишњег рата, као и маса луталица и злочинаца који су тим ратом створени. За њих је пре свега било потребно створити гвоздену дисциплину. Пруска за време владавине изборног кнеза Фидриха Виљема, чије је гесло у дисциплинирању трупа гласило — војник треба више да се плаши свога официра него непријатеља — претставља образац по коме се у тадашњим армијама примењују најсуровија принудна средства да би се војници оспособили за рат. Ранији привилегирани положај борачке масе извргао се у своју супротност. Привилегиј се концентрише искључиво око личностне старешине. Управо због тога што су старешине добиле неограничена овлашћења у односу на кажњавање војника у то време није ни могло доћи до формирања самосталног војно-кривичног права, јер су сви експеси брутално затирани на терену дисциплинске одговорности.

и тежња ка проширивању спољног тржишта, евентуално и уз помоћ сопствене војске, учинило је да се грађанство из непријатеља претворило у ватреног обожаваоца стајаћих војски. На тај начин испрептели су се класни интереси буржоазије са потребом постојања једне велике војске.⁶⁾ И као што су некада кнежеви и аристократија употребили војску против грађанства, тако у периоду којег разматрамо аристократија грађанства, буржоазија, учева потребу да у одређеним приликама ангажује војску против противничке јој радничке класе и сиромашног сељаштва, али се одмах при томе сучељава с питањем — како ће то бити могуће остварити када је војска у својој маси управо од тих друштвених групација сачињена. То је дилема на којој је израсла потреба за строгим поступањем према борачкој маси, дилема која је довела до усавршавања средстава којима ће се застрашити наоружани противник буржоазије. Једно од тих застрашујућих средстава је и самостални кодекс војно-кривичних дела. Кодекс због тога што је такав облик груписања норми био у складу са општим развојем кривичног права (кодификација). Самосталан због тога што у оквиру општег кодекса, који би важио и за цивилно становништво, не би било могуће разрешити дилему на којој је израсла потреба за њим. Није се ту, наиме, радило само о непходности изрицања строгих казни војним лицима, јер се тако шта могло спровести и унутар општег кривичног законика. Будући да је потреба за строгим третирањем кривице војних лица у односу на цивилна лица претпостављала и измену општих института кривичног права, који регулишу опште услове одговорности и кажњивости, само је самосталан кодекс војно-кривичних дела могао таквој потреби удовољити.

Следи, дакле, закључак да је самосталан кодекс војно-кривичних дела продукт класних настојања буржоазије да запречи на најстрожи начин сваки евентуални појединачни или групни атак у армију сврстаног и наоружаног народног елемента. Специфичности армиског живота аргумент су којим се правдају самостални кодекси војно-кривичног права у делима буржоаских правних теоретичара, а не стварни мотив оваквог законодавног решења. Заступници нама супротног схватања су превидели овај моменат, јер су им се анализе заснивале на принципијелно погрешном становишту, да „и у капитализму постоји јединство између владајуће класе и армије као њеног органа принуде“, те доследно томе „идентичност класних интереса и духа општег кривичног и војно-кривичног права“. Оставили су по страни истину, да су у капиталистичком друштву само армиски врхови срасли са владајућом класом, док је борачка маса потенцијални противник и једних и других.

Милитаристичка потреба за кривично-правним диференцирањем личности претпостављеног и потчињеног даљи је законодавни мотив издвајања војно-кривичних дела у самосталан кодекс.

Милитаризам као појам јавља се тек средином прошлог века и први пут је био примењен у односу на агресивну војну диктатуру

⁶⁾ A. Bebel: Nicht Stehendes Heer sondern Volkswehr, Stuttgart 1898.

Наполеона III. У пуном обиму и у пуној снази јавља се, међутим, тек у условима монополистичког капитализма. Његову природу је рељефно оцртао В. И. Лењин. Савремени милитаризам је резултат капитализма. У обе своје форме он је „суштински израз“ капитализма: као војна сила, коју примењују капиталистичке државе у својим спољним сукобима („Militarismus nach aussen“, како се изражавају Немци), и као оружје, које у рукама владајуће класе служи за унџетавање сваке врсте (економско и политичко) покрета пролетаријата („Militarismus nach innen“).⁷⁾ Оваква природа овог друштвеног феномена нужно је наметала и одговарајући систем унутрашњих односа у војсци. Све армије младог капиталистичког друштва изградиле су те односе руковођене императивом да личности претпостављеног и потчињеног не смеју имати једнаку вредност ако се хоће добити устројство војске које одговара потребама владајуће класе. Ноторно је, међутим, да уз постојање захтева да личности претпостављеног и потчињеног буду неједнако третиране, унутрашњи односи у војсци могу бити уређени само тако да вредност личности претпостављеног стоји изнад вредности личности потчињеног. Ова диференција може бити већа или мања, а зависно од тога колика је оцењује се — поред осталог и тиме — степен милитаризовања армије.

Кривично-правна заштита армија са оваквим унутрашњим односима може бити ефикасна само ако се садржај општих норми кривичне одговорности и кажњивости војних лица прилагоди садржају тих односа. То практично значи, ако се општи институти кривичног права (нужна одбрана, крајња нужда итд.) прилагоде схватању да личности претпостављеног и потчињеног имају неједнаку вредност. Тако што се дало остварити једино путем издвајања војно-кривичних дела у самосталне законике, јер би било неизводљиво у склопу општег кривичног законика, важећег за све грађане, спровести замисао о подвајању појединих категорија грађана, упркос уставном начелу да су сви грађани једнаки пред законом. Усто је за издвајање војно-кривичних дела у самосталне законике говорила и потреба креирања до тада непознатих општих института (принуда на послушност, одговорност за дело извршено по наређењу старешине, дозвољеност употребе оружја итд.).

Заступати схватање супротно нашем значи не уочити да су самостални кодекси војно-кривичног права настали управо у време када се јавио појам „милитаризам“, значи не доводити у везу једно с другим, мада је та веза најнепосреднија и мада њено испитивање води правом одговору на питање како су настали војно-кривични законници и шта одређује њихову садржину. То, уствари, значи одредити се за линију одвајања појаве самосталних кодекса од услова у којима је настала, за линију свођења овога проблема на ствар чисто техничке природе, како би се оправдала теза, да је самосталан кодекс војно-кривичних дела прихватљив и за наш правни систем.

⁷⁾ В. И. Лењин: Соч. т. 15, стр. 169.

Ако би се издвојен кодекс војно-кривичних дела, као законско-давно решење, хтео применити код нас, већ би први покушаји конструкције општег дела војно-кривичног законика показали да у нашем систему није одрживо подвајање војних лица у односу на остале грађане, нити подвајање потчињених у односу на претпостављене. Другим речима, да нашем правном систему не одговара строже третирање кривице војних лица у односу на грађане, нити било каква диференција у кривично-правној оцени вредности личности потчињеног и претпостављеног. Чим би се то испоставило било би очигледно да упркос томе што и наша армија претставља специфичан организам, практично нема шта да се мења у садржају општих института који према нашем кривичном законуку вреде једнако за све грађане. Тиме би се дошло до коначног закључка, да издвојен кодекс војно-кривичних дела не само што је неприхватљив за наш правни систем с идеолошко-политичког становишта и с обзиром на место и улогу Армије у нашем друштву, као и с обзиром на природу унутрашњих односа у нашој Армији, већ је и с правно-техничког гледишта непотребан. Изнад свега, овакво превазиђено законодавно решење деловало би у нашим приликама анахроно.

Какве би све промене претрпели основни институти нашег кривичног права у случају њиховог преношења у самосталан кодекс војно-кривичних дела?

Размотримо на првом месту како би изгледала физиономија института нужне одбране у тако издвојеном војно-кривичном законуку. Будући да је циљ издвајања војно-кривичних дела у самосталан кодекс остварење строжег третмана кривице војних лица, то би у њему институт нужне одбране свакако морао претрпети промене. Ако не би било тако не би имало смисла осамостаљење војно-кривичног права, јер се замишљени циљ — строже третирање кривице војних лица — не кани остварити само применом веће, односно строже казне. Оно се хоће остварити у прилагођавању формулација основних института кривичног права специфичним условима живота у армији, специфичним односима између људи који сачињавају овај осетљиви део друштвеног организма. Поменуто схватање не прилази прилагођавању основних института специфичним условима живота у нашој Армији, већ се ограничава на најопштија разматрања овога проблема.

Међутим, институт нужне одбране ни у једном савременом војно-кривичном законуку није формулисан онако како га формулишу општи кривични законици. Отступања су већа или мања зависно од тога у којој се мери унутрашњи поредак армије приближава милитаристичкој концепцији, односно удаљава од ње. Ни теорија војно-кривичног права не даје овом институту онај садржај којег је изградила теорија кривичног права уопште. Пре него и један други институт кривичног права овај се може уврстити међу мерила по којима се оцењује степен милитаризовања армија. Сва законодавства, а и теорија, узимају за основу неједнаку вредност личности претпостављеног и потчињеног када у војно-кривичним законцима одређују садржај института нужне одбране. Доследно томе право потчињеног

да се брани од противправног напада претпостављеног сужавају, а право претпостављеног проширују. У овом проширењу, односно сужавању њиховог права на одбрану иде се тако далеко да тотално деформишу институт нужне одбране, а негде га и ликвидирају. За Швајцарску се, например, зна да има армију организовану на принципима који у највећој могућној мери отступају од милитаристичке концепције устројства армије. Но, чак је и у њеном војно-кривичном законнику (чл. 26) код нужне одбране неједнака вредност личности претпостављеног и потчињеног. Анализа војно-кривичног законодавства и теорије показује да је посебно карактеристично схватање о нужној одбрани војних лица заступљено у радовима неких совјетских теоретичара.⁸⁾

Оваква схватања института нужне одбране неспојива су са системом унутрашњих односа у ЈНА. Природа тих односа не допушта да се на вредност личности потчињеног и претпостављеног неједнако гледа. Што је још значајније за таквим гледањем код нас нема ни потребе. Јер тамо где послушност потчињеног извире из поштовања према старешини и обратно, где наређења старешине нису продукт дрила, већ осећања да се интереси војне дисциплине и армиског поретка могу остваривати само средствима која не иду на уштрб достојанства личности потчињеног, сва се евентуална отступања дају кривично-правно запречити у оквиру оних формулација нужне одбране које важе и за остале грађане. Пошто знамо да се због изузетака

⁸⁾ Тако, например, према Чхиквадзеу (В. М. Чхиквадзе: Советское военное уголовное право — Юридическое издательство Министерства юстиции СССР 1948 г.) право сваког грађанина на нужну одбрану претвара се код војних лица у обавезу да одбију опште друштвено опасну делатност уперену на интересе оружаних сила и утврђени поредак војне службе. Право одбране потчињеног од противправног напада старешине нужно се мора ограничити. Та се ограничења углавном тичу само карактера интензивности одбране. Војно-кривично право — по њему — поставља принцип наносења најмање могућне штете старешини који напада. Потчињени је свагда дужан да настоји одвратити и да одбије напад старешине средствима, која су што мање штетна не нападајући на старешину. Такође се на истим принципима заснива одбрана трећих лица ако би на њих противправно напао старешина. Све би се ово некако могло акцептирати када би стајало само за себе, али ако се доведе у везу са установом принуде на послушност, која је увршћена у совјетском законодавству међу околности које искључују противправност дела, утисак се из основа мења.

Старешина, наиме, није одговоран ако је његово дело проистекло из принуде на послушност потчињеног. У случају супротстављања или непокорности од стране потчињеног, претпостављени је дужан да успостави ред и дисциплину свим мерама принуде, а у крајњем случају и применом оружја. Старешина није одговоран за последице ако је тако поступио. Потчињени нема право да се брани од оваквих поступака старешине ни онда када старешина чини ексцес нагонети га на послушност. Ако би се потчињени ипак бранио његова одбрана не би имала карактер нужне одбране, већ би примила значај напада на војно лице које врши службу, односно значај кривичног дела супротстављања старешини. Будући да из искуства знамо да напади старешине на потчињеног у највећем броју случајева потичу отуда што се потчињени хоће нагнати на послушност, следи закључак, да је при описаном схватању, право потчињеног на нужну одбрану сведено на правну фикцију. Ако потчињени нема право да се брани од ексцеса, дакле, противправног напада старешине без обзира на догађаје који су таквом нападу претходили, тада од његовог права на нужну одбрану у односу на нападача-старешину ништа не остаје.

не стварају кривично правне одредбе, и да само типичне појаве за-служују да буду правно санкционисане, свака тежња за давањем другачијег садржаја институту нужне одбране војних лица кроз отступања од садржаја чл. 11 КЗ, значила би неразумну концесију спорядичним примерима нарушавања унутрашњих односа у ЈНА.

Даљи институт који би у самосталном кодексу нужно морао претрпети измене јесте крајња нужда. У војно-кривичном праву су могуће четири варијанте стања крајње нужде код војних лица:

— у првом реду могуће је стање крајње нужде код којег долази до супротстављања два интереса, која немају никакве везе са извршењем војне службе или испуњавањем војне обавезе;

— надаље је могуће стање крајње нужде код којег долазе у колизију два интереса оружаних снага. На пример, уништавање средстава за вођење борбе како не би дошла у посед непријатеља;

— трећи случај је када се штета отклања у интересу оружаних снага, а причињава се штета интересима појединих лица. У таквој ситуацији војно-кривично право има у виду појачану одговорност војних лица за очување интереса оружаних снага;

— могуће је стање крајње нужде у коме се отклања штета од личности или било каквог другог добра појединих војних лица, а причињава штета оружаним снагама и војној дисциплини.

Прве две варијанте се у својој суштини ничим не разликују од сличних ситуација код грађанских лица. Трећа је пак варијанта спецификум војно-кривичног права. Међутим, ниједна од њих у нашој анализи нема значаја.

Тек се у односу на четврту варијанту поставља питање да ли би могла бити прихваћена у нашем праву у свим консеквенцама. Само по себи се разуме да овај вид стања нужде не може, у правилу, искључивати кривичну одговорност војних лица. Према досадашњој пракси војно лице је дужно да се излаже опасности по живот и здравље када је у питању остварење значајних задатака оружаних снага. Општа правила о крајњој нужди не могу се — сасвим природно — применити у случају неизвршења војничке обавезе из страха од опасности по властиту личност укључујући и смртну опасност. Свако кршење обавезе излагања опасности у таквим условима повлачи одговорност војног лица. Међутим, да би се у таквој ситуацији засновала одговорност војних лица у нашем праву је сасвим довољна одредба из чл. 12 ст. 4 КЗ. Према томе, издвајање војно-кривичних дела у посебан кодекс не може се правдати ни потребом прилагођавања института крајње нужде специфичним односима војних лица према њиховим задацима у Армији. Но, с обзиром на даљу консеквенцу четврте варијанте крајње нужде у војно-кривичном праву, поставља се питање деформације овог института уколико би био разрађиван у самосталном војно-кривичном кодексу. У теорији војно-кривичног права постоји правило по којем се не дозвољава потчињеном да изврши ове или оне радње које би биле уперене против старешине, иако би биле извршене у стању нужде. Потчињени у таквом случају нема право да отклањајући опасност од себе жртвује старешину. По нашем

праву се *de lege lata* проблем уопште не поставља. Будући да наш законодавац у чл. 12 ст. 2 КЗ не искључује одговорност ако је жртвовано добро исте вредности коју има и добро у опасности, потчињени ће одговарати ако жртвује старешину да би отклонио нескривљену опасност од себе. Али *de lege ferenda* овај проблем се јавља у свој својој оштрини. Новела КЗ усваја теорију пропорционалитета добара⁹⁾ крајње нужде, тј. искључује одговорност у ситуацији када су жртвовано и угрожено добро једнаке вредности. Отуда се јавља питање да ли је лично претпостављеног веће вредности од личности потчињеног, односно питање да ли ће потчињени бити екскулпиран ако у стању крајње нужде жртвује старешину. Држимо да све оно што је речено напред када је разматран институт нужне одбране важи и за крајњу нужду. Не само да би се неједнак третман вредности личности потчињеног и претпостављеног противио систему унутрашњих односа у ЈНА, већ би дошао у опреку и са правном свешћу народа.

Схватање да би војно-кривична дела требало издвојити у посебан кодекс истиче и наводну потребу, да се по узору на савремене законике и код нас створи одредба која би прописивала услове под којима је дозвољена употреба оружја од стране војних лица, а такође и одредба која би регулисала када постоји тзв. провокација (изазов) и у којој се мери може извинити противправно делање изазваног војног лица. Каже се да одредбе оваквог садржаја има смисла прописати једино у војно-кривичном законнику, јер би одударале од систематике општег кривичног законика уколико би се покушало да се оне у њега углаве. Притом се даје образложење зашто би у нашим условима постојала потреба за овим двама одредбама, изузев што се наводи да их познају скоро сви савремени војно-кривични законици. Анализа, међутим, показује да би било сувишно стварање ових одредаба.

Што се тиче законитости употребе оружја од стране војних лица, сматрамо да је то материја којом се једино суплементарни прописи (као што је на пример Правило службе у ЈНА) могу успешно бавити. Војно-кривични законик због разноликости примера у којима војно лице долази у прилику да употреби оружје не би могао спровести сврсисходно уопштавање. У њему би се запало у сувишну, из многих разлога непожељну, наративност или пак у претерану уопштеност која судској пракси не би пружила ни онолико колико јој могу пружити одредбе о искључењу противправности дела из општег кривичног законика.¹⁰⁾ Да је то тако види се из узора којима се руководе заступници супротног схватања. На пример, италијански мирнодопски ВКЗ у одредби из чл. 41 („*uso legittimo delle armi*“) не садржи ништа више но што би садржала одредба у којој се прописују општи услови

⁹⁾ Види Закон о изменама и допунама КЗ објављен у Сл. листу ФНРЈ бр. 30 од 29 јула 1959 год., према коме пречишћен текст чл. 12 ст. 2 гласи: „Дело је учињено у крајњој нужди ако је учињено ради тога да учинилац од себе или другог отклони истовремено неискривљену опасност која се на други начин није могла отклонити, иако притом учињено зло *није веће од оног које је претило*“.

¹⁰⁾ Може се тврдити да би од тако уопштене одредбе судска пракса имала мање но што сада има уз одредбе из чл. 2 и 4 КЗ које се комбиновано примењују са одговарајућим одредбама из Правила службе у ЈНА.

искључења противправности.¹¹⁾ Уосталом пракса наших војних судова ни једног момента није истакла као проблем наводну нерегулисаност питања када се све има сматрати законитом употреба оружја са стране војних лица. Сви случајеви које је живот пружио били су расправљени на темељу комбиноване примене одредаба из чл. 2 и 4 КЗ и одговарајућих одредаба из Правила службе у ЈНА. Не може се оспорити да је то важан аргумент у прилог тврдњи, да би у нашем кривичном законодавству била сувишна одредба о којој је напред реч.

Међутим, одредба у којој би се прописало када постоји тзв. провокација, не само да би била сувишна, већ би се и косила са основним концепцијама нашег кривичног законодавства. Наш кривични законик спроводи линију истоветне заштите војних и цивилних лица када су ван службе. Стога му је одредба каква постоји, например, у италијанском мирнодопском ВКЗ у чл. 49 (*provocazione*) страна, будући да она вуче своје порекло од средњовековног фаворизирања војних лица кроз кривично законодавство на тај начин што их је по сваку цену штитило и од најнезнатнијих повреда, односно напада од стране цивилних лица и када не врше службу.¹²⁾ Из сасвим разумљивих разлога овакви и слични рудименти средњовековног законодавства не могу добити признање ни место у нашем социјалистичком законодавству, без обзира на то каквим би се корекцијама настојало да прилагоде нашим приликама.

---

¹¹⁾ Чл. 41 италијанског мирнодопског ВКЗ гласи: „Неће се казнити војник који у вршењу своје службене дужности употреби, односно нареди да буде употребљено, оружје или друго средство физичке силе, уколико је приморан нуждом да одбија насиље или да савлађује противљење“. Очито свестан уопштености и недовољности овакве формулације, италијански законодавац у ст. 2 овог законског члана („Закон одређује друге случајеве у којима је војник овлашћен да употреби оружје или друго средство физичке силе“) прибегава истом оном решењу које смо напред и ми означили једино могућним, тј. препушта суплементарним прописима да они обухвате сву разноликост коју живот носи са собом.

¹²⁾ Чл. 49 италијанског мирнодопског ВКЗ гласи: „Код војно-кривичних дела реаговање у стању раздражености, изазвано противправном радњом другог, узима се као олакшавајућа околност само ако то закон изричито прописује“.

Истина, из самог текста законика није видљива горе означена генеза ове одредбе. Међутим, пракса италијанских војних судова упућује на њу. Тако се, например, у пресуди италијанског Врховног војног суда од 3 марта 1953 по жалби Витале-а истиче: „Не сматра се олакшавајућом околношћу дело учињено у изазваном стању ако је њиме дошло до личне повреде између војних лица“ (види: *Savero Malizia — Codici penali militari di pace e di guerra — annotati con la giurisprudenza*). Ова сентенца јасно указује на то да су одредбом из чл. 49 заштићена војна лица само онда ако су изложена нападу од стране цивилних лица.

ПРИКАЗИ КЊИГА

БРАНКО БОРОЈЕВИЋ: „ДРУГА СТРАНА РАТА“

Издање ВИЗ ЈНА „Војно дело“ 1959 г.

Појавом књиге „Друга страна рата“, наша војна литература добила је један интересантан рад из домена проучавања рата са морално-политичког аспекта. Књига је — по речима аутора — „расправа о проблемима изграђивања и одржавања борбеног морала првенствено са морално-политичког становишта у којој су коришћене многе истине и сазнања из области војне науке, социологије и психологије“.

Значај ове књиге је, пре свега, у актуелности и важности проблема о коме се расправља. Никада се људи раније нису у толикој мери бавили питањем морала народа и армије у рату као што то чине данас. До тога је дошло како због пораста свести и сазнања о њеној улози у савременим друштвеним збивањима тако и због бурног развоја ратне технике и промена у начину ратовања. Оба ова фактора су условили да се питање морала људи у рату и борби јавља данас и по садржају и по форми у измењеном виду и да се, у вези с тим, појављује његова нова „специфична тежина“ у склопу и у односу на остале факторе рата. Брз развој нових друштвених процеса и научно-техничких остварења, који се директно и снажно испољавају и на пољу вођења оружане борбе, налажу војно-теориској мисли сваке поједине земље да будно и неодложно прати и широко истражује нове појаве из домена морално-политичке стране вођења оружане борбе — како би њиховим суочавањем са стварношћу и потребама властите земље била у стању да успешно и на време теориски уопшти и обради сву ону материју са којом се улази у процес изградње моралне снаге народа и армије за рат. Читајући Боројевићеву књигу остајемо под снажним утиском тог сазнања.

Књига „Друга страна рата“ добија још више у значају због тога што је она пионирски рад ове врсте код нас. Ослањајући се на веома богато ратно искуство стечено у току Народноослободилачког рата на морално-политичком васпитању, као и на веома разноврстан и обилан практично-теориски рад из ове области у послератном развоју и раду на јачању моралних снага наше Армије, аутор чини осетан корак на путу даљег теориског уопштавања наших досадашњих искустава и садашње праксе — трудећи се да читаву материју сагледа и теориски обради у светлости потребе наше Армије у евентуалном рату.

Пионирски карактер овог рада налаже читаоцу — нарочито онима који се посебно баве изучавањем моралног фактора у рату — да уложи посебан напор у погледу што објективније анализе и оцене

ове књиге. То је потребно не само зато да бисмо се према писцу објективно понели (имајући у виду и изванредне тешкоће пионирског подухвата) већ и још више зато да би се допринело утврђивању стварно сазнатог, уопштеног и научно формулисаног у овом делу, и да би се помогло учачању оног што је недовољно обрађено, или исправљању оних поставки које су неодрживе. На такав критички став читаоца упућује и сам аутор који у Предговору препоручује своје ставове критичкој пажњи читалаца. Имајући све то у виду настојаћемо да кроз приказ појединих делова књиге и неких проблема које она покреће допринесемо остварењу тог задатка.

Имајући у виду да код нас није досада објављена посебна студија о појму борбеног морала, писац је у првој глави овог дела покушао да га разјасни, не улазећи у све његове појединости. Значај расправљања о било ком појму — нарочито из области друштвене надградње — огледа се у томе што од његовог целовитог и правилног разјашњења умногоме зависи како његова теориска разрада тако и практична људска делатност. Полазећи од тог сазнања аутор у уводном излагању каже: „Правилно разумевање суштине овог појма (борбеног морала — примедба М. С.) пружа велику помоћ старешинама у јединицама у руковођењу и васпитању својих потчињених у миру и рату“. С обзиром на све то, треба се осврнути на начин разјашњавања појма борбеног морала у овом раду.

Позитивно је што аутор у разјашњавању овог појма изразито наглашава да у рату где се насилно и кондензовано решавају класне или државне (блоковске) супротности, политичка свест људи — тј. њихова убеђеност у неопходност, праведност и узвишеност циљева за које се боре — има примарну улогу. То је било потребно изнети не само зато што се данас у свету код знатног броја теоретичара појављује тврдња да је морал људи у борби у основи психолошка категорија, већ и због тога што и у појединим радовима наших психолога провејава призив таквог гледишта. Исто тако треба истаћи да је аутор јасно показао и то да не постоји неки „општи војнички морал“ изван морала друштва, који у класном друштву нужно носи обележје класног морала. Међутим, и поред овог што је истакнуто као позитивно, у целини не можемо бити задовољни дубином понирања аутора у појам борбеног морала нити методом који је применио у његовом разјашњавању.

У циљу пружања истините слике о битним својствима ствари, треба, пре свега, утврдити садржај појма о коме се расправља. Ако погледамо како је то у овом раду учињено утврдићемо да Боројевић, покушавајући да одреди садржај појма борбеног морала, меша (не раздваја) три ствари: свесно — емотивно — вољну компоненту морала; факторе и околности који утичу на изградњу борбеног морала и, на крају, његов стварни садржај.

Свесно — емотивно — вољна компонента није и не може бити истоветна са појмом садржаја борбеног морала. То су само елементи морала који нам говоре да човек иступа у њему као целовита личност, у јединству свести, емоције и воље. Постоји исто тако, читав

низ фактора који у мањој или већој мери утичу на формирање борбеног морала — које је аутор правилно и на широкој скали уочио (организација армије, дисциплина, техника, утицај противничких дејстава итд.) — али се сви ти фактори налазе изван садржаја појма борбеног морала. А сам тај садржај налази се у моралним нормама које — маколико да су у армији специфичне — у основи одражавају друштвене интересе у нашој свести и у рату и у борби усмеравају делатност људи и захтевају од њих извесне одређене начине и поступке.

Да би се на научној основи објаснио било који појам потребно је, даље, одредити његов обим. Суштина одређивања обима појма састоји се у његовом разграничењу од свих оних појава и категорија које су с њим повезане и налазе се у јединству (прожимају се). Зато је и аутор требало да макар и у најосновнијим потезима издвоји моралну свест од политичке и правне (закони и прописи који регулишу норму војничког живота), као и од војностручне — мада се у пракси налазе у тесној међусобној повезаности. Истина, он је о свему овоме понешто рекао, али недовољно и несистематизовано.

Читалац је очекивао да ће овде добити одговор и на питање због чега аутор у основи поистовећује појам борбеног морала и морала армије. Тим пре што термин борбен морал није код нас у НОР-у био одомаћен, као ни у послератном периоду. Аутор нам, међутим, није изнео аргументе којима би доказао да су то два истоветна појма (он је и сам недоследан и употребљава разне термине: најчешће „борбени морал у условима оружане борбе“, затим „морал у борби“ и „морал јединице“). Из онога што читалац може да закључи из читаве књиге — примењујући индуктивни метод анализе — долази се до закључка да је појам „морал армије“ шири од појма „борбени морал“ и да би, највероватније, сам термин „борбени морал“ најадекватније изражавао садржај појма „морал у борби“. Јер, ако је борбени морал конкретан (посебан) облик друштвене моралне свести у условима борбе, тада он не може у потпуности да изрази све оно што се подразумева под појмом „морал народа и армије“ — мада изражава срж тог појма.

На крају разматрања појма борбеног морала аутор (уз извесне оправдане оградe) даје своју дефиницију борбеног морала, која гласи: „Борбени морал је конкретан облик колективне свести о држању и поступцима људи у условима оружане борбе, која се манифестује у уверености људи у оправданост борбе коју воде, у њиховом позитивном расположењу и непоколебивој вољи да и по цену залагања живота истрају у тој борби до победе, без обзира на све тегобе и повремене неуспехе.“

Мислимо да се овако формулисана дефиниција не би могла саввим прихватити. Замерке би јој биле у следећем:

— Није обухватила све важније елементе о којима је аутор претходно расправљао, тако да се, на пример, из дефиниције не види на чему се заснива борбени морал (његови главни извори).

— Термин „колективна свест“ је неадекватан и неправилан. Тај термин је употребљаван у т.зв. *колективно-психолошкој* социолошкој

теорији са циљем да се покаже да човекова морална свест живи одвојено од њега у неком друштвеном телу. Зато га марксистичка теорија и одбацује.

— Према дефиницији излази да се морална свест манифестује у политичкој свести („... у уверености људи у оправданост борбе коју воде...“). Међутим, ствар тако не стоји. Политичка свест уствари прожима моралну, а ова последња се манифестује у поступцима и држању људи.

У формулисању појмова и категорија моралног фактора нарочито нам корисно може да послужи метод друга Кардеља у дефинисању појмова из области савремених друштвених процеса. (Види, на пример, дефиниције нације и бирократије). Из његових научних радова и студија види се да код њега дефиниције ове врсте имају четири основна дела: 1) општи део дефиниције; 2) на бази чега се садржај појма формира; 3) у оквиру чега се формира; 4) у чему се манифестује.

И поред тога што треба прихватити све разлоге које аутор наводи у Предговору кад говори о заиста великим тешкоћама кад се жели објективизирати морална свест, и мада смо свесни да му разјашњење овог појма није био главни циљ рада, ипак остаје чињеница да овај део књиге није сасвим успешно обрађен. Сигурно је да би књига знатно добила у квалитету да је више пажње поклоњено разјашњавању појма борбеног морала.

Констатујући да се у савременој војној литератури поклања изванредна важност проучавањима проблема моралног фактора, аутор је правилно поступио што је у свом раду дао доста простора и посветио велику пажњу осврту на различите погледе и методе у изградњавању борбеног морала. Јер, у схватању тог проблема постоји данас тако велика разноликост (нарочито на Западу), да се само путем критичке анализе многобројних социолошких и психолошких праваца и схватања може доћи до утврђивања научне истине и вредности свега оног што је садржано у појму „морални фактор“.

Аутор полемише са десетак буржоаских социолога, психолога и вјјних теоретичара који феномен морала на овај или онај начин одвајају од његове друштвено-економске условљености и објашњавају га са становишта његовог биолошког или психолошког садржаја. Није тешко уочити да је аутор солидно изучио веома обимну литературу теоретичара са којима полемише, а посебно треба истаћи његово научно оправдан став да се према радовима теоретичара који припадају идеалистичком правцу односи научно.

Мишљења смо да би било погодније и за читаоца прегледније да је аутор груписао гледишта идеалистичких социолога и психолога према основним правцима којима припадају у науци, излажући њихове заједничке позитивне тековине и недостатке њихових схватања и ставова.

Снажан развитак биологије у другој половини XIX века, који је дошао као последица епохалних Дарвинових открића, довео је до тога да се водећа социологија тога доба развија као *биолошка соци-*

ологија (социјал-дарвинизам). Њени најеминентнији претставници третирају и објашњавају друштвене појаве са становишта биолошких закона, покушавајући да докажу условљеност класних разлика и осталих друштвених противречности биолошким својствима људи. Отуда се у периоду Првог светског рата јавља читав низ војних теоретичара који су покушавали да веома сложени комплекс моралног феномена поистовете и објасне са оним што је у човеку нагонско и потсвесно. Међутим, сама друштвена пракса и даљи развој науке демантовали су основне поставке ове теорије, тако да је она данас превазиђена и углавном напуштена. Упоредо и повезано с тим превазиђен је и у основи напуштен и онај њен део који се односи на оружану борбу, тако да она за данашњу војну теорију није од већег интереса.

Из потребе да се научно објасне бурни друштвено-економски процеси XX века — као и због немоћи биолошке социологије — поникла је у капиталистичким земљама нова грана социологије, т.зв. *психолошка социологија*. За њу је карактеристично да жели и настоји да чисто психолошким узроцима разјасни друштвене појаве и развој друштва као целине. Ова је грана социологије све до данашњег дана остала водећа у оквиру идеалистичког правца, а егзистира и развија се кроз више теорија (индивидуално-психолошка, социјално-психолошка, колективно-психолошка итд.).

Нарочито је карактеристичан и интересантан буран развој социологије у Америци после Другог светског рата, која данас има највећи утицај и на начин третирања проблема изградње моралних снага у армијама Запада. Ова је социологија у основи одбацила рад на проналажењу општих теориских поставки и законитости, већ се свом снагом оријентисала на најшира конкретна истраживања поступака појединаца и група, развијајући притом врло ефикасне методе и технику мерења друштвених појава (социометрија).¹⁾ Овакве се методе све више примењују у армијама на Западу у проучавању понашања људи у борби, и уопште у условима војничког живота.

Ослањајући се на достигнућа психологије (која се задњих деценија силно развила) и емпиричке социологије, данас се на Западу све више форсира војна психологија идеалистичког правца којој се сасвим ненаучно додељује приоритетна улога пред другим наукама. Боројевић је — чврсто се ослањајући на марксистичку теорију — показао сву нелогичност прецењивања улоге војне психологије и правилно указао на њен стварни удео у изградњи борбеног морала. Говорећи о том проблему аутор на једном месту каже: „Познавање ратне вештине и општедруштвених и политичких страна рата, уз богату ратну праксу, омогућавало је војним старешинама да се правилно снађу и не поседујући посебна психолошка знања. Заправо они су кроз практичан рад и односе углавном правилно и психолошки

¹⁾ Позитивност социометрије огледа се у томе што пружа богат чињенични материјал, док јој је главни недостатак што запоставља изучавање законитости друштвених појава.

поступали, а сада, уз помоћ педагогије и психологије, могу у томе далеко више да учине ослањајући се на научне истине и искуства. Ту је, дакле, допринос психологије јако значајан, мада није приоритетан у поређењу са многим научним дисциплинама које су једнако, а и више од психологије потребне за војну делатност“ (стр. 44).

На крају разматрања питања различитих прилажења проблемима борбеног морала аутор узгред баца поглед и на праксу Совјетске армије. Нису нам познати разлози који су аутора навели да у овом питању буде шкрт и непотпун (можда оскудност литературе?). Разуме се да је стагнација друштвених наука у стаљинистичком периоду нужно морала да има читав низ негативних последица и у третирању питања морала армије и народа, независно од тога што се моралном фактору придавао изванредан значај. За стаљинистичке догматичаре карактеристично је да апсолутизирају значај политичког фактора у области морала, истичући да је морално све оно што државно и партиско руководство предузима у политичкој борби и акцији, јер се све то одвија под заставом „виших интереса“. Такво догматско третирање односа политичке и моралне свести људи значи да се моралном корелативу није давало оно место и улога у односу на политику које му марксистичка теорија признаје, и доводило је до вулгарног упрошћавања процене друштвених процеса, посматрајући их кроз добро познати шаблон и метод „црно — бело“. С друге стране, после XX конгреса КПСС осећају се нова струјања и много већа живост у њиховим друштвеним наукама што се одражава и на војно-теориску мисао, посебно на онај део који проучава морално-политички фактор у оружаног борби. Са раније неуобичајеном смелашћу критикује се пракса улепшавања („лакирања“) властите стварности у пропагандном и васпитном раду, као и потцењивање моралних снага буржоаских армија што је раније било карактеристично. У васпитном раду све се више удара акценат на развијање човечних односа у армији и на комплексније сагледавање проблема изградње морала јединица.

И само ових неколико напомена указују да је ова материја требала да добије више места у књизи „Друга страна рата.“ Тим пре, што се на нашем општем идеолошком фронту одмакло већ подалеко у научној анализи и објективној критици бирократизма и догматизма.

Више од половине простора у књизи „Друга страна рата“ посвећено је проблемима изградње и одржавања борбеног морала (II и III глава). У њима је на основу ширег проучавања и систематизације нашег богатог ратног искуства, а делом и послератног развоја — као и на бази проучавања страних искустава — на интересантан начин уопштен и прецизиран већи број питања и метода у изградњи моралних снага армије и народа. Ове две главе по квалитету обраде отскачу од осталих. У њима читалац може да нађе много интересантног и корисног.

У глави „Проблеми изградње борбеног морала у рату“ пошло се са сасвим исправне, не увек уобичајене позиције: да се покаже како је у изградњи храбрости, самопрегора, издржљивости људи у

борби важније поћи од онога што се васпитним радом може постићи (у оквиру датих објективних околности) да би они такви заиста и били, него ли да се овом питању приђе првенствено са становишта „лечења“ последица које уништавајућа снага ватре и удара има на психу човека. За остварење тог циља од многобројних фактора и средстава аутор с пуним правом даје највећи значај стварању убеђености људи у неопходност и оправданост борбе коју воде у изградњи и учвршћењу војних колектива. Зато је тим питањима и посветио највише пажње, обрађујући их целовито. Једино би се могла ставити замерка на уводни део ове главе („Борба и позитивна својства људи“). Овде се разматрају својства људи више са психолошког становишта и то сасвим изоловано од мотива који их покрећу и циљева за које се боре — тако да овакав начин прилажења питању донекле личи методу психолошке социологије са којом се полемисало у претходној глави. (Иначе, у овом делу има мешања појмова својства човека као природног и као друштвеног бића).

У глави „Проблеми одржавања борбеног морала“ свестрано се улази у питање свих оних негативних утицаја које борба испољава на психу човека. Посебно треба истаћи напоре које је писац морао да уложи при проницању у многа сазнања психологије да би читаоцу и научно и довољно популарно разјаснио феномене страха, панике, халуцинације, „живчане“ итд.

Из многобројних примера нашег рата, који се у овој глави наводе, очигледно је да је у њему било често и много разних психолошких проблема и да су они решавани у основи на психолошки начин, а не само путем општег идеолошко-политичког васпитања. Улогу „психолога“ одиграла је партиска организација заједно са институцијом политичког комесара. Ослањајући се на дугогодишње богато искуство КПЈ у борби за права угњетених људи и за хуманизацију њихове личности — они су према појединцима предузимали читав низ мера и поступака који су били чисто психолошког карактера. Разуме се, такве мере биле би чешће, благовременије и ефикасније да су наши кадрови у то време располагали знањима из психолошких наука.

На крају свог рада писац даје критику теорије „психолошког рата“, анализирајући је као саставну појаву „хладног рата“ у послератном развоју. Демаскирајући жеље и поставке оних који хоће да прикажу вођење „психолошког рата“ као мање-више ствар приватних компанија и појединаца, Боројевић с правом указује — и на примеру наше земље показује — да је вођење „психолошког рата“ и у доба мира инструмент одређене националне политике. Истовремено он у полемици указује на сву ненаучност оног гледишта које психолошком рату даје одлучујућу улогу у вођењу оружане борбе. Међутим, с обзиром да је ово сама за себе веома обимна тема којој се у овом раду није могло дати довољно простора — нужно је дошло до тога да у овој полемици има доста недореченог и неразјашњеног.

У погледу структуре књиге и распореда грађе у њој, може се ставити приговор да у пуној мери није обезбеђен принцип хомогености

и логичне повезаности. Ово се нарочито односи на IV главу („Морал и политичко-пропагандни рад у рату“) чија грађа штрчи из оквира целине, а истовремено унутар ње не постоји чврста повезаност. Ако се томе дода и извесно понављање кад се говорило о методама и формама политичког рада у НОР-у, тада читаоцу после прочитане књиге заиста треба посебан напор да пред очима задржи компактност садржаја.

Без обзира на замерке које се могу учинити, књига „Друга страна рата“ остаје вредан и користан рад. Она ће, пре свега, послужити нашем старешинском кадру да схвати ширину и комплексност моралног феномена у рату, а истовремено ће му бити и ослонац у организовању васпитно-политичког рада у циљу припрема јединица и установа за рат. Књига ће, исто тако, корисно послужити и оном делу наших кадрова који се бави темељитијим проучавањем ових питања, јер ће у њој моћи да нађе многе појмове и ставове научно разјашњене. Књига је открила и покренула и извешан број питања за дискусију и даље анализе. Верујемо, такође, да ће појава ове књиге дати новог потстрека целокупној нашој истраживачкој и теориској делатности на пољу изучавања морално-политичког фактора, јер је она убедљиво показала колико користи можемо имати од таквог рада. У томе је, сматрамо, њена посебна вредност.

Генерал-мајор авијације
Милија СТАНИШИЋ

NEKA GLEDANJA INOSTRANIH PISACA NA PRIMENU PARTIZANSKOG NAČINA RATOVANJA U SAVREMENIM USLOVIMA¹⁾

5

Primeri vođenja partizanskog rata u toku zadnjih 40 godina ukazuju na porast njegovog značaja i sasvim je razumljivo što se njegovoj primeni u eventualnom budućem ratu pridaje veliki značaj.²⁾

Na osnovu istoriskih iskustava i procene karaktera i fizionomije eventualnog budućeg rata, najveći broj inostranih vojnih pisaca očekuje pored još veće primene partizanskih ratova u eventualnom opštem svetskom sukobu, i samostalno izbijanje pojedinih lokalnih partizanskih ratova, što je manje-više česta pojava u savremenom svetu. Polazeći od takve ocene uloge partizanskog rata neki vojni pisci predlažu da se sopstveni narod organizuje za oružani otpor eventualnom okupatoru u formi partizanskog rata, da se preduzmu mere koje će onemogućiti da neprijatelj organizuje partizanski rat, kao i da se organizuje, usmeri i podrži partizanski rat na neprijateljskoj teritoriji u slučaju izbijanja svetskog rata.

Karakteristično je uputstvo Centralnog predsedništva švajcarskog podoficirskog društva »Totalni rat — uputstvo za partizanski rat za svakoga«. U uvodu ovog Uputstva se kaže da »svaki Švajcarac i Švajcarkinja moraju pružiti otpor okupatoru... da se neprijatelj u okupiranoj zemlji ni jednog minuta ne sme osećati mirnim«. Partizanskim ratom — u njegovoj poslednjoj fazi — treba isterati okupatora i osloboditi zemlju.

Osvrćući se na prigovore da Uputstvo javno otkriva koncepciju narodne odbrane

¹⁾ Incursori, guerriglieri e partigiani, di Cap. f. Franco Falcone, *Rivista militare*, Italija, januar 1959.

The Neglected Deterrent, by Colonel R. W. van de Velde, *Military Review*, SAD, avgust 1958.

²⁾ Samo u toku i između dva svetska rata bilo je nekih dvadesetak partizanskih ratova koji su bitno uticali na promenu političke fizionomije savremenog sveta. — Prim. D. Bil.

eventualnom budućem neprijatelju i time nanosi štetu, autori napominju da »ne dele ovo shvatanje već, suprotno tome, smatraju da već i jasno ispoljena želja za otporom do kraja pripada odbranbenim merama, jer napadač mora... da računa i proceni tu činjenicu.

Cilj je partizanskog rata, kako se navodi u Uputstvu, da se nastavi oružana borba u onim delovima zemlje koje neprijatelj okupira, ili u čitavoj zemlji u slučaju da redovna armija bude poražena. Autori polaze od pretpostavke da bi brzi prodori napadača mogli razbiti mnoge jedinice redovne armije. Razbija su starešine i vojnici tih jedinica dužni da odmah, u ulozi jezgra, organizuju partizanske jedinice i nastave borbu.

U svim okupiranim oblastima treba organizovati lokalne, teritorijalne partizanske jedinice na koje bi se naslanjale brze, pokretne partizanske jedinice koje se ne drže određene teritorije, niti ovu otsudno brane.

Pri određivanju formacije partizanskih jedinica, autori Uputstva polaze od pretpostavke da će okupator imati niz uporišta u jačini od jednog voda do čete, sa gustinom žive sile od 2—3 vojnika na 1 km². Za uspešno likvidiranje takvih uporišta treba već samom formacijom gerilskih jedinica obezbediti jaku udarnu snagu. S druge strane, formacija ne sme biti tako glomazna da se komandanti partizanskih jedinica izlože iskušenju da prime otsudnu borbu sa jačim neprijateljskim snagama — što je vrlo riskantno za partizanske odrede. Osim toga, krupnije jedinice otežale bi manevar, teže bi se snabdevale, naročito inžendantskim potrebama. Polazeći od tih uslova *smatra se da je najefikasnija formacija partizanski odred u jačini bataljona. Brojno stanje takvog odreda ne bi smelo biti veće od 400 ljudi.* Odred bi se sastojao od jedne teške i tri streljačke čete. U teškoj četi bi bili mitraljezi, minobacači i laka PT sredstva. Sva oprema bi morala biti takva da se prenosi na ruka-

ma. Izuzetan značaj se pri tome daje odeljenjima za razaranje koja se sastoje od specijalista (rudara, minera, inženjera, tehničara, itd.).

U Uputstvu se zatim obrađuju faze organizovanja gerilskih odreda, popuna, komandovanje, odnos prema stanovništvu, pri čemu se ističe: »... stanovništvo je tvoj najbolji prijatelj. Bez njegove simpatije i aktivne pomoći nećeš se moći dugo održati. Brutalnim ponašanjem i nedisciplinovanim držanjem okrenećeš narod protiv sebe. Uspех i neuspeh zavise od raspoloženja stanovništva...« itd.

U pogledu taktike skreće se pažnja da su partizanske jedinice veoma osetljive na neuspehe u borbi. Zato se u periodu organizovanja tih jedinica moraju izbegavati jači sukobi sa neprijateljem, a borbena dejstva otpočinjati sitnim akcijama — napadima, diverzijama i slično — gde je uspeh potpuno siguran, kako bi mlada jedinica stekla samopouzdanje i iskustvo, a zatim se tek može ići na sve teže i komplikovanije akcije. Autori Uputstva smatraju da su glavni oblici borbenih dejstava zasede i prepadi. Otvorena borba se ne sme prihvatiti. Ako je neprijatelj nadmoćan, najbolje je gerilsku jedinicu podeliti na najsitnija odeljenja i »nestati« da bi se ona kasnije ponovo prikupila na tačno određenoj zemljišnoj tački.

U Uputstvu se detaljno objašnjavaju pojedini načini dejstva gerilskih odreda: miniranje putne mreže, vatreni prepadi na neprijateljske kolone (kada i kako se otvara vatra, kako se zaustavlja čelno vozilo itd.), diverzije na železnicama, prepadne akcije, napadi na skladišta, prekidanje nadzemnih i podzemnih PTT linija, razaranje dalekovoda električne energije i elektro-energetskog sistema, prepadi na aerodrome, zauzimanje naseljenih mesta itd. Sve odredbe pomenutog Uputstva su ilustrovane skicama i fotografijama; tako se, naprimer, prilaže fotografija na kojoj se pokazuje kako se prilazi objektu, kako se isključuje struja i kako se on razara, zatim se izlaže podela ljudstva na razne grupe za obezbeđenje i razaranje — jednom rečju, prikazuje se tehničko-taktički postupak kako bi se zadatak najbrže i najekonomičnije izvršio.

U poznatom italijanskom vojnom časopisu objavljen je članak³⁾ »Diverzanti, gerilci i partizani«, u kome se ističe potreba

da se na najvišem nivou organizuje posebna komanda za diverzantska, gerilska i partizanska dejstva, sa sledećim odeljcima:

— *Diverzantskim centrom*, koji bi imao zadatak da odabira i obučava ljudstvo za ubacivanje na neprijateljsku teritoriju, u cilju vršenja snažnih akcija i takvih rušenja koja će, osim neposredne materijalne štete, izazvati i psihozu straha i nesigurnosti kod stanovništva i jedinica neprijatelja i time ga prisiliti na rasipanje snaga i sredstava radi obezbeđenja sopstvene teritorije;

— *Centrom za organizovanje gerile*, čiji bi zadatak bio da pripremi i rukovodi partizanskim ratom čim nacionalna (italijanska) teritorija bude okupirana;

— *Centrom za borbu protiv partizana* koji bi se pojavili na italijanskoj teritoriji u cilju vođenja akcije protiv postojeće legalne vlasti. Ovaj bi Centar trebalo osnovati u zajednici sa Ministarstvom unutrašnjih poslova koji i funkcionalno odgovara za bezbednost državne teritorije.

U francuskim vojnim časopisima se relativno mnogo piše o partizanskom ratu. Najpre, zato što francuska armija od svršetka Drugog svetskog rata do danas stalno vodi rat protiv partizana (u Indokini od 1945 do 1954, a zatim u Alžiru od novembra 1954 do danas), i drugo, zato što mnogi francuski vojni pisci smatraju da bi u eventualnom budućem svetskom sukobu došlo do primene partizanskog načina vođenja rata više nego u ranijim ratovima. Buržes-Monuri — jedan od bivših francuskih ministara narodne odbrane — ističe da, uz nuklearna sredstva, partizanski rat predstavlja glavni faktor budućeg svetskog sukoba. Neki francuski pisci smatraju da će borba protiv partizana biti jedan od glavnih zadataka ne samo u kolonijama, već i u metropoli. Otuda na stranicama vojnih časopisa česta pojava članaka o načinu vođenja borbe protiv partizana. Tako naprimer, J. Hogard u časopisu »Revue militaire d'information« od januara 1957, piše duži članak o revolucionarnom partizanskom ratu i o načinu borbe za pacifikaciju. Govoreći o osnovnoj snazi partizana, on ističe da je ideologija, tj. politički ciljevi — moćan stub tog rata, jer je ona motorna snaga ljudskih kretanja i postupaka. U pogledu njegovog razvoja pisac daje genezu partizanskih pokreta. Partizanski revolucionarni ratovi (pod kojima se podrazumevaju uglavnom oni koje su vodile komunističke i radničke partije) prolaze kroz pet faza. U početnoj fazi postoje mala jezgra propagandista — po-

³⁾ Incursori, guerriglieri e partigiani, di Cap. I. Franco Falcone, *Rivista militare*, Italija, januar 1959.

ličićara, koji vrše političku propagandu. U II fazi — često istovremeno sa prvom, vrše se organizacione pripreme za oružanu borbu: stvaraju se razne omladinske, ženske, partizanske i poluvojne i vojne organizacije kojima je cilj da se svaki stanovnik postepeno uključi, prema svojim sposobnostima, i pripremi za borbu. U III fazi počinju dejstvovati male partizanske grupe, koje u IV fazi prerastaju u veće vojne formacije, stvarajući slobodnu teritoriju i vladu. Ovaj proces stalnog narastanja partizanskih snaga odvija se uz paralelan proces »truljenja i raspadanja« neprijatelja (okupatora, kvislinga, marioneta itd.) sve do prelaska u V fazu, u kojoj partizanske snage prerastaju u pravu armiju, izvode opštu ofanzivu za konačno uništenje neprijatelja. Šema razvoja je načelna. U praksi pojedinih ustanaka dešavaju se razna odstupanja. Negde se rat završava u III fazi, a negde partizanski pokret trpi poraz u V fazi, vraća se u I ili II fazu itd.

Prelazeći zatim na borbu protiv partizana, pisac ističe da je osnovni cilj pridobiti narod za sebe. U toku I i II faze legalna vlast ima raspoređenu armiju u grupe, vodove, čete i bataljone koji pokrivaju celu zemlju. U ovoj fazi vlast mora biti aktivna: vojne stajališne na terenu moraju učestvovati, zaredno sa civilnim vlastima, u rešavanju svih političkih i ekonomsko-društvenih problema stanovništva i stvarati »infrastrukturu«, pridobijajući za svoju politiku ugledne ljude i prijatelje. Pisac odbacuje ideju da u tom periodu treba držati prikupljene snage za intervenciju jer bi to, po njemu, bilo pasivno iščekivanje ustanaka.

U III i IV fazi, kad se vodi oružana borba, pisac predlaže da statičnu zaštitu komunikacija i osetljivih tačaka treba svesti na najmanju meru. Po njegovom mišljenju bolje je biti bez drumova i željezničkih pruga, a transport prebaciti na vazdušni, nego rasuti armiju na sitne jedinice duž komunikacija i izložiti ih uništenju od strane partizana. Bataljon bez vozila, tj. koji se prenosi vazduhom, deset puta je manje povredljiv od dejstva partizana i isto toliko puta pokretljiviji, što je izuzetno značajno za vođenje borbe protiv partizana. Pisac odmah uočava, i drugi problem koji se stvara ovakvom taktikom. Naime, on ističe da bez kontrole stanovništva nema uspešne borbe protiv partizana, a za ovu kontrolu treba biti »u narodu«, što zahteva da se ta naseljena teritorija posedne nizom sitnih

jedinica koje se onda, opet, izlažu mogućnosti uništenja. Zato pisac predlaže razne političke, kulturne, socijalne, administrativne i vojne akcije, kojima je cilj da se narod po svaku cenu politički pridobije ili bar pasivizira. Pri tome je uloga armije sekundarna — jer je partizanski rat, pre svega, političko a ne vojno pitanje. U pogledu gustine vojnih snaga u borbi protiv partizana, u članku se predlaže, na osnovu iskustva, 1 vojnik na 10—15 stanovnika ili 1 bataljon na 1.000 km².

Pisac posebno ističe značaj domaćeg elementa u »legalnoj« armiji i kaže da »vekovno iskustvo pokazuje da su trupe regrutovane od domaćeg stanovništva nezamenljive u osvajanju naroda, a glavna borba u partizanskom ratu vodi se za stanovništvo«. Za pacifikaciju u partizanskom ratu treba mnogo vremena: »Najveći broj ustanaka u prošlosti trajao je u proseku sedam godina«.

U američkom časopisu *Military Review* raspravlja se o partizanskom ratu pod karakterističnim naslovom »Zanemareno zastrašujuće dejstvo«.*) U njemu pisac ističe da se »ne sme dozvoliti da nas huka balističkih projektila koji se lansiraju u Svemir u tolikoj meri zaglušiš, da naši umovi nisu više u stanju da rasuđuju o dosadašnjoj taktici i strategiji i o partizanskom ratovanju«. Pisac smatra da su koncepcije američke armije o primeni gerilskog ratovanja takođe »novo« oružje, jer SAD imaju u miru spremne planove i izvežbane specijalne jedinice za vođenje gerilskog rata na teritoriji svojih protivnika. U eventualnom atomskom ratu gerilske snage su najmanje osetljive na atomska oružja. Po rečima pisca neki »stratezi komande strategijske avijacije SAD smatraju da će posle atomskog puštošenja jedino biti moguće gerilske akcije«.

Savremeni rat nameće potrebu velikog rasturanja snaga po frontu i dubini. Time jedinice postaju manje osetljive na atomski napad, ali su zato daleko osetljivije na napad od strane partizanskih snaga, izražen u vidu uznemiravanja, usporavanja kretanja i uništenja. U prošlim ratovima partizani se nisu usuđivali da napadaju velike vojne formacije zbog njihove prikupljenosti i zbijenosti. U novim uslovima partizani mogu paralisati po-

*) The Neglected Deterrent, by Colonel R. W. van de Velde, *Military Review*, SAD, avgust 1958.

krete velikih vojnih formacija zato što se one, zbog atomske opasnosti, ređe smeju grupisati. Zato se i manjim partizanskim snagama pružaju uslovi za uništenje, po delovima, mnogo jačih konvencionalnih jedinica.

U cilju analiziranja ciljeva, uslova i mogućnosti vođenja gerilskog rata na teritoriji zemalja suprotnog bloka, pisac članka, pod pretpostavkom eventualnog svetskog sukoba, tvrdi da nijedna strana neće pobediti, da bi u uslovima sveopšteg pustošenja jedino bio mogućan partizanski rat. Zato on preporučuje da specijalne jedinice u sastavu kopnene vojske, obučene za gerilsko ratovanje, budu odmah po izbijanju neprijateljstava upotrebljene za organizovanje gerilskog rata na teritoriji koju drži protivnik.

Američki vojni časopis *Infantry* doneo je, u junu 1959, redakcijski članak u cilju ujednačenja gledišta u armiji SAD o karakteru specijalnih jedinica kopnene vojske koje su namenjene za gerilsko ratovanje. Članak je ukratko izneo koncepcije armije SAD o gerilskom ratovanju. U njemu se polazi od ocene da bi u eventualnom budućem ratu gerilska i diverzantska dejstva, podržana vazдушnim desantima, bila primenjena na svim frontovima sa težnjom da se prenesu na celokupnu teritoriju protivnika. U članku se ističe da su dejstva gerilskih jedinica taktičkog značaja ako se razmatraju odvojeno, ali da njihov ukupan efekat ima strategijski značaj. Gerilska dejstva imaju ogromne mogućnosti, a to se ogleda u tome što se otpor okupatoru može pružiti na vrlo različite načine, počev od pasivnog držanja do operacija jakih partizanskih snaga, tako da gotovo svaki stanovnik, prema svojim fizičkim i duhovnim sposobnostima može učestvovati u pokretu otpora.

U svim ovim člancima se ističe da Drugi svetski rat i razvoj vojno-političkih događaja posle rata ukazuju da partizanski rat sve više dobija u važnosti i značaju. Ideološki karakter budućeg rata, velika prostranstva na kojima bi se on odvijao, relativno velika rastresitost u rasporedu armija, veće mogućnosti snabdevanja partizana, masovnost radiosredstava pomoću kojih bi se mogla koordinirati dejstva velikog broja raštrkanih partizanskih jedinica, veliki broj baza od vitalnog značaja, aerodroma, komunikacijskih uređaja, luka, raketnih rampi i drugih ciljeva — sve to pretstavlja pogodne uslove i mogućnosti za primenu partizanskog načina ratovanja na ogromnim prostranstvima kako od strane jedinica regularne armije tako i gerilskih jedinica. Zbog toga je neophodno pripremiti se za primenu gerilskog rata i za »kontragerilu«. *Sušтина je koncepcije, na osnovu ovih članaka, u tome da se organizuju, obuče i drže u stalnom sastavu kopnene vojske specijalne snage za gerilsko ratovanje koje će se u momentu izbijanja rata »rasuti« po teritoriji neprijatelja sa zadatkom da organizuju gerilski rat i rukovode otporom stanovništva.*

Ove specijalne jedinice se sastoje od većeg broja »timova koji broje po 15 ljudi«. Svaki ovaj tim se ubacuje kopnenim, morskim ili vazдушnim putem iz neprijateljskih linija u određene rejone gde ima zadatak da organizuje gerilske odrede od domaćeg stanovništva u jačini od nekoliko stotina do preko 1.000 ljudi. Pretpostavlja se da odred specijalnih jedinica od 100 timova, po 15 ljudi, pretstavlja potencijalnu snagu od nekih 100 pukova gerilaca u pozadini neprijatelja. Dejstva specijalnih jedinica i gerilskih odreda koje one organizuju stoje pod operativnom i političkom kontrolom glavnih snaga na frontu i dejstvuju za njihov račun.

Pukovnik **Hju O' Farel i**
potpukovnik **Haued Derou:**

DEJSTVO TENKOVA U NEPOVOLJNIM USLOVIMA¹⁾

U uvodu pisci ukazuju na okolnosti pod kojima su se izvodila ratna dejstva u prošlosti. Mada u različitom stepenu, ove okolnosti su uticale na obe strane u borbi, a pobjeda je obično pripadala onom komandantu koji je pri upotrebi svojih snaga povećavao dobre, a smanjivao slabe strane koje su mu okolnosti nametale. Složenost operativnih okolnosti u vezi sa pojavom nuklearnog oružja, doprinela je daljem komplikovanju situacije na bojištu, povećavajući efekat nepovoljnih uslova. Pri upotrebi snaga na savremenom bojištu, oklopne jedinice se,²⁾ sa svojim karakteristikama pokretljivosti, vatrene moći, zaštite i udarnog dejstva, pojavljuju kao najpodesnije u savlađivanju tih nepovoljnih uslova.

Vojni istoričari su isticali klasičnu upotrebu oklopnih jedinica na takav način i do te mere da neki ljudi još uvek zamišljaju idealne uslove kao neophodan preduslov za njihovu efikasnu upotrebu. Pisci naglašavaju da ovaj mit treba razbiti s obzirom da oklopne jedinice mogu dejstvovati pod svim uslovima. Svakako da se na bojištu ubuduće ne mogu očekivati neki idealni uslovi. Stoga i Komandna i generalštabna škola američke armije podvlači kroz obuku upotrebu oklopnih jedinica pod nepovoljnim uslovima. Kao združene jedinice one moraju i u nuklearnim uslovima zadržati sposobnost na-

¹⁾ Armor anticipates adverse conditions, by Colonel Hugh R. O'Farrell, Armor, and Lieutenant Colonel Howard W. Darrow, Artillery, *Military Review*, SAD, decembar 1959.

Na početku članka redakcija časopisa istiche da je njegov sadržaj u saglasnosti sa doktrinom koja se sada izučava u Komandnoj i generalštabnoj školi američke armije. — Prim. S. M.

²⁾ U članku je upotrebljavan termin »oklopne jedinice« koji se, kako to pisci objašnjavaju, odnosi na tenkove, oklopne izviđačke elemente, oklopu pešadiju, artiljeriju, inžinjeriju i pokretne jedinice službi, čije jezgro sačinjavaju tenkovi. One mogu biti upotrebljavane u jačini divizije, kao i u većim ili manjim oklopnim formacijama sastavljenim od navedenih elemenata. — Prim. S. M.

pada, proboja, dezorganizacije i uništenja neprijateljskih snaga. Pojavom nuklearnog oružja nastupile su velike promene sa kojima se čovek na bojištu suočava, ali konačan cilj se nije promenio — neprijatelj mora biti uništen ili prisiljen na predaju.

Kako su prošlost i sadašnjost samo uvod u budućnost, to pisci smatraju korisnim da ukažu na neke primere iz prošlih ratova. Napoleonov poraz u surovim okolnostima jedne oštre zime i prostranstva u Rusiji služi kao poučna opomena sukoba operativnih okolnosti ratovanja u prošlosti. Pisci smatraju da su slabo planiranje i slaba priprema snabdevanja, udruženi sa ruskom politikom uništavanja, doveli do Napoleonovog poraza i da bi odgovarajuća logistička podrška imala značajan uticaj na ishod ove istoriske kampanje. Sukob istih okolnosti, bliži našem vremenu, prilikom nemačkih operacija u SSSR pokazao je da bez odgovarajućeg planiranja i priprema, iako su Nemci koristili modernu tehniku, uključujući velike oklopne formacije, pobjeda nije mogla biti postignuta. Analiza ovih dvaju primera očevito pokazuje, ističu pisci, da pobjeđuje ona strana koja planira i vrši pripreme za savlađivanje nepovoljnih uslova.

Oni su mišljenja da pri razmatranju širokog spektra karakteristika operativnih okolnosti kod modernog ratovanja, treba zahteve za upotrebu oklopnih jedinica pod nepovoljnim uslovima analizirati u svetlosti principa vojnih operacija i uticaja savremenog naučnog i tehničkog razvika. Sve ono što bi moglo izgledati izuzetno, bez primera u istoriji, neobično, biće ustvari normalno i najčešći slučaj operativnih uslova.

Potom pisci analiziraju samo nepovoljne uslove koji se odnose na zemljište, vreme i ograničenu vidljivost. Oni smatraju da pri razmatranju zemljišta treba uzeti u obzir visinske razlike, prostranstvo, geološku strukturu, sistem drenaže, veštačke objekte itd. Vremenski i klimatski uslovi moraju biti razmatrani s obzirom na velike visinske razlike, a vidljivost zbog specifičnog dejstva koje ima na upotrebu oklopnih jedinica. Sve ove uslove treba dovesti u vezu s neprijateljskim

mogućnostima, logističkom podrškom i skalom upotrebe nuklearne vatre. Kroz svu ovu analizu pisci naročito podvlače potrebu planiranja i priprema radi smanjenja uticaja nepovoljnih uslova.

U vezi sa zemljištem oni ističu da najefikasnije dejstvo oklopne jedinice postizu na talasastom terenu, gde postoje odgovarajući putevi i mostovi, gde je dobra prohodnost — bez većih prepreka. Radi postizanja što veće borbene efikasnosti oklopnih jedinica potrebno je posebno proceniti nepovoljne uslove bojišta kao što su: planinsko zemljište, duboko usečene gudure i rečna korita, kanali, prepreke, naselja itd. Pri izvođenju operacija na teškom terenu, ključni terenski objekti, osmatranje i vatreno dejstvo, prepreke, pokrivenost, pravci nastupanja — uključujući putnu mrežu — dobijaju prilikom planiranja još veći značaj. Normalno, što je zemljište teže, to planiranje mora biti detaljnije, a posebna pažnja mora se posvetiti snabdevanju i održavanju, kao i inženjerskoj podršci. Što se tempo izvođenja operacija više povećava i što se primenjuje veća rastresitost po frontu i dubini, to obezbeđenje velikih količina goriva, maziva i municije, na ograničenoj putnoj mreži, zahteva veću pažnju. Pisci naglašavaju da u takvoj situaciji saobraćaj mora biti strogo kontrolisan, a održavanje puteva dobija prvorazredan značaj.

Komandovanje oklopnim jedinicama u pokretnim operacijama zavisi u velikoj meri od radioveze. Međutim, kako je do met većine radio-sredstava koja se pritom koriste ograničen, to će teško zemljište otežavati komandovanje pri rastresitom rasporedu jedinica. Tu eventualnost treba predvideti i preduzeti mere u cilju uspostavljanja vazdušnih ili zemaljskih relejnih stanica, kako bi se ovi nepovoljni uslovi savladali.

Pored ovih nepovoljnih uslova, teško zemljište pruža i izvesne prednosti koje treba u potpunosti iskoristiti. Tako se, naprimer, korišćenjem iznenađenja — napadom sa pravca odakle ga neprijatelj najmanje očekuje i protiv koga je najmanje spreman za odbranu — može postići veliki uspeh. Teško zemljište može isto tako biti prirodno pokriveno, što omogućuje zaštitu od nuklearnog dejstva.

Pisci ističu da se po idealnom vremenu, pri prosečno umerenoj temperaturi, bez izuzetnih provala ili žestokih oluja, može postići puna moć oklopnih jedinica. Međutim, nasuprot ovim idealnim uslo-

vima, potrebno je ceniti i nepovoljne, kao što su: sneg, led, blato, velika hladnoća, oštre promene, kako bi se smanjio njihov uticaj i postigao što veći uspeh. Tempo izvođenja operacija se usporava prvenstveno zbog toga što je jedna od glavnih osobina oklopnih jedinica — pokretljivost — dovedena u pitanje. Sneg i blato predstavljaju glavne smetnje u tom pogledu, ali i jaka hladnoća utiče na pokretljivost. Izlaganje velikoj hladnoći i snegu smanjuje psihičku i fizičku budnost kod ljudi, kao i njihovu efikasnost. Zbog toga treba sprovesti potrebne pripreme za dejstvo pod nepovoljnim uslovima, kako u odnosu na ljudstvo — specijalna odeća, tako i u odnosu na vozila — specijalna ulja i ostalo. Pisci ukazuju da će, usled kratkoće dana u zimskim uslovima, doći do većeg angažovanja noću.

Vidljivost ima veliki uticaj na izvođenje operacija oklopnih jedinica. Već po svojoj prirodi noćne operacije stvaraju zabunu, otežavaju komandovanje i pokret i izazivaju teškoće u raspoznavanju. Zbog toga operacije noću i po slaboj vidljivosti treba bržljivo pripremati. U prošlosti su operacije oklopnih jedinica noću izvođene samo u krajnjoj nuždi. Zato noćne operacije i nisu tako poznate. Pisci smatraju da će u budućnosti dnevne operacije biti otežane usled snažne moći nuklearnog oružja i savremenih sredstava za osmatranje i da je zbog toga neophodno koristiti noć u cilju smanjenja gubitaka, postizanja iznenađenja i psihološkog preimущества. Vreme početka noćnog napada zavisi od zadatka jedinice. Ako je potrebno zauzeti neki terenski objekt sa koga će otpočeti veći napad po danu, tada noćni napad treba otpočeti tako da se završi pred zorom; ako je potrebno poboljšati odbranu, onda noćni napad treba otpočeti pre ponoći da bi se mogla sprovesti reorganizacija odbrane pre dana.

Za uspešno izvršenje noćnih operacija potrebno je izvršiti pravilan izbor ciljeva, detaljno proučiti karte, sprovesti izvidanje, izabrati pravce nastupanja, odrediti metod komandovanja, odrediti način raspoznavanja između potčinjenih i susednih jedinica, predvideti brzu reorganizaciju po zauzimanju cilja, isplanirati protivnapade, snabdevanje i evakuaciju.

Prilikom izvođenja noćnih operacija mogu se koristiti različita sredstva za osvetljavanje od kojih pisci navode reflektore, infracrvena sredstva za vozače, infracrvena sredstva za gađanje, svetleće rakete i ostala sredstva. Bele fosforne i

druge svetleće granate mogu se izbacivati na cilj da služe kao putokaz snagama u napadu.

Da bi se sve ovo postiglo pisci ukazuju na to da je kroz mirnodopsku nastavu potrebno posvetiti punu pažnju noćnim operacijama.

Svi ovi uslovi zemljišta, vremena i vidljivosti su u međusobnoj vezi. Savladivanje teškog zemljišta pod nepovoljnim vremenskim uslovima pretstavlja dalji problem za jedinicu, pogotovu ako se još mora izvoditi noću ili pri slaboj vidljivosti. Sve ove okolnosti treba očekivati na bojištu pri upotrebi nuklearnog oružja i zato se izvođenje operacija pod ovakvim uslovima mora posmatrati kao normalan vid dejstva, a ne izuzetan; oklopne jedinice moraju biti spremne za izvođenje operacija pod najnepovoljnijim uslovima zemljišta, vremena i vidljivosti. Pri tome treba imati u vidu da je ratovanje u uslovima upotrebe nuklearnog oružja agresivno i da ono zahteva izvođenje konstantnog pritiska na neprijatelja.

U vezi sa strukturom snaga, u članku se naglašava da su masovne oklopne snage, upotrebljene u svojoj klasičnoj ulozi, predstavljale moćan elemenat u borbi. Udarci Guderijana i Romela, kao i masovni juriši oklopnih snaga Patona i Harmona, služe kao primeri uspešne upotrebe masovnih oklopnih snaga u klasičnim uslovima. U nuklearnoj eri okolnosti su se izmenile pa se i masiranje snaga postiže elastičnom primenom dekoncentracije — koncentracije — i opet dekoncentracije oklopnih jedinica. U tim će se uslovima, posle analize nepovoljnih uslova zemljišta, vremena i vidljivosti, primeniti takva struktura snaga koja će biti najpodesnija za savlađivanje tih teškoća — male, motomehanizovane, brzopokretne kombinovane jedinice, sposobne za brzu koncentraciju i dekoncentraciju.

U daljem izlaganju pisci iznose gledište Komandne i generalštabne škole američke armije o operacijama oklopnih jedinica koje je bazirano na realnim operativnim okolnostima. U toku izučavanja u školi se ističe vitalna uloga oklopnih jedinica u okviru armiskih združenih formacija, pri čemu su obuhvaćeni svi tipovi operacija pod različitim okolnostima. Na-

ročita je pažnja posvećena koordiniranom dejstvu svih snaga stavljenih pod jednu komandu kako bi se na taj način, u konkretnoj situaciji, što lakše savladale postojeće teškoće.

U vezi sa gledanjima na buduće bojište predviđaju se mnoge radikalne izmene kako u tehnici tako i u koncepciji. Pisci su mišljenja da treba stalno raditi na organizaciskom, operativnom i materijalnom razvoju oklopnih jedinica budućnosti. Za budućnost mora biti usavršen *laki tenk* koji će koristiti najpogodnije gorivo, imati veću pokretljivost na zemljištu pod svim vremenskim uslovima, veći radijus dejstva, poboljšana sredstva osmatranja, povećane mogućnosti veze, snažnije naoružanje i efikasniju oklopnu zaštitu. Savremena organizacija, obaveštajna služba, operativni poslovi i administrativna podrška takođe su značajni za budućnost. Oklopne jedinice moraju imati veće mogućnosti za efikasno izvođenje operacija pod nepovoljnim uslovima. Negativan uticaj teškog zemljišta, klimatskih krajnosti, noći i ostalih uslova ograničene vidljivosti mora biti sveden, usavršavanjem tehnike i same organizacije, na podnošljiv stepen.

U zaključku pisci ističu da širok obim operativnih okolnosti, sam oblik rata, skala upotrebe nuklearne vatre na savremenom bojištu diktiraju da oklopne jedinice moraju izvoditi operacije bez obzira na sva ograničenja. One moraju prilagoditi svoje karakteristike pokretljivosti, udarne snage, vatrene moći i zaštite ljudstva savremenom bojištu. U prilagodavanju strukture snaga radi savlađivanja nepovoljnih okolnosti može doći do izvesnih izmena kako bi se smanjio uticaj nepovoljne situacije. Da bi se oklopnim jedinicama pomoglo u izvršavanju širokog obima zadataka savremenog rata, gde će se eventualno primenjivati nuklearna, elektronska, hemiska i biološka sredstva, mora se pristupiti poboljšanju njihovog materijala kako bi se povećala njihova pokretljivost. Međutim, dok ovaj materijalni razvoj ne bude ostvaren, planiranje i pripreme, mašta, inicijativa, brzo rasuđivanje od strane svih komandanata, mogu u velikoj meri savladati ograničenja prouzrokovana nepovoljnim uslovima.

S. M.

BURMANSKA ODBRANBENA AKADEMIJA ZA VIDOVE ORUŽANIH SNAGA¹⁾

U članku se ističe da Burmanska Odbranbena akademija za vidove oružanih snaga, koja se sada nalazi u Majmju, ima za cilj da stvara oficire visokog morala i karaktera, koji će se nesebično posvetiti svojoj dužnosti i zemlji. Njen je osnovni zadatak da obuču i izvežba, putem konkursa, odabrane mladiće kako bi oni, diplomiranjem na Akademiji, stekli potrebne kvalitete i sposobnosti za dalji napredak i razvoj i kao vojnici i kao građani.

Akademija je pod neposrednom upravom direktora za vojnu obuku burmanskog Ministarstva odbrane, koji određuje karakter vojne obuke i daje smernice celokupnog obrazovanja u Akademiji. (On je ujedno i profesor vojnih nauka na Univerzitetu u Rangunu).

Odbor za nastavu, u koji ulaze članovi Univerzitetskog nastavničkog kora i članovi svih odeljenja Akademije, izrađuje plan predavanja za svako odeljenje i određuje način ispitivanja. Sednice Odbora se redovno održavaju kako bi se raspravila pitanja koja iskrsavaju u toku praktičnog sprovođenja planiranih smernica nastave.

Na čelu Akademije nalazi se komandant u činu pukovnika. On ima pomoćnika za pitanja vojne obuke. Nastava u Akademiji se izvodi uz pomoć direktora za nastavu, koji rukovodi celokupnim radom na vojnom obrazovanju.

Prvobitno je bilo zamišljeno da broj primljenih pitomaca godišnje ne prelazi 100. Međutim, od stotina i hiljada molilaca za ulazak u Akademiju, odabiran je godišnje veoma mali broj tako da sada, posle četiri godine njenog postojanja, ona ima samo oko 150 pitomaca. Ovaj broj, koji je znatno ispod planiranog, posledica je strogog kriterijuma koji je primenjen pri prijemu pitomaca. Ovo ujedno pokazuje da Akademija više polaže na kvalitet nego na kvantitet budućeg oficirskog kora.

Molbu za prijem u Akademiju mogu podnositi sva lica od 16 do 18 godina starosti koja ispunjavaju uslove za polaganje prijemnog ispita.

Kandidati koji ispunjavaju uslove treba da prođu kroz izvesne testove. Oni se prvo podvrgavaju ispitu koji je na nivou prijemnog ispita na Univerzitetu. Ovi se ispiti održavaju po centrima organizovanim u svim većim gradovima zemlje kako

bi se izbegli izlišni troškovi putovanja. Zatim se kandidati pozivaju pred komisiju oficira za testiranje u Rangunu. Komisija izvodi testiranje u cilju ispitivanja inteligencije, fizičkih i psihičkih sposobnosti kandidata i za svakog od njih beleži svoje mišljenje. Po završenom testiranju svaki kandidat izlazi pred ispitnu komisiju. Ovde se kandidat ispituje a njegovi se rezultati, kako sa ispita tako i sa testiranja, pregledaju i na osnovu toga se vrši izbor.

Na kraju, izabrani kandidati se lekarski pregledaju. Kandidati koji zadovolje i na lekarskom pregledu šalju se u Akademiju.

Skolovanje u Akademiji — u trajanju od 4 godine — podeljeno je u dva dela. Prve dve godine obuhvataju tzv. Niži kurs koji je jednak Srednjem kursu na Univerzitetu u Rangunu. Treća i četvrta godina obuhvataju tzv. Viši kurs koji ima rang završenog diplomskog ispita na Univerzitetu.

Na nižem kursu postoji 8 predmeta — burmanski, engleski, matematika, hemija, fizika, istorija, geografija i ekonomija. Engleski i burmanski su obavezni predmeti, a ostali su podeljeni u dve grupe i to: matematika, fizika i hemija sačinjavaju prirodnu grupu, a istorija, geografija i ekonomija — filozofsku.

Po ličnom izboru pitomci mogu uzeti ili prirodnu ili filozofsku grupu — kao važnije predmete, stim da se predmeti druge grupe ne isključuju, već samo predstavljaju manje važne ili pomoćne predmete. Cilj je ovakve nastave da pitomci dobiju opšte obrazovanje, kako bi mogli da imaju širok i ujednačen uvid u sve predmete.

Na Višem kursu izučavaju se ovi predmeti: burmanski, engleski, vojna geografija, političke nauke, istorija ratova, ekonomija, matematika, hemija, fizika i nauka o ratnoj veštini. Predmeti na Višem kursu nisu podeljeni na prirodnu i filozofsku grupu, već se uzima kombinacija predmeta u vezi sa glavnim predmetima izabranim na Nižem kursu.

Akademija je povezana sa Rangunskim univerzitetom i prema tome nastavne programe za celokupnu nastavu u Akademiji odobrava Univerzitetski senat.

Od 60 vojnih i civilnih nastavnika u Akademiji, preko 40 imaju diplomu Rangunskog ili nekog stranog univerziteta. Broj nastavnika u poređenju sa brojem pitomaca izgleda veliki; no time je obezbe-

¹⁾ Defence Services Academy, *The eleventh anniversary Burma*, No 2, januar 1959.

deno maksimalno obraćanje pažnje na svakog pojedinca kako u toku predavanja tako i učenja. Da bi se obezbedio uspeh u Akademiji, stvorio zdrav moral i izgradio karakter svakog pitomca, sprovodi se »sistem čuvanja« po kome na svakih 4—5 pitomaca dolazi jedan nastavnik koji se stara o njima i nadgleda ih. U stalnom dodiru sa svojim »štićenicima« taj nastavnik može najbolje da ima uvid u sve ono što predstavlja teškoću za njih.

Celokupno nastavno i disciplinsko osoblje pomaže u održavanju discipline, ali glavni teret uglavnom leži na samim pitomcima. Odabrani po sposobnosti, oni se često pojavljuju u ulozi starijeg i mlađeg podoficira i imaju neposrednu komandu nad pitomcima — svojim drugovima; pri tome oni rešavaju i manje disciplinske prekršaje.

Sem toga, postoji i »sud časti« — koji sačinjavaju pitomci međusobno izabrani. Ovaj sud, obezbeđuje da pitomci ne okaljaju ličnu čast i da se uvek pridržavaju pravilnika Akademije.

Pitomci se kroz obuku pripremaju za položaj komandira voda. Pri tome se velika pažnja poklanja njihovom osposobljavanju za komandovanje i disciplinu. Da bi

se obezbedila fizička kondicija pitomaca, oni moraju da se bave, pored gimnastičkih vežbi, i svim organizovanim sportovima u školi.

Akademija raspolaže prostranom bibliotekom, a za razonodu pitomaca postoji radio i foto klub.

Posle završene druge godine Akademije, pitomci koji imaju odličan uspeh iz prirodnih nauka šalju se na tehnički koledž Univerziteta u Ranguu gde pohađaju inženjeriski kurs. Posle uspešno završenog inženjerskog kursa, pitomci dobijaju diplomu (titulu ing.) prirodnih nauka.

Ovi diplomirani pitomci, zajedno sa onima koji su uspešno završili Akademiju, unapređuju se kao aktivni oficiri vidova oružanih snaga.

U članku se, na kraju, ističe da u poređenju sa vojnim akademijama u drugim zemljama, ovde, besumnje, postoje još uvek mnoge stvari koje treba poboljšati. S obzirom da postoji samo tri i po godine, ona je još uvek daleko od postavljenog cilja, ali sa pouzdanošću treba očekivati dan kada će Akademija biti nacionalna tvorevina u pravom smislu reči, iz koje će izlaziti vođe budućih generacija, prožete duhom služenja narodu i zemlji.

 Kurt Hese:

ODBRANENA PRIVREDA SAVEZNE REPUBLIKE NEMAČKE¹⁾

Pisac odbranbenu privredu Savezne Republike Nemačke razmatra u sklopu odbranbene privrede NATO-a, odnosno, u užem smislu, Zapadnoevropske unije. On smatra da odluke o istraživanju, planiranju, isprobavanju, izradi i isporuci raznih borbenih sredstava, zavise uglavnom od vrhovne komande NATO-a. Međutim, odbranbena privreda Savezne Republike istovremeno je tesno povezana sa nemačkom privrednom politikom.

Kao polaznu tačku svojih razmatranja pisac uzima današnje shvatanje budućeg rata, tj. da će se u njemu i atomska i konvencionalna oružja upotrebljavati uporedo. Pritom ističe značaj dalekometnih oružja, dalekometnih raketa i borbenih sredstava na avionima sa nadzvučnom brzinom za operativno vođenje rata. Malim, vrlo po-

kretljivim jedinicama pisac daje prednost pred velikim jedinicama koje su vezane za puteve i relativno spore. Što se tiče pomorskog rata, pisac smatra da su bojni brodovi i super nosači aviona, zbog dejstva raznih savremenih oružja (bombe, rakete, teledirigovani projektili i torpeda), izgubili raniju ulogu.

Ukupno uzevši danas se, po mišljenju pisca, ocrtava slika brzog vođenja rata koji će obuhvatiti velike prostore i u kome će gubitak, odnosno dobitak velikih oblasti, naročito u vezi sa njihovim privrednim iskorišćavanjem, biti sasvim mogućan. Pri tome se mora računati ne samo sa gubitkom centara električne energije i proizvodnih centara razne vrste, već i sa ozbiljnim ometanjem saobraćaja, a time i snabdevanja oružanih snaga, stanovništva i privrede svakodnevnim potrebama. Takođe treba računati, u jačoj meri, i sa pokretima stanovništva, čiji će uzroci biti ratna psihoza, strah od atomske smrti itd.

¹⁾ Die Verteidigungswirtschaft der Bundesrepublik, von Kurt Hesse, *Wehrwissenschaftliche Rundschau*, Zap. Nemačka, oktobar 1958.

Privredna politika i odbranbena privreda. — Kako će se savremeni rat voditi iz dubine teritorije, to je pisac mišljenja da se borbene jedinice moraju snabdevati duboko iz pozadine. Mada će standardizacija oružja, municije, vozila i ostalog ratnog materijala u okviru NATO-a omogućiti — bar u početku eventualnog ratnog sukoba — korišćenje slagalista i proizvodnje saveznika, ipak u tome leži i jedan faktor nesigurnosti koji bi se, po mišljenju pisca, mogao izbeći podizanjem sopstvenih slagalista i fabrika u savezničkim zemljama. On smatra da Savezna Republika, s obzirom na ugroženi položaj njene industrije naoružanja istočno od Rajne, kao i iz operativnih razloga, ima potrebe da, makar i u ograničenom obimu, izrađuje borbena sredstva na sopstvenoj teritoriji. Ovako je ona bila primorana da porudžbine za naoružanje, u znatnom obimu, izvrši u inostranstvu. Tako su, na osnovu izveštaja Savezne vlade za 1957 godinu, Britanija i Francuska, pored naoružanja, dobile porudžbine i za oklopne transportere, za isporuku upotrebljenih brodova i pomorsko-tehničkih sprava, kao i aviona i avionskih delova; Sjedinjene Države, Kanada i Italija porudžbine za avione, Švedska i Italija za protivavionske topove. Automatske puške i mitraljezi naručeni su u Belgiji i Norveškoj, a municija u Turskoj, Danskoj, Švedskoj, Norveškoj, Portugaliji, Grčkoj, Svajcarskoj i Holandiji. Sem toga, u okviru vojne pomoći usledile su velike isporuke oružja i municije Saveznoj Republici od strane Sjedinjenih Država.

Pisac smatra da je dodeljivanje ovih porudžbina inostranstvu utoliko opravdano što je ranije nemačka industrija naoružanja uništena po završetku rata i što bi nova izgradnja zahtevala velika investicijska sredstva, koja se — u brzom tehničkom razvoju — najvećim delom ne bi amortizovala.

Kako se mere najvišeg vojnog i privrednog rukovodstva Savezne Republike odnose na što je moguće veće obezbeđenje snabdevanja oružanih snaga, onda je razumljivo da se sopstveni privredni potencijali Savezne Republike, ukoliko to dozvoljavaju prilike, prvenstveno koristi za pokriće vojnih i civilnih potreba. Pritom se vodi računa šta treba da se proizvodi i isporučuje u zemlji, a šta u inostranstvu.

U jednoj izjavi koju je dao pred privrednim savetom Unije u Minhenu, savezni ministar odbrane Štraus je naveo da dosadašnji nalozi dati nemačkoj industriji u vezi sa odbranbenim pripremama zemlje

iznose 3,2 milijarde RM u poređenju sa 5,54 milijarde RM koji su dati inostranstvu. On je uzeo da razmatra višak opterećenja saveznog budžeta koji treba očekivati, pri čemu je istakao da bi kulminaciona tačka u izgradnji Bundesvera nastupila tek negde u 1961/62 godini, ukoliko bi bila dostignuta planirana jačina od 350.000 ljudi. Ukupni troškovi za formiranje Bundesvera procenjuju se na 52 milijarde RM. Od toga je do kraja 1957 godine izdato 9 milijardi, za 1958 godinu bilo je planirano 10 milijardi, tako da bi preostalo još 33 milijarde RM. Prvobitni proračun povećanja budžeta Bundesvera na 15 milijardi RM u 1959 godini i na 18 milijardi RM u 1960 godini ne bi se mogao, po njegovom mišljenju, da ostvari pošto se izdaci za prva formiranja vazduhoplovstva i ratne mornarice protežu do 1963 godine.

Prema podacima Saveznog ministarstva finansija raspodela budžetskih sredstava izvršena je ovako: 14 milijardi RM otpada na građevine, 21 milijarda RM na nabavku naoružanja i 17 milijardi RM na usluge različite vrste.

Treba istaći, nastavlja pisac svoja izlaganja, da ekonomska dostignuća i finansijsko reagovanje unutar Savezne Republike umnogome zavise od svetske politike i privredne situacije. Pored toga i vrhovna komanda NATO-a postavlja svoje zahteve. Vojna koncepcija više sputava odbranbenu privredu nego što je to sa nacionalnog gledišta dozvoljeno, tj. nemački potencijal naoružanja ne može da se iskoristi onako kako bi to bilo poželjno, s obzirom na promenljivu privrednu situaciju i traženu štednju deviza.

Postojeći ljudski potencijal Savezne Republike. — Nedovoljno snabdevanje zemlje životnim namirnicama, gorivom, električnom energijom, ogrevom i drugim, ispoljava svoj uticaj na radni učinak u industriji naoružanja, obrtu robe i snabdevanju jedinica.

Starosni sastav, raspodela stanovništva, struktura po profesijama i drugo, utiču uglavnom na personalni potencijal Bundesvera. Oružanim snagama, industriji naoružanja, saobraćaju i elektroprivredi potreban je veliki broj stručnjaka. Ako se zajedno uzmu industrija, građevinarstvo i zanatstvo, onda je u ovim granama zaposleno preko 10 miliona ljudi ili gotovo 50% svih zaposlenih. Od toga na kategoriju kovača, strugara, bravara, limara i instalatera, mehaničara i automehaničara otpada okruglo 15%, na kategoriju električara oko 4%, hemiskih radnika 2%, zi-

dara, drvodelja, molera i lakirera više od 8% i na kategoriju rudara 3,5%. Potreba Bundesvera za unapred tehnički obučeni osobljem zahteva angažovanje industrije na formiranju i snabdevanju Bundesvera ljudstvom i iziskuje brzu zamenu ljudi mašinama.

Pri proceni saobraćajno-privrednog potencijala Savezne Republike moraju se uzeti u obzir železnička i putna mreža, putevi unutarnje plovidbe, morske i unutrašnje luke, vazduhoplovstvo sa svojim uređajima, i u svakoj saobraćajnoj grani brojno stanje transportnih i pogonskih sredstava, radionica i ostalog. Pisac ističe da se posle savladivanja ratnih šteta u oblasti saobraćaja, danas svuda može konstatovati brz razvoj. Kapacitet transportnog prostora, tempo prenoša, mreže veza, a takođe i prenošenje vesti, neobično su povećani. Godine 1857 otpalo je 50% putničkog i teretnog saobraćaja na železnicu, mada se putni saobraćaj učestvostručio prema predratnom vremenu. Od 37.000 km železničke mreže u 1957 godini bilo je elektrificirano manje od 8%. Sadašnja mreža puteva pogodnih za svako vremê obuhvata nekih 131.351 km, od toga su 2.308 km autoputevi. Krajem 1957 godine bilo je pušteno u saobraćaj 2,5 miliona motornih vozila, gotovo trostruko u odnosu na 1950 godinu.

Od rečnih puteva Savezna Republika raspolaže sa 4.500 km plovnih reka i kanala, sa okruglo 7.000 brodova (tonaže od preko 4 miliona tona), od čega su polovina sa sopstvenim pogonom. Za plovidbu na moru postojalo je na početku 1958 godine 1.106 jedinica sa 3,5 miliona bruto registarskih tona (1938 godine 4 miliona bruto registarskih tona), među njima 100 tankera sa 438.000 bruto registarskih tona. 71% ovog broškog prostora bio je izgrađen počev od 1949 godine. Gotovo isključivo se radi o motornim teretnim brodovima. Ipak je, ističe pisac, udeo Savezne Republike u svetskoj plovidbi 1957 godine iznosio samo 3,2% prema 6,5% u 1939 godini i 10,8% u 1913 godini.

Ponovo uspostavljen nemački vazdušni saobraćaj u 1955 godini naglo se razvio. Frankfurt na Majni, Diseldorf, Hamburg, Minhen i Berlin su najznačajnija vazdušna pristaništa. Ovde, kao i u železničkom i putnom saobraćaju, pojavljuje se tesna saradnja sa evropskim i svetskim saobraćajem. Ipak se razvoj pretežno usmerava u zapadnom pravcu, važnom za odbranbeno planiranje Savezne Republike i NATO-a. Snabdevanje gorivom Savezne Repu. ike

zavisí od inostranog dovoza i time predstavlja bitan potencijalni nedostatak. Sopstvena proizvodnja iznosila je 4 miliona tona sirove nafte (1957 godina) prema uvozu od preko 8 miliona tona. Od toga 6/7 uvoza nafte otpada na zemlje Bliskog i Srednjeg Istoka, u prvom redu na Saudijsku Arabiju, Irak i Kuvajt, a jedna sedmina na Venecuelu, Meksiko i Sjedinjene Države. Veći broj rafinerija nafte na prostoru Hamburga i Keln-Esena obezbeđuju znatne rezerve u gorivu, pogonskom gorivu i ulju za podmazivanje, kao i u derivatima.

Vađenje i prodaja uglja nisu držali korak sa uvozom nafte i potrošnjom. 1957 godine bilo je izvađeno 133 miliona tona kamenog uglja i blizu 97 miliona mrkog uglja.

Naglo porasla proizvodnja električne energije iznosila je 1957 godine 85 milijardi kilovatčasova.

Zapadnonemački potencijal u mineralnim sirovinama je srazmerno slab. U većim količinama stoji na raspolaganju samo gvozdene rude (srednjeg bogatstva gvožđem, i kalijumove soli, nemetali u ograničenoj količini a ima nešto i boksita, sredstava za očvršćivanje čelika i uranijuma rude. Shodno tome je i zavisnost od uvoza velika. Pored životnih namirnica, stočne hrane i nafte, mineralne sirovine obrazuju glavna uvozna dobra i jednovremeno ozbiljne praznine u potencijalu naoružanja.

Jačina zapadnonemačke privrede leži u njenoj industrijskoj izradi. Ona je raznovrsna i visoko specijalizovana ali, ipak, danas manje nego ranije podešena za potrebe naoružanja. Pritom je industrija gvožđa i čelika zabeležila veliki zamah. 1957 godine bilo je proizvedeno 24,5 miliona tona sirovog čelika, 16,4 miliona tona valjanog čelika, 18,3 miliona sirovog gvožđa i 3 miliona tona livenog gvožđa.

Ulaganjem velikih sredstava za razvoj industrije sirovina, srednjostaleške zanatske privrede i saobraćajne privrede, kao i u druge svrhe, izvršen je indirektni doprinos Savezne vlade za odbranbenu privredu, koji se mora gledati ne samo u vezi sa nemačkom privredom, već i u vezi sa organizacijom NATO-a i Zapadnoevropske unije, odnosno sa zahtevima Saveznog ministarstva odbrane.

Prelazeći na pitanje odbranbene privrede, pisac ističe da do završetka formiranja Bundesvera u Saveznoj Republici postoji prelazno stanje, tj. razvoj oružanih snaga sasvim druge vrste nego što je slučaj kod

ostalnih država-članica NATO-a, koje sprovode preoružanje. Ono znači postepeno zadovoljavanje rastućih potreba u uređajima, predmetima opreme, oružju i municiji. Pritom je domaća privreda mogla u početku da se koristi samo u malom obimu za vojne svrhe. Tu su se najpre morale navladati mnoge teškoće psihološke i organizacijske prirode po personalnoj i materijalnoj liniji. Bundesver je stoga morao da traži ili tuđom pomoći da školuje snage potrebne za razvoj, nabavku i ispitivanje naoružanja svake vrste. Za izgradnju Bundesvera i odgovarajuću organizaciju sopstvene odbranbene privrede nastala je utoliko teškoća što je uproleće 1957 godine prvobitni program pretrpeo, s obzirom na razvoj atomskog oružja, krupnu izmenu. To svakako ne znači, podvlači pisac, da će se Bundesver ubuduće odreći upotrebe konvencionalnog oružja. Naprotiv, odluke NATO-a od 15 aprila 1958 godine, kojima je predviđeno da samo oko 2,5% vojnika kopnene vojske Bundesvera bude obučeno u rukovanju nuklearnim oružjem, pri čemu samo obuka sa raketom »Mata-dor« traže otprilike 2 god., ostaju na snazi.

Program formiranja se nije promenio u pogledu personalne jačine Bundesvera, već u pogledu formacije, materijalnog opremanja i naoružanja jedinica. Tako je umesto divizije kopnene vojske uvedena brigada, koja je brojno za oko 40% slabija od divizijske formacije, ali zato ima za 20% veću borbenu efikasnost od nje.

Vojna tehnika i istraživanje. — Prema izveštaju o radu Savezne vlade za 1957 godinu, vojno istraživanje je, između ostalog, obuhvatilo sledeća pitanja: proširenje tehničkih sredstava veze, razvoj novih postupaka pri vizuelnom i infracrvenom izvidanju i maskiranju, balističko isprobavanje, u saradnji sa Francuskom, u oblasti konvencionalnih oružja, istraživanje baruta i eksploziva, ispitivanje čvrstih pogonskih elemenata za rakete, zaštitne mere protiv nuklearnog oružja, ispitivanje materijala u odnosu na termička i radio-loška dejstva i nuklearne eksplozije, kao i zadatke u medicinskoj, biološkoj i genetičkoj oblasti, u oblasti vazdušnog saobraćaja, nuklearne fizike i matematike. Ovo istraživanje se proteglo na nove vrste oružja i municije, naročito za tenkove, protivtenkovsku odbranu, protivavionsku odbranu, samohodne lafete i laku automat-

sku pešadisku pušku, kao i na motorna vozila i tenkove, ABH sredstva za odbranu, nove pionirske sprave i sprave službe veze, finu mehaniku, optiku i akustiku.

Naročita je pažnja bila posvećena obnovi vazduhoplovne industrije. Prvi rezultati su postignuti u konstrukciji aviona za vezu i izradi, po licenci, raznih tipova stranih aviona.

U oblasti pomorske tehnike prvi razarači i prateći brodovi dati su u rad jednom hamburškom brodogradilištu, zatim su obalski minolovci i brzi borbeni čamci dati u rad brodogradilištima u oblasti Donjeg Vezera, gde su ujedno ponovo opremljeni i brodovi za zaštitu pristaništa, male podmornice i druge jedinice, koji su delom vodili poreklo još iz bivše nemačke ratne mornarice.

Gledano u celini mogu se vojno-tehnički zadaci podeliti u četiri grupe: zajednički tehnički zadaci za sva tri vida oružanih snaga, kao i specijalni za kopnenu vojsku, vazduhoplovstvo i ratnu mornaricu. Pod prve spadaju zadaci za zaštitu protivdejtava atomskih oružja, za razvoj tehnike za upravu vatrom, vođenih raketa i ostalih letećih tela, kao i sredstava za vezu, izviđanje i maskiranje. U budžetu Bundesvera za 1957 godinu velika su sredstva bila angažovana za vojno-tehničko istraživanje, razvoj i isprobavanje u zemlji i inostranstvu, ukupno 162,8 miliona RM ili 1,74% celokupnog budžeta. Pisac je mišljenja da davanje naloga — porudžbina inostranstvu, predstavlja ne samo gubitak za nemačku privredu, već je povezano sa daleko većim troškovima za Bundesver nego pri nabavci u zemlji.

Za početak formiranja Bundesvera, isti će pisac, Saveznoj Republici nije stajala na raspolaganju ni vojna ni privredna organizacija, već samo mali broj ranijih vojnika, savetnika i tehničkih snaga, što je sve bilo isuviše malo za ostvarenje postavljenih zadataka. U tome je jedna od teškoća nemačke odbranbene privrede pošto je njoj, po njegovom mišljenju, potreban dobar i školovan podmladak.

U današnje doba čovek je sklon da tehničkim borbenim sredstvima koja on pronalazi, proizvodi i poslužuje, daje preimućstvo nad čovekom, što predstavlja opasnu zabludu, jer je danas, zaključuje pisac, najvažniji duh i moral čoveka.

NOVE KNJIGE

Engels, IZABRANA VOJNA DELA, druga sveska, izdanje »Vojne biblioteke — inostrani pisci« VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd, 1960 godine.

Ova knjiga obuhvata zbirku Engelsovih kritičkih radova i članaka koji se odnose na ratna zbivanja u svetu uglavnom u drugoj polovini XIX veka, kao što su: Julska revolucija 1848, Krimski rat 1853—56, Ustanak u Indiji 1858, Italijansko-austrijski rat 1859, Američki građanski rat 1861—65, Austrisko-pruski rat 1866, Francusko-pruski rat 1870—71, Ustanak u Španiji 1873, kao i Engelsove ocene nekih dela, ličnosti i događaja.

Na taj način **Izabrana vojna dela** od Engelsa, u 2 knjige, predstavljaju kompoziciju i izbor građe koje je odabrao Vojnoizdavački zavod JNA »Vojno delo«.

Kasteks, STRATEGISKE TEORIJE, prva sveska, izdanje »Vojne biblioteke — inostrani pisci« VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd, 1960 godine, str. 430 cena 600.

Delo sadrži opšta razmatranja o strategiji, zadatke pomorskih snaga i izvođenje pomorskih operacija sa primerima iz istorije ratova.

Kasteksovo delo **Strategiske teorije** sastoji se iz pet knjiga. Zasad izlazi prva knjiga koja predstavlja osnovu za sve ostale knjige ovog obimnog dela. U ovoj knjizi Kasteks je dao opšta razmatranja o strategiji, njenom odnosu prema politici i taktici, ukazujući na potrebu izučavanja pomorske strategije uz opštevojni. Zatim govori o pometenosti ideja koje su nekada vladale u pomorskim krugovima i ističe korist od proučavanja klasika, naročito Mahana, Kolomba, Korbeta i drugih.

Ovo delo predstavlja neku vrstu rekapitulacije pomorskih ratova od doba Renesanse do Drugog svetskog rata, a u isto vreme i dokumentovanu studiju iz oblasti vojne i pomorske strategije.

Periša Grujić, ŠESNAESTA VOJVODANSKA DIVIZIJA (od formiranja do oslobođenja zemlje), XX knjiga biblioteke »Iz ratne prošlosti naših naroda« VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd, 1959; 361 stranica, 32 skice. Cena 650 dinara. Povez — poluplatno.

Ovo je prvo potpunije delo o borbenim dejstvima jedne naše divizije u toku Narodnooslobodilačkog rata. U delu je hronološki sreden i prikazan borbeni put divizije od njenog formiranja (2 jula 1943) do završetka rata. Rađeno je na osnovu naših i neprijateljskih dokumenata, kao i ličnih sećanja i zabeležaka koja su utoliko značajnija što se autor stalno nalazio na dužnostima odakle je mogao da neposredno prati dejstva divizije i sve značajnije odluke, akcije i vojno-politička zbivanja značajna za aktivnost divizije.

Delo predstavlja značajan prilog za uopštavanje naših borbenih iskustava, a veliki broj skica omogućuje lako praćenje i sagledavanje svih značajnijih dejstava divizije.

V. Ilić, ISHRANA, izdanje »Biblioteke vojnih udžbenika i priručnika« VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd, 1960 godine str. 670 cena 1200 din.

Ovo drugo, potpuno prerađeno i dopunjeno izdanje predstavlja neophodan priručnik svakog intendantskog oficira, pogotovu onih koji polažu ispite za činove. Ova knjiga obuhvata osnove fiziologije i higijene ishrane i bromatologije i tehnologije životnih namirnica. Zatim, konzerviranje i zaštitu životnih namirnica od kvara, organizaciju i tehniku pripremanja vojničke hrane. U posebnim odeljcima dati su i neophodni podaci o vodi, alkoholu i duvanu, a jedan je odeljak posvećen ishrani stoke.

Knjiga je bogato ilustrovana raznim crtežima i slikama koji doprinose boljem

objašnjenju i razumevanju teksta. U njoj je iznet i velik broj konkretnih primera za razne proračune — količine pojedinih obroka hrane, kalorične vrednosti itd. — koji će znatno olakšati korišćenje ove knjige u svakidašnjem životu.

Vladimir Gintovt, GEOGRAFSKA KARTA, izdanje »Vojne biblioteke — naši pisaci« VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd 1960, 282 strane, 176 skica, crteža i fotografija, cena 500 dinara.

Knjiga je ustvari istorija razvoja geografske karte i metoda rada u njoj. Njena vrednost nije samo u tome što je znalački napisano već i što je prva knjiga ove vrste kod nas. Shvatanju teksta i zainteresovanosti čitaoca veoma mnogo će doprineti brojni crteži i fotografije koji ovu knjigu čine pristupačnom i onima koji se dosada nisu interesovali za kartu.

Između ostalih posebnu pažnju zaslužuju sledeća poglavlja: Razvitak geografskih znanja, Kartografske projekcije, Glavne vrste savremenih karata, Terenski radovi, Sastavljanje, izrada i reprodukcija geografske karte.

Zarko Atanacković, VOJVODINA U BORBI, izdanje »Forum«, Novi Sad, 1959 godine.

Na osnovu arhivske građe naših i neprijateljskih jedinica, u ovoj je knjizi dat razvoj oružane borbe u Vojvodini od 1941 do 1945 godine. Obradena su dejstva voj-

vođanskih jedinica, uglavnom, na području Srema, Bačke i Banata, a o njihovim borbama u Bosni govori se samo u kraćim crtama. Pored isključivo ratnih akcija, autor je obradio i pitanje razvoja narodne vlasti, kao i mesto, ulogu i rad partiskih organizacija na razvoju i jačanju Narodnooslobodilačke borbe.

Ovom uspešnom knjigom dat je značajan prilog osvetljavanju napora koje je narod Vojvodine uložio u borbu za oslobođenje, te samim tim ona predstavlja koristan doprinos proučavanju Narodnooslobodilačkog rata uopšte.

Ivan Hariš — Gromovnik, »DIVERZANT«, Rad, Beograd.

Knjiga Ivana Hariša — Gromovnika je romansirana hronika, ustvari niz zapisa o najuzbudljivijem i najtežem delu njegovog života, puna opasnih poduhvata i zadivljujućih rezultata. Autor je jedan od najpoznatijih diverzanata ne samo naše NOB, nego i u Drugom svetskom ratu, te će njegova knjiga, koja je izišla u izdanju »Rada«, biti svakako rado primljena od najšire čitalačke publike.

Ova knjiga nije samo zanimljive sadržine već i impresivno deluje autentičnom fabulom i lepim stilom. Preko nje ćemo se upoznati sa detaljima naše NOB, saznaćemo mnogo što-šta o ličnostima naše Revolucije, o herojstvima pojedinaca i uspesima jedinica. Može se steći izvestan uvid i u to koliko su naši narodi doprinedeli pobedi u Drugom svetskom ratu.

ČASOPISI

VOJNI GLASNIK Br. 2/1960

Potpukovnik Ilija Rašeta: *Izvođenje taktičkih vežbi zimi*

Autor iznosi iskustva stečena izvođenjem taktičkih vežbi u zimskom periodu, navodeći da su one uspele u onim jedinicama u kojima je planiranje pravovremeno završeno i obezbeđena materijalna i finansijska sredstva. On ukazuje i na to šta sve treba preduzeti i koja pitanja razmotriti kako u toku pripreme i planiranja, tako i u toku izvođenja ovih vežbi.

Pukovnik Živojin Stojković: *Bliska odbrana vatrenog položaja baterije*

U članku se ukazuje na složenost bliske odbrane baterije u uslovima rastresitog borbenog poretka i potreba da se u tome angažuje ceo sastav baterije, naročito komandir i njegov zamenik. Odbrana je obradena posebno po svim njenim komponentama i dato je mišljenje o najcelishodnijem rešenju problema na koje je ukazano.

Potpukovnik Zdravko Damjanović: *Vojnički sastanak*

Pisac potseća na to da su vojnički sastanci značajno iskustvo NOR-a za moralno vaspitanje vojnika koje se i danas pokazuje kao vrlo korisno. Detaljnije se je zadržao na obradi cilja sastanka, njegove

pripreme i toka, iznoseći iskustva stečena praksom političko-vaspitnog rada u jedinicama.

Pored ovih »Vojni glasnik« donosi i sledeće članke:

Potpukovnik ing. Miljko Đurić: *Dejstvo radioaktivnog zračenja na materiju*

Potpukovnik Radule Butorović: *Projektovanje stalnih vazdušnih linija*

Potpukovnik Miljenko Sršen: *Mreža za upravljanje vatrom u lakom protivavionskom divizionu*

Major Aleksandar Nikolić: *Poboljšanje tačnosti balističke planšete diviziona*

Kapetan I klase Branislav Vlaškalić: *Tačna korektura*

Major Milenko Terzić i vodnik Branislav Mitić: *Kontrola rada nišandžije pri gađanju iz tenka*

Kapetan Stjepan Fijačko: *Razmera aerofotosnimaka*

U rubrici »Prikazi novih knjiga« dat je prikaz knjige *Priručnik za posadu tenka* iz pera general-majora Milana Pavlovića i prikaz knjige potpukovnika Miloja Sekulića *Iz naše borbene prošlosti* koji je napisao potpukovnik Milorad Madić.

Rubrika »Iz inostranih armija« donosi ove prikaze:

Informacija kao forma manevra (S. M.)

O biološkim agensima (D. Lj.)

Teorije o tenkovima nekih zapadnih zemalja

Taktičko-tehničke i druge novosti.

MORNARIČKI GLASNIK

Br. 1/1960

Kapetan bojnog broda Josip Grubelić: *Planiranje obuke u jednorodnoj plovnoj jedinici i na brodu*

Pisac iznosi iskustva stečena u planiranju obuke i razrađuje njegove elemente: godišnji plan obuke i vežbi, sedmični plan vežbi po specijalnostima, mesečni plan obuke i vežbi, sedmični plan obuke, planiranje vežbi u borbenom komandovanju i plan rada u vožnji.

Kapetan fregate Ivo Buljan: *Vođeni projektili na ratnim brodovima*

U svetlu napora za povećanje borbene moći brodova, u članku se razmatra opremanje brodova vodenim projektilima. Pisac zastupa tezu da potpun prelaz na sve brodove naoružane isključivo projek-

tilima zasad nije mogućan, te razmatra ulogu klasične brodske artiljerije i njene zadatke u odnosu na zadatke koji će se izvršavati projektilima. On ukazuje i na tehničke probleme u vezi s novom opremom te iznosi rešenja pojedinih zemalja.

Pored ovih, »Mornarički glasnik« donosi i sledeće članke:

Kapetan fregate Nikola Safonov: *Mogućnosti naoružanja manjeg broda vodenim raketama*

Pukovnik Branko Jandrić: *Praksa našeg partizanskog rata na moru u svetlu propisa pomorskog prava*

Mario Matulić: *Organizacija radio-hidrometeorološke službe na našoj obali*

Kapetan Ismet Imamović: *O nekim uzrocima preopterećenja rada brodskih dizel-motora.*

Odzivi čitalaca

Prepad — važan oblik dejstva u uskim morima. Jedno mišljenje (kap. boj. broda M. Majica)

Iz pomorske literature

Atlantik u nuklearnoj eri (M. D.)

Pomorski rat u ograničenim vodama — posebno u Baltiku (F. M.)

Organizacija komandovanja na ratnom brodu (O. Z.)

Prilog izučavanja kombinovanih operacija na primorskom krilu kopnenog fronta (D. A.)

Iz nauke i tehnike

Mogućnost primene marinskih sapuna u RM (potpuk. mg. ph. M. Musafia)

Usavršavanje radara kao navigacionog instrumenta (P. Matušić)

Korišćenje nuklearne energije za pogon brodova u Z. Nemačkoj (V)

Vesti i novosti

Ratna i trgovačka mornarica Grčke (T-c)

Iz ratnih mornarica

Iz mornaričke avijacije

Iz trgovačke mornarice

Bibliografija

Novе knjige

Pregled članaka stručnih časopisa